

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΔΥΤΙΚΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΣΤΟΝ
ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑΚΟ ΚΛΑΔΟ**

ΣΠΟΥΔΑΣΤΕΣ: ΡΗΓΑΣ ΜΙΧΑΗΛ-ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ

ΣΑΡΡΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ-ΙΩΑΝΝΗΣ

ΕΠΟΠΤΕΥΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΒΑΣΙΟΣ ΗΛΙΑΣ

ΠΑΤΡΑ – 2017

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η περίοδος του 2008 σηματοδοτεί την πρώτη χρηματοοικονομική ύφεση μετά την παγκοσμιοποίηση. Καθώς οι τεράστιες οικονομίες του πλανήτη εισχωρούν σε μια κρίση η οποία έχει τη δυνατότητα να είναι βαθιά και μακροχρόνια, πελάτες, επιχειρήσεις και οργανισμοί περιορίζουν ολοένα και περισσότερο τις δαπάνες τους κάτι το οποίο τα τελευταία χρόνια γινόταν με ραγδαίους ρυθμούς. Η εμπιστοσύνη των πελατών και των επιχειρηματικών έχει βυθιστεί σε ιστορικά χαμηλά επίπεδα.

Ακόμα, μαζί με τον οικονομικό κύκλο σταμάτησε την κανονική του δράση και ο πιστωτικός, κάτι το οποίο προδιαθέτει για την έντονη οικονομική επιβράδυνση η οποία είναι η πιο έντονη τουλάχιστον των τελευταίων 50 ετών. Οι πιστωτικοί δίαυλοι σε αρκετά νοικοκυριά αλλά και επιχειρήσεις έχουν σταματήσει σε διεθνές επίπεδο, σε μια εποχή στην οποία η δανειακή επιβάρυνση ιδιωτών αλλά και επιχειρηματιών ήταν και είναι καθοριστική, λόγω του φθηνού χρήματος από την περίοδο του 2001 και μετά.

Η εμπιστοσύνη στις διατραπεζικές αγορές έχει πληγεί σε μεγάλο βαθμό, δυσκολεύοντας ακόμα περισσότερο με αυτόν τον τρόπο την παροχή ρευστότητας σε όλα τα επίπεδα αρκετών εθνικών αλλά και διεθνών οικονομιών. Στο συγκεκριμένο δυσχερές περιβάλλον θα πρέπει η βιομηχανία του τουρισμού της χώρας μας, που αποτελεί βασικό πυλώνα της ελληνικής οικονομίας και πάροχος απασχόλησης σε πάρα πολλούς εργαζομένους, να καταφέρει να ανταγωνιστεί από το 2009 μέχρι και σήμερα τους ποιοτικότερους και αρκετά πιο φθηνούς προορισμούς των γειτονικών κρατών.

SUMMARY

The 2008 season marks the first financial downturn after globalization. As the huge economies of the planet are entering a crisis that has the potential to be profound and long-lasting, customers, businesses and organizations are increasingly limiting their spending, something that has been happening rapidly in recent years. Customer and business confidence has sank to historically low levels.

Still, along with the economic cycle, he stopped his regular activity and the credit, which predisposes to the intense economic slowdown, which is the most intense for at least the last 50 years. Credit lines in several households and businesses have stopped at an international level at a time when the borrowing burden on individuals and entrepreneurs was and is crucial because of cheap money from the 2001 onwards.

Confidence in the interbank markets has been greatly affected, making it even more difficult to provide liquidity at all levels of several national as well as international economies. In this difficult environment, the tourism industry in our country, which is a major pillar of the Greek economy and a provider of employment for too many employees, will be able to compete from 2009 up to today with the most quality and cheaper destinations in the neighboring countries.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	2
SUMMARY	3
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ.....	4
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	6
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ- ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ.....	7
1.1 Τουρισμός στην Ελλάδα.....	7
1.2 Η θέση του τουρισμού στην οικονομία της Ελλάδας	8
1.3 Πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα ελληνικού τουρισμού	10
1.4 Η ανταγωνιστικότητα του ελληνικού τουριστικού προϊόντος	14
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ-ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ	18
2.1 Εισαγωγή.....	18
2.2 Βασικές έννοιες οικονομικής κρίσης.....	19
2.3 Αίτια οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα.....	20
2.4 Τουρισμός και οικονομική κρίση.....	23
2.4.1 Παγκόσμια οικονομική κρίση και παγκόσμιος τουρισμός	25
2.4.2 Παγκόσμια οικονομική κρίση και ελληνικός τουρισμός	26
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3	34
ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΣΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟ	34
3.1 Επιπτώσεις στις τουριστικές εισπράξεις	34
3.2 Επιπτώσεις στις πτήσεις εσωτερικού - εξωτερικού	46
3.3 Επιπτώσεις στις διανυκτερεύσεις και στα επαγγελματικά ταξίδια	55
3.4 Προβλήματα ρευστότητας στις ελληνικές τουριστικές επιχειρήσεις	58
3.5 Κρίση και τουριστικές θέσεις εργασίας.....	60
3.6 Περιφερειακή ανισότητα και ανθεκτικότητα	63

3.7 Επίδραση της κρίσης στα ελληνικά νησιά.....	65
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4	68
ΜΕΤΡΑ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ	
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ	68
4.1 Κυβερνητικά μέτρα στήριξης.....	68
4.2 Άμεση επιστροφή ΦΠΑ σε επιχειρήσεις του τουριστικού κλάδου	70
4.3 Μέτρα κατά της τουριστικής κρίσης	71
4.4 Συνέργειες και συγχωνεύσεις ξενοδοχειακών εταιριών ενάντια της ύφεσης	74
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5	76
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	76
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	78

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η πρωτοφανής παγκόσμια χρηματοοικονομική ύφεση η οποία πλήττει τη χώρα μας τα τελευταία χρόνια έχει αναπτύξει ένα αποπνικτικό περιβάλλον στον τομέα του τουρισμού, αφού η συνεχόμενη δυσφήμιση της χώρας μας σε συνδυασμό με τα σενάρια για την πιθανή έξοδο της από την ζώνη του ευρώ έχουν εδραιώσει σε μεγάλο βαθμό μια μη θετική εικόνα της χώρας μας στη συνείδηση των ξένων τουριστών. Στη σημερινή συγκυρία της διεθνούς ύφεσης, το σημαντικότερο πρόβλημα ανιχνεύεται και στην ελάττωση του συνόλου των αλλοδαπών τουριστών καθώς επίσης και στην καθοριστική ελάττωση της τουριστικής δαπάνης.

Επομένως, η σχετική συζήτηση για τις μεθόδους με τις οποίες θα υπάρξει ανοδική τάση της ποιότητας του κλάδου αυτού και θα διευρυνθεί η τουριστική περίοδος αποκτά τεράστια σημασία. Αυτός ήταν και ο κυριότερος λόγος της επιλογής του συγκεκριμένου θέματος για την εκπόνηση της πτυχιακής αυτής εργασίας. Βασικότερος στόχος της εργασίας αυτής είναι η διεξοδική μελέτη και η εκτενής έρευνα για όλες τις επιπτώσεις που έχει επιφέρει η παγκόσμια χρηματοοικονομική ύφεση στις τουριστικές επιχειρήσεις της χώρας μας.

Για να επιτευχθεί αυτό στο πρώτο κεφάλαιο θα παρουσιαστούν μερικά βασικά στοιχεία για τον τουρισμό γενικότερα αλλά και πιο συγκεκριμένα για τον τομέα αυτόν στη χώρα μας. Στο εν λόγω κεφάλαιο θα γίνει αναφορά για τη θέση του τουρισμού στην οικονομία της χώρας μας, για τα πλεονεκτήματα αλλά και τα μειονεκτήματα που έχει καθώς επίσης και για τον τομέα αυτόν και το ρόλο που έχει στην ανταγωνιστικότητα της σημερινής εποχής.

Στο τρίτο κεφάλαιο της πτυχιακής αυτής εργασίας θα γίνει αναφορά για το ρόλο που παίζει ο τομέας του τουρισμού στην οικονομία. Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο θα παρουσιαστούν και θα αναλυθούν μερικές βασικές έννοιες και στοιχεία που έχουν άμεση σχέση με την οικονομική κρίση. Μεγάλο μέρος του εν λόγω κεφαλαίου θα περιέχει μερικά βασικά χαρακτηριστικά που έχει ο τουρισμός την περίοδο της ύφεσης ενώ θα χωριστούν σε υποενότητες τα χαρακτηριστικά του παγκόσμιου τουρισμού και του τουρισμού της χώρας μας.

Όπως μπορεί κάποιος να παρατηρήσει τα δυο παραπάνω κεφάλαια θα αποτελούν το ειδικό/γενικό μέρος της εργασίας αυτής καθώς θα περιέχουν μερικά εισαγωγικά στοιχεία για το ειδικό μέρος που θα ακολουθήσει. Το τέταρτο και το πέμπτο κεφάλαιο θα αποτελέσουν ένα σημαντικό κομμάτι της συγκεκριμένης πτυχιακής εργασίας όπου στο 4^ο θα παρουσιαστούν αναλυτικά οι επιπτώσεις οι οποίες έχουν επέλθει στις επιχειρήσεις του τουρισμού στη χώρα μας λόγω της ύφεσης ενώ στο 5^ο και τελευταίο κεφάλαιο θα μελετηθούν τα μέτρα ανάπτυξης των ελληνικών τουριστικών επιχειρήσεων που στόχο έχουν την έξοδο από την κρίση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ- ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

1.1 Τουρισμός στην Ελλάδα

Είναι ευρέως γνωστό και θα παρουσιαστεί και στη συνέχεια αυτής της εργασίας πως ο τομέας αυτός παίζει καθοριστικό ρόλο σε μεγάλο βαθμό στον καθορισμό αλλά και στη διαμόρφωση του ΑΕΠ της χώρας. Ακόμα, εξαιτίας της διασποράς των τουριστικών προορισμών για κάθε κράτος, ο τομέας αυτής στη χώρα μας έχει και σημαντικό ρόλο στη διασπορά του εθνικού εισοδήματος στις περιφέρειες της χώρας.¹

Από την άλλη μεριά, εξαιτίας και της πρωτοκαθεδρίας του τομέα αυτού, ο εν λόγω κλάδος αποτελεί εποχιακή δράση με συνέπεια να υφίστανται σημαντικές επιβαρύνσεις φυσικών αλλά και ανθρωπογενών πόρων του μήνες αιχμής και αχρηστίας τους στους χειμερινούς μήνες.² Ακόμα, η εποχιακή δράση υποχρεωτικά προκαλεί και την εποχιακή απασχόληση με επίπτωση τη μη απασχόληση των υπαλλήλων στον εν λόγω κλάδο για τεράστιες χρονικές περιόδους, με συνέπεια να υφίσταται μια γενικότερη αστάθεια των εισροών τους καθώς επίσης και καθοριστικές συνέπειες στην κοινωνική δράση των τουριστικών τοποθεσιών.

Γενικότερα, είναι σημαντικό να τονιστεί πως η χώρα μας χαρακτηρίζεται σαν παραδοσιακός προορισμός διακοπών και για αυτό το λόγο δεν εντάσσεται στην κατηγορία των καινούριων τουριστικών χωρών. Η δυναμικότητα της χώρας σε κλίνες (βασικά και συμπληρωματικά καταλύματα, νόμιμα αλλά και παράνομα) είναι μεγαλύτερη από 1 εκατομμύριο. Με λίγα λόγια, υφίσταται υπερπροσφορά τουριστικών κλινών, ενώ οι σχέσεις προσφοράς και ζήτησης στη σύγχρονη εποχή είναι εντελώς διαφοροποιημένες συγκριτικά με αυτές οι οποίες υφίστανται την τελευταία δεκαετία.³

Ο τουρισμός στη χώρα μας από τη μέθοδο οργάνωσης και διακίνησης έχει σαν βασικό γνώρισμα πως είναι μαζικός, οργανωμένος αλλά και παραθεριστικός. Η εικόνα της χώρας η οποία έχει οριοθετηθεί στις διεθνείς αγορές ταυτίζεται άμεσα με την γνωστή θεωρία των 4S. Εδώ και αρκετά έτη η τουριστική στρατηγική της χώρας μας φαίνεται να ακολουθεί και να υιοθετεί την πολιτική για έναν ενσωματωμένο και

¹ Νίκας, Σ. (2016), *Αύξηση ΑΕΠ 1,5% το τρίτο τρίμηνο λόγω τουρισμού, κατανάλωσης*, Η καθημερινή, 15 Νοεμβρίου, Αθήνα.

² Ζούγρης, Σ. (2010), *Ελληνικός συνεδριακός τουρισμός, Επενδύσεις χωρίς προβολή*, The Tourism Report, Μάρτιος-Απρίλιος 2010, τεύχος 62, σελίδα 14-17.

³ Σόρος, Τ. (2009), *Σχέδιο για την οικονομική ανάκαμψη*, Το Βήμα, 19 Ιανουαρίου, Ένθετο Οικονομία, σελ. 6-7.

εναλλακτικό τουρισμό στον οποίο το βασικότερο βάρος εστιάζει στην κοινωνία, στον πολιτισμό αλλά και στο φυσικό περιβάλλον.⁴

Στη χώρα μας οι βασικότερες μορφές εναλλακτικού τουρισμού είναι ο πολιτιστικός, χειμερινός, ορεινός αλλά και ορειβατικός τουρισμός, αγροτουρισμός, θαλάσσιος τουρισμός, οικοτουρισμός, αθλητικός καθώς επίσης και τουρισμός περιπέτειας. Επίσης, υφίστανται και μερικές ειδικές μορφές τουρισμού οι οποίες είναι πιο ειδικευμένες, που δεν υποκαθιστούν το μαζικό τουρισμό αλλά δρουν υποστηρικτικά. Παρόμοιες μορφές είναι ο κοινωνικός τουρισμός, ο τουρισμός υγείας, ο θρησκευτικός, ο επαγγελματικός, ο συνεδριακός καθώς επίσης και ο εκθεσιακός τουρισμός.⁵

1.2 Η θέση του τουρισμού στην οικονομία της Ελλάδας

Γενικότερα, όπως είναι ήδη γνωστό, η χώρα μας αποτελεί σημαντικό και κορυφαίο τουριστικό προορισμό σε διεθνές επίπεδο, κάτι το οποίο την ταξινομεί μεταξύ των 10 πρώτων τουριστικών προορισμών εδώ και αρκετά χρόνια. Βάσει με τον ΣΕΤΕ, ο τομέας αυτός στη σύγχρονη εποχή είναι ο πιο δυναμικά αναπτυσσόμενος κλάδος στην οικονομία της χώρας μας.⁶

Η συμμετοχή του εν λόγω τομέα στο ΑΕΠ είναι σταθερά πάνω από 15% τα τελευταία χρόνια. Χαρακτηριστικά παράδειγμα αποτελεί το γεγονός πως η γενική συνεισφορά για το περασμένο έτος, το 2016, ήταν 18,6% στο ΑΕΠ της χώρας μας, κάτι το οποίο αναλογεί σχεδόν σε 33 δισεκατομμύρια ευρώ, είχε ο τουρισμός της χώρας μας, παρέχοντας περισσότερες από 860 χιλιάδες θέσεις απασχόλησης εντός συνόρων (αναλογεί στο 23,4% της συνολικής απασχόλησης).⁷

Η άμεση συμβολή του τομέα αυτού στο ΑΕΠ της χώρας μας ανήλθε σε 13,2 δισεκατομμύρια ευρώ αποτελώντας το 7,5% του ΑΕΠ, ποσοστό το οποίο για τη φετινή χρονιά αναμένεται να παρουσιάσει σημαντική ανοδική τάση και να ανέλθει μέχρι και το 7,5%. Κατά την επόμενη δεκαετία αναμένεται να παρουσιάσει επιπλέον ανοδική τάση της τάξης του 4,5% ξεπερνώντας με αυτόν τον τρόπο τα 22

⁴ Παπανδρέου, Γ. (2009), *12 Μέτρα για την ενίσχυση του τουρισμού*, Το Βήμα, 19 Φεβρουαρίου, Ένθετο Οικονομία, σελ. 4-5.

⁵ Ζούγρης, Σ. (2010), *Ελληνικός συνεδριακός τουρισμός, Επενδύσεις χωρίς προβολή*, The Tourism Report, Μάρτιος-Απρίλιος 2010, τεύχος 62, σελίδα 14-17.

⁶ Sete Intelligence (2015). *Η συμβολή του τουρισμού στην ελληνική οικονομία το 2014 - συνοπτική απεικόνιση βασικών μεγεθών*, Φεβρουάριος 2015.

⁷ Scowsill, D. (2017), *Travel & Tourism : Economic impact 2017 Greece*, World Travel & Tourism Council.

δισεκατομμύρια ευρώ, κάτι το οποίο σημαίνει πως την περίοδο του 2027 θα αποτελεί το 9,6% του ΑΕΠ.⁸

Ταυτόχρονα μια ακόμα έρευνα προβλέπει πως μακροπρόθεσμα, η εξέλιξη του τομέα αυτού θα εξακολουθήσει να είναι ισχυρή καθώς όπως δείχνει η μελέτη αυτή μέχρι την περίοδο του 2027 υπολογίζεται πως η τουριστική δράση συνολικά θα βοηθήσει στο να ανέλθει στο 23,8% του ΑΕΠ και επομένως η ανάπτυξη ενός πλαισίου βιώσιμης εξέλιξης είναι ιδιαίτερα καθοριστική. Η ίδια έρευνα δείχνει πως η γενική συνεισφορά του τομέα αυτού στο ΑΕΠ της χώρας μας για τη φετινή χρονιά αναμένεται να εμφανίσει ανοδική τάση της τάξης σχεδόν του 7% ενώ την επόμενη δεκαετία προβλέπει ανοδική τάση της τάξης του 4,6% σε ετήσια βάση, στα 54,7 δισεκατομμύρια ευρώ.

Σε ότι έχει να κάνει με τις επενδύσεις στον εν λόγω κλάδο, το 2016 αυτές έφτασαν στα 3,2 δισεκατομμύρια ευρώ, αποτελώντας το 15,7% του ολικού ποσού των επενδυτικών κινήσεων που έγιναν στη χώρα μας. Τη φετινή χρονιά αναμένεται να εντοπιστεί ανοδική τάση της τάξης του 6,6% και 5,1% σε ετήσια βάση μέσα στα επόμενα 10 χρόνια, φτάνοντας τα 5,5% δισεκατομμύρια ευρώ δηλαδή το 17,3% του συνολικού ποσού επενδύσεων. Σε διεθνές επίπεδο, παρά τις προκλήσεις, τη φετινή χρονιά η άμεση ανάπτυξη ΑΕΠ στο συγκεκριμένο τομέα αναμένεται να φτάσει στο 3,8% σε σχέση με το 3,1% που ήταν την περσινή χρονιά.⁹

Εκτός από τα παραπάνω καθοριστικό ρόλο στην οικονομία της χώρας μας παίζει και στην ανάπτυξη της απασχόλησης σε ένα ευρύτατο φάσμα δράσεων, σε διαφοροποιημένα επίπεδα γνώσεων και ειδικοτήτων και ως επί το πλείστους στους νέους και στις περιφέρειες. Έρευνες έχουν δείξει πως τα τελευταία χρόνια ένας στους πέντε πολίτες της χώρας μας απασχολείται άμεσα είτε έμμεσα στον εν λόγω κλάδο.¹⁰

Οι ίδιες έρευνες έχουν δείξει πως το κάθε ευρώ το οποίο καταναλώνεται στον τομέα αυτό αναπτύσσει υπερδιπλάσια δευτερογενή κατανάλωση στην υπόλοιπη οικονομία. Συνεπώς, γίνεται εύκολα αντιληπτό το γεγονός πως ο τομέας αυτός της χώρας μας είναι ένας από τους σημαντικότερους και τους λίγους κλάδους της εθνικής

⁸ Νίκας, Σ. (2016), *Αύξηση ΑΕΠ 1,5% το τρίτο τρίμηνο λόγω τουρισμού, κατανάλωσης*, Η καθημερινή, 15 Νοεμβρίου, Αθήνα.

⁹ Scowsill, D. (2017), *Travel & Tourism : Economic impact 2017 Greece*, World Travel & Tourism Council.

¹⁰ Σόρος, Τ. (2009), *Σχέδιο για την οικονομική ανάκαμψη*, Το Βήμα, 19 Ιανουαρίου, Ένθετο Οικονομία, σελ. 6-7.

οικονομίας, που είναι ανταγωνιστικός σε διεθνές επίπεδο και μπορεί να παίξει καθοριστικό ρόλο στην ανάπτυξη της χώρας μας.¹¹

1.3 Πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα ελληνικού τουρισμού

Στα πλεονεκτήματα του τομέα αυτού για τη χώρα μας, όπως και αρκετοί ακόμα τομείς της οικονομίας στη σημερινή εποχή, χαρακτηρίζεται από μερικά σημαντικά οφέλη που ενισχύουν σε μεγάλο βαθμό τη θέση του έναντι των ανταγωνιστών μας. Τα βασικότερα οφέλη του τα οποία παίζουν καθοριστικό ρόλο στην προσέλωση τουριστών στην Ελλάδα είναι ως επί το πλείστον το φυσικό περιβάλλον που έχει η χώρα μας, με την πλούσια ελληνική φύση και την ομορφιά των ελληνικών τοπίων καθώς επίσης και οι εξαιρετικές κλιματολογικές συνθήκες που επικρατούν και το μεσογειακό κλίμα το οποίο είναι κατάλληλο για διακοπές κυρίως τους καλοκαιρινούς μήνες.¹²

Επίσης, σημαντικό πλεονέκτημα θεωρείται και το γεγονός πως ένα τεράστιο σύνολο νησιών τα οποία έχει η χώρα μας έχουν φοβερή μορφολογία του εδάφους και της νησιώτικης συγκρότησης, με πάρα πολλές παραλίες ιδανικές για να απολαύσει κάποιος τον ήλιο και τη θάλασσα την καλοκαιρινή περίοδο. Επίσης, στη χώρα μας υφίστανται πάρα πολλά μνημεία του πολιτισμού μας, καθώς η χώρα μας τείνει να χαρακτηριστεί σαν μουσείο της ιστορίας του πολιτισμού, καθώς σε αυτήν είναι εφικτό να βρει κάποιος μνημεία από πολλές και διαφορετικές εποχές. Ένα εξίσου σημαντικό πλεονέκτημα είναι το γεγονός πως η πνευματική καλλιέργεια και το ανεπτυγμένο αίσθημα φιλοξενίας των κατοίκων της χώρας μας, επιδρούν θετικά στην τουριστική εικόνα και φήμη της.¹³

Από την άλλη πλευρά, εκτός από τα πλεονεκτήματα και τα θετικά στοιχεία, ο κλάδος αυτός παρουσιάζει και σημαντικά ελαττώματα που δρουν αρνητικά στην εικόνα αλλά και τη φήμη της χώρας μας προς τα έξω. Οι βασικότερες αδυναμίες οφείλονται ως επί

¹¹ Κουσσούνης, Σ. (2015), *Μία θέση υψηλότερα η ανταγωνιστικότητα του ελληνικού τουρισμού*, Η καθημερινή, 12 Απριλίου, Αθήνα.

¹² Thompson, A., Thompson, H. (2010), *Research note: the exchange rate, euro switch and tourism revenue in Greece*, Tourism Economics, 16 (3). USA.

¹³ Ζούργης, Σ. (2010), *Ελληνικός συνεδριακός τουρισμός, Επενδύσεις χωρίς προβολή*, The Tourism Report, Μάρτιος-Απρίλιος 2010, τεύχος 62, σελίδα 14-17.

το πλείστον σε όρους γεωγραφικούς, χρηματοοικονομικούς καθώς επίσης και τα τελευταία χρόνια οργανωτικούς.¹⁴

Ένα από τα βασικότερα ζητήματα είναι το πρόβλημα συγκοινωνιών και των μέσων υποδοχής των τουριστών όπως για παράδειγμα αεροδρόμια, λιμάνια κλπ. Επίσης, σημαντική αδυναμία είναι και το γεγονός πως η χώρα μας αποτελεί ακριβό τουριστικό προορισμό συγκριτικά με άλλα ανταγωνιστικά κράτη. Οι επιχειρήσεις μέσα σε λίγους μήνες στοχεύουν στο να βγάλουν τα έσοδα όλου του έτους.¹⁵

Ο συγκεκριμένος κλάδος της χώρας μας είναι εξωστρεφής, καθώς αφορά και απευθύνεται σχεδόν αποκλειστικά στη διεθνή πελατεία. Εξίσου σημαντικό γεγονός είναι και πως ο εν λόγω τομέας είναι εξαιρετικά εξαρτημένος καθώς η συγκεκριμένη αγορά οριοθετείται ως επί το πλείστον στα μητροπολιτικά κέντρα και στην πίεση των πρακτόρων προς τους ξενοδόχους.¹⁶

Μειονέκτημα θεωρείται και το γεγονός πως υφίσταται ισχυρή εποχικότητα που επιφέρει σημαντικές επιρροές αλλά και επιδράσεις σε ότι έχει να κάνει με τον τομέα του κόστους και την ποιότητα του προϊόντος αλλά και το γεγονός πως το σύνολο των τουριστών που έρχονται στη χώρα μας πηγαίνουν σε καθορισμένες τοποθεσίες όπως για παράδειγμα την Κρήτη, την Αττική, τα νησιά του Αιγίου αλλά και του Ιονίου.

Καθοριστικό ελάττωμα είναι και η προώθηση της χώρας η οποία δεν είναι επαρκής είτε είναι χρονικά καθυστερημένη. Τέλος, εξίσου σημαντικής σημασίας αδυναμία είναι και η μεγάλη έλλειψη μιας ρεαλιστικής τακτικής που στόχο έχει την τουριστική ανάπτυξη. Από την άλλη μεριά δεν έχει υπάρξει ένα ολοκληρωμένο πρόγραμμα το οποίο θα ενεργεί με στόχο την τουριστική ανάπτυξη.¹⁷

Τα παραπάνω είναι κατά κοινή ομολογία τα βασικότερα ελαττώματα και οι κυριότερες αδυναμίες τις οποίες παρουσιάζει η Ελλάδα σε αυτόν τον τομέα. Ένα εξίσου σημαντικό ελάττωμα, όμως, είναι και ο τεράστιος δείκτης εποχικότητας.

¹⁴ Παπανδρέου, Γ. (2009), *12 Μέτρα για την ενίσχυση του τουρισμού*, Το Βήμα, 19 Φεβρουαρίου, Ένθετο Οικονομία, σελ. 4-5.

¹⁵ Μαλλιώρας, Δ. (2011), *Η Έννοια της Ανθεκτικότητας στην Περιφερειακή Επιστήμη*, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Σειρά Ερευνητικών Εργασιών 17 (4), σελ. 69-86.

¹⁶ Τσάρτας, Π., Λαγός, Δ. (2015), *Η ελληνική τουριστική πολιτική μπροστά στις διεθνείς εξελίξεις*, Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων Πανεπιστημίου Αιγαίου.

¹⁷ Ζούργης, Σ. (2010), *Ελληνικός συνεδριακός τουρισμός, Επενδύσεις χωρίς προβολή*, The Tourism Report, Μάρτιος-Απρίλιος 2010, τεύχος 62, σελίδα 14-17.

Δυστυχώς, από τις συνολικές αφίξεις αλλοδαπών τουριστών σε ετήσια βάση, περισσότερο από το 50% φτάνει στη χώρα μας στα μέσα του καλοκαιριού.¹⁸

Θεωρητικά είναι λογικό να υφίσταται μεγάλη προτίμηση κατά τους καλοκαιρινούς μήνες για την περίοδο των διακοπών από τους τουρίστες οι οποίοι θέλουν να έρθουν στη χώρα μας, με δεδομένο πως υπάρχουν εξαιρετικά κλιματολογικές συνθήκες οι οποίες παρέχονται στην εν λόγω εποχή. Παρά το γεγονός αυτό, όμως, είναι ιδιαίτερα απογοητευτικό να υφίσταται η κατάσταση αυτή με την ισχυρή εποχικότητα, που έχει σαν άμεση επίπτωση τους άλλους 8 είτε 9 μήνες η τουριστική δράση να είναι σχεδόν μηδενική. Συνοψίζοντας όλα αυτά τα οποία αναφέρθηκαν σε αυτήν την ενότητα είναι εφικτό στον πίνακα που ακολουθεί να διακριθούν τα κυριότερα οφέλη και οι βασικότερες αδυναμίες του συγκεκριμένου τομέα στη χώρα μας (βλέπε πίνακα 2.1).¹⁹

Πίνακας 2.1 : Συγκριτικά πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα του ελληνικού τουρισμού²⁰

<u>ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ</u>	<u>ΜΕΙΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ</u>
Σημαντικός τουριστικός προορισμός σε διεθνές επίπεδο	Ελλείψεις σε κοινωνικές υποδομές, εξοπλισμό και συναφές υπηρεσίες
Εξαιρετικά καθοριστικοί ιστορικοί και πολιτισμικοί πόροι	Ισχυρές αδυναμίες οργάνωσης και λειτουργίας επιμέρους τουριστικών τομέων οι οποίοι οδηγούν σε χαμηλής ποιότητας τουριστικό προϊόν
Αφθονία και ποικιλομορφία φυσικών πόρων	Ιδιαίτερα περιορισμένη διεύρυνση τουριστικού προϊόντος σε καινούριες κατηγορίες και καινούριες αγορές
Ευρύτατη παραγωγή αγαθών πρωτογενούς αλλά και δευτερογενούς τομέα στο πλαίσιο	Ιδιαίτερα περιορισμένη διεύρυνση τουριστικής περιόδου, άνιση ανάπτυξη

¹⁸ Sete Intelligence (2015), *Η συμβολή του τουρισμού στην ελληνική οικονομία το 2014 - συνοπτική απεικόνιση βασικών μεγεθών*, Φεβρουάριος 2015.

¹⁹ Scowsill, D. (2017), *Travel & Tourism: Economic impact 2017 Greece*, World Travel & Tourism Council.

²⁰ Τσάρτας, Π., Λαγός, Δ. (2015), *Η ελληνική τουριστική πολιτική μπροστά στις διεθνείς εξελίξεις*, Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων Πανεπιστημίου Αιγαίου.

των τελευταίων τάσεων διατροφής	μεταξύ περιφερειών της χώρας και έλλειψη κατάλληλα καταρτισμένου προσωπικού
Ανάπτυξη τα τελευταία έτη καθοριστικών εταιριών και οργανισμών όλων των τομέων με στόχο την προσέλκυση ειδικού τουρισμού, αναβάθμιση και εκσυγχρονισμός μονάδων	Χαμηλή ημερήσια δαπάνη και μικρή διάρκεια παραμονής εισερχόμενου τουρισμού καθώς επίσης και χαμηλή ανταγωνιστικότητα τουριστικού προϊόντος
	Εξάρτηση από τεράστια πρακτορεία διεθνούς τουρισμού και ΜΜΕ με ανεπάρκεια κεφαλαίων οργάνωσης και διαχείριση μάρκετινγκ και εκμετάλλευσης ευκαιριών καινούριων τεχνολογιών

1.4 Η ανταγωνιστικότητα του ελληνικού τουριστικού προϊόντος

Η ανταγωνιστικότητα είναι η δυνατότητα να επιχειρεί κάποιος καλύτερα και πιο αποδοτικά από τους ανταγωνιστικές πράγματα. Αυτό κατορθώνεται με τη διατήρηση υψηλών ρυθμών ανοδικής τάσης της ζήτησης ή με την ανοδική τάση της ποιότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών περισσότερο από το κόστος το οποίο παίζει σημαντικό ρόλο στη συντήρηση του ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος το οποίο παίζει καθοριστικό ρόλο στη σύγχρονη εποχή.²¹

Η ανταγωνιστικότητα επιφέρει σημαντικές επιρροές αλλά και επιδράσεις σε αρκετούς και διαφορετικούς τομείς και διαμορφώνεται από την ευχέρεια του να ικανοποιούν τη ζήτηση για τουριστικά προϊόντα (όπως για παράδειγμα χαρτοφυλάκιο το οποίο εκφράζει τις εμπειρίες κλπ), που είναι εφικτό να τα παρέχουν καλύτερα σε καθορισμένη τουριστική αγορά από άλλες εταιρίες ή οργανισμούς.²²

Είναι γνωστό πως η συγκεκριμένη δράση του εν λόγω τομέα έχει παραδοσιακά ελλιπή ενημέρωση, κάτι το οποίο προσφέρει τη δυνατότητα σε φορείς της εν λόγω μορφής βιομηχανίας είτε στους ερευνητές του κλάδου αυτού να αναπτύξουν διαφοροποιημένες τακτικές σε ότι έχει να κάνει με την αποτύπωση της συμβολής του τομέα αυτού στην οικονομία της χώρας μας. Με τον τρόπο αυτόν, είναι πρακτικά μη εφικτό να εκφραστεί η συνολική τουριστική ζήτηση διαμέσου των εθνικών λογαριασμών και να υπολογιστεί ο ρόλος του συγκεκριμένου κλάδου στα βασικότερα μακροοικονομικά μεγέθη και επομένως η χάραξη των αναγκαίων στρατηγικών.²³

Η τουριστική αγορά της χώρας μας λογίζεται σαν ένας ώριμος τουριστικός προορισμός ο οποίος αντιμετωπίζει ισχυρό ανταγωνισμό από αναδυόμενους μεσογειακούς προορισμούς και το διαφορετικό επίπεδο τιμών. Παρέχει το ίδιο προϊόν με τους ανταγωνιστές της και διεκδικεί σημαντικό κομμάτι από τις ίδιες τουριστικές αγορές. Απευθύνεται ως επί το πλείστον σε τουρίστες από κράτη της Βόρειας αλλά και της Δυτικής Ευρώπης, που ενεργούν με κυριότερο στόχο να καταφέρουν να προσελκύσουν μαζικό τουρισμό του οποίου το κυριότερο ανταγωνιστικό πλεονέκτημα είναι το χαμηλό κόστος των παρεχόμενων υπηρεσιών.²⁴

²¹ Κουσσούνης, Σ. (2015), *Μία θέση υψηλότερα η ανταγωνιστικότητα του ελληνικού τουρισμού*, Η καθημερινή, 12 Απριλίου, Αθήνα.

²² Thompson, A., Thompson, H. (2010), *Research note: the exchange rate, euro switch and tourism revenue in Greece*, Tourism Economics, 16 (3). USA.

²³ Κουσσούνης, Σ. (2015), *Μία θέση υψηλότερα η ανταγωνιστικότητα του ελληνικού τουρισμού*, Η καθημερινή, 12 Απριλίου, Αθήνα.

²⁴ Scowsill, D. (2017), *Travel & Tourism : Economic impact 2017 Greece*, World Travel & Tourism Council.

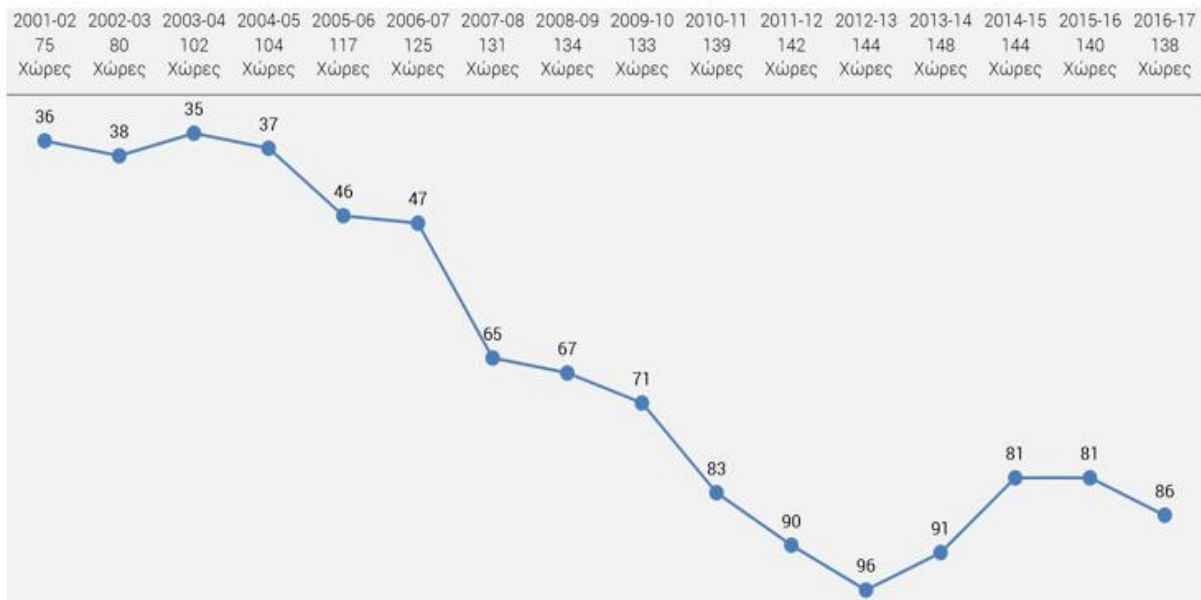
Η ανοδική τάση των εισπράξεων αντανακλά σε μεγάλο βαθμό μια πιθανή ενίσχυση της αποδοτικότητας της τουριστικής αγοράς της χώρας μας η οποία ως επί το πλείστον προέρχεται από την ανοδική τάση των τιμών των παρεχόμενων τουριστικών υπηρεσιών. Παρά το γεγονός αυτό, όμως, η συντήρηση της ανταγωνιστικότητας είναι εφικτό να οδηγήσει στην προσπάθεια να παίξει σημαντικό ρόλο στην ανοδική τάση των τιμών με την ποιοτική αναβάθμιση των συγκεκριμένων υπηρεσιών.²⁵

Τα κυριότερα γνωρίσματα του τουριστικού προϊόντος της χώρας μας (προσφορά) και των ξένων τουριστών σε αυτήν (ζήτηση) δεν έχουν αλλάξει σημαντικά την τελευταία εικοσαετία. Τα συγκεκριμένα γνωρίσματα είναι τα εξής :

- Η εποχικότητα της ζήτησης παραμένει ισχυρή, με το 1/2 των τουριστών να έρχεται στη χώρα μας στα μέσα του καλοκαιριού
- Το μεγαλύτερο ποσοστό των τουριστών έρχονται στη χώρα μας για τον ήλιο και τη θάλασσα
- Μορφές τουρισμού όπως για παράδειγμα ο συνεδριακός είτε ο αγροτουρισμός δεν έχουν μεγάλο κομμάτι της αγοράς, ενισχύοντας σημαντικά το ζήτημα της εποχικότητας²⁶
- Το βασικό μέσο ταξιδιού είναι το αεροπλάνο (περισσότεροι από 80% τουρίστες φτάνουν στη χώρα μας με αυτό)
- Η προσφορά είναι γεωγραφικά καθορισμένη σε Κρήτη, Δωδεκάνησα, νησιά Ιονίου, Αττική, Χαλκιδική και Κυκλάδες
- Το επενδυτικό περιβάλλον δεν είναι ιδανικό καθώς όπως διακρίνεται και από τους αντίστοιχους δείκτες των ερευνών για την ανταγωνιστικότητα, η χώρα μας είναι πάντοτε στις πιο χαμηλές θέσεις της διεθνούς κατάταξης
- Οι τουριστικές αγορές στα περισσότερα κράτη προέλευσης επικρατούν τεράστιοι οργανισμοί και τουριστικοί πράκτορες, που στη σύγχρονη εποχή έχουν επεκταθεί και στους κλάδους των μεταφορών και της διανομής καθώς έχουν εκμεταλλευτεί στο έπακρο την τεράστια διαπραγματευτική τους ισχύ ενώ καθοριστικό ρόλο παίζουν και οι ελαττώσεις τιμών κάτι το οποίο δεν βοηθάει καθόλου τις τουριστικές επιχειρήσεις στη χώρα μας
- Όπως και στους πιο πολλούς τομείς της οικονομίας της χώρας μας, υφίσταται τεράστια καθυστέρηση στην εισαγωγή καινούριων τεχνολογιών καθώς η εν λόγω αγορά λογίζεται σαν ένας εξαιρετικά ώριμος τουριστικός προορισμός²⁷

²⁵ Μαλλιώρας, Δ. (2011), *Η Έννοια της Ανθεκτικότητας στην Περιφερειακή Επιστήμη*, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Σειρά Ερευνητικών Εργασιών 17 (4), σελ. 69-86.

²⁶ Τσάρτας, Π., Λαγός, Δ. (2015), *Η ελληνική τουριστική πολιτική μπροστά στις διεθνείς εξελίξεις*, Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων Πανεπιστημίου Αιγαίου.

Εικόνα 2.1 : Κατάταξη της Ελλάδας σύμφωνα με το δείκτη παγκόσμιας ανταγωνιστικότητας²⁸

²⁷ Scowsill, D. (2017), *Travel & Tourism : Economic impact 2017 Greece*, World Travel & Tourism Council.

²⁸ <http://www.sepe.gr/gr/research-studies/article/7536105/weforum-gci-2016-2017/>

Εικόνα 2.2 : Ταξιδιωτικές εισπράξεις, εξαγωγές και εισαγωγές αγαθών και υπηρεσιών σε δισεκατομμύρια ευρώ²⁹

²⁹

<http://www.tornosnews.gr/permalink/18933.html>

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ-ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

2.1 Εισαγωγή

Η θέση του συγκεκριμένου τομέα σε μια σύγχρονη οικονομίας ενός κράτους είναι εξαιρετικά καθοριστική, στην περίπτωση στην οποία το εν λόγω κράτος έχει ανεπτυγμένη την τουριστική του δράση. Είναι γνωστό, πως διαμέσου του συγκεκριμένου κλάδου είναι εφικτό να αναπτυχθούν καθοριστικές επενδυτικές κινήσεις κεφαλαίων στα έργα της τουριστικής ανάπτυξης (όπως για παράδειγμα λιμάνια, δρόμοι, αξιοποίηση φυσικών πόρων κλπ), που με τη σειρά τους αναπτύσσουν σε μεγάλο βαθμό την οικονομία αυτού του κράτους ενώ παράλληλα αναπτύσσουν καινούριες θέσεις εργασίας.³⁰

Εκτός, όμως, του έμμεσου τρόμου διαμέσου των επενδυτικών κινήσεων αυτής της μορφής, ο συγκεκριμένος κλάδος παρέχει άμεσα και εξαιρετικά καθοριστικές εισροές στην οικονομία ενός κράτους. Οι συγκεκριμένες εισροές από τον εν λόγω τομέα σε ετήσια βάση αποτελούν τεράστιο μέρος των συνολικών εισροών μιας οικονομίας. Ο διεθνής τουρισμός, αφού διάνυσε πολλά στάδια ανάπτυξης μέχρι τη σημερινή εποχή, αφού εκδημοκρατίστηκε και μαζικοποιήθηκε, πλέον αφορά μια καθοριστική οικονομική δράση που στόχο έχει την ανάπτυξη και την εξέλιξη αρκετών κρατών.³¹

Είναι εφικτό, επομένως, να κατανοήσει κάποιος πως είναι ευκρινής η πραγματική διάσταση των συνεπειών του τομέα αυτής της μορφής στα πλαίσια μιας εθνικής οικονομίας και παράλληλα η διττή επίδωξη του που αφορά το ρόλο στην οικονομική ανάπτυξη ενός κράτους καθώς επίσης και την ενίσχυση και τη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου των πολιτών μιας χώρας.³² Οι άμεσες συνέπειες σε μια οικονομία από την τουριστική της κινητικότητα είναι οι εξής :

- Η τουριστική δράση επιφέρει σημαντικές επιρροές και επιδράσεις σε διεθνείς συναλλαγές, σαν καθοριστικός παράγοντας συναλλαγματικών εισροών και εκροών (ισοζύγιο πληρωμών)
- Η τουριστική δράση αντιπροσωπεύει ένα καθοριστικό μέρος της σημαντικής κατανάλωσης

³⁰ Sete Intelligence (2015), *Η συμβολή του τουρισμού στην ελληνική οικονομία το 2014 - συνοπτική απεικόνιση βασικών μεγεθών*, Φεβρουάριος 2015.

³¹ Thompson, A., Thompson, H. (2010), *Research note: the exchange rate, euro switch and tourism revenue in Greece*, Tourism Economics, 16 (3). USA.

³² Ζούργης, Σ. (2010), *Ελληνικός συνεδριακός τουρισμός, Επενδύσεις χωρίς προβολή*, The Tourism Report, Μάρτιος-Απρίλιος 2010, τεύχος 62, σελίδα 14-17.

- Ο τομέας αυτός είναι δημιουργός ενός μεγάλου συνόλου άμεσων αλλά και έμμεσων παραγωγικών δράσεων
- Η συγκεκριμένη μορφή δράσης αποτελεί δημιουργό αρκετών θέσεων εργασίας³³

Από την άλλη μεριά, οι έμμεσες συνέπειες συνοψίζονται στα παράγωγα αποτελέσματα της συγκεκριμένης μορφής ζήτησης και του πολλαπλασιαστή. Σύμφωνα με έρευνες που έχουν γίνει, οι συνέπειες του τομέα αυτής της μορφής στο σύνολο μιας εθνικής οικονομίας εκτιμώνται από το επίπεδο συμμετοχής και συμβολής της εν λόγω δράσης στους οικονομικούς στόχους μιας χώρας, δηλαδή τη συμβολή της στην οικονομική ανάπτυξη, τη σταθερότητα των τιμών, την ισορροπία του εμπορικού ισοζυγίου, τη δίκαια αλλά και ισόρροπη κατανομή των εθνικών εισροών καθώς επίσης και την πλήρη απασχόληση.³⁴

Εάν θα έπρεπε να συνοψιστούν οι συγκεκριμένες συνέπειες αυτές θα ήταν οι συνέπειες στην αναπτυξιακή πολιτική είτε οι σφαιρικές συνέπειες, οι μερικές συνέπειες στην εθνική οικονομία (στους παραγωγούς, τους οικονομικούς κλάδους αλλά και τις μακροοικονομικές μεταβλητές της εθνικής οικονομίας μιας χώρας) καθώς επίσης και οι εξωγενείς συνέπειες που αφορούν τον κοινωνικό αλλά και τον πολιτιστικό κλάδο των ανθρώπινων πόρων και του φυσικού περιβάλλοντος που εντοπίζονται να είναι πιο κοντά στις χρηματοοικονομικές συνέπειες αυτού του είδους.³⁵

2.2 Βασικές έννοιες οικονομικής κρίσης

Η ορολογία αυτή αποδίδεται σαν το φαινόμενο αυτό στο οποίο μια οικονομία έχει σαν βασικό της γνώρισμα τη συνεχόμενη και αισθητή ελάττωση της οικονομικής της

³³ Σόρος, Τ. (2009), *Σχέδιο για την οικονομική ανάκαμψη*, Το Βήμα, 19 Ιανουαρίου, Ένθετο Οικονομία, σελ. 6-7.

³⁴ Μαλλιώρας, Δ. (2011), *Η Έννοια της Ανθεκτικότητας στην Περιφερειακή Επιστήμη*, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Σειρά Ερευνητικών Εργασιών 17 (4), σελ. 69-86.

³⁵ Τσάρτας, Π., Λαγός, Δ. (2015), *Η ελληνική τουριστική πολιτική μπροστά στις διεθνείς εξελίξεις*, Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων Πανεπιστημίου Αιγαίου.

δράσης, δηλαδή τα διαφοροποιημένα μακροοικονομικά μεγέθη μιας εθνικής οικονομίας όπως είναι για παράδειγμα η απασχόληση, το εθνικό προϊόν, οι τιμές, οι επενδυτικές κινήσεις κλπ.³⁶

Φυσικά, η συγκεκριμένη ορολογία έχει αποδοθεί με αρκετούς και διαφορετικούς ορισμούς και κατ' επέκταση υφίστανται αρκετοί ορισμοί γύρω από αυτήν. Μια κοινώς αποδεκτή ορολογία αυτής της έννοιας είναι πως αποτελεί μια σημαντική απειλή κατά της υφιστάμενης δομής των θεμελιωδών αρχών και κανόνων του κοινωνικού συστήματος, που επιβάλλει τη λήψη σημαντικών αποφάσεων μέσα σε καθορισμένη χρονική περίοδο κάτω από συνθήκες αβεβαιότητας.³⁷

Γενικότερα, η ύφεση είναι μια χρονική περίοδος στην οποία υφίσταται τεράστια καθοδική τάση σε όλους τους τομείς της αγοράς, ενώ βάσει με κάποιον άλλον ορισμό, η συγκεκριμένη έννοια προκύπτει από τη διατάραξη της οικονομικής ισορροπίας και την εξασθένηση των περισσότερων οικονομικών παραγόντων λόγω ξαφνικών και μη προσδοκώμενων καταστάσεων και συνθηκών οι οποίες παρουσιάζονται εξαιτίας τοπικών είτε διεθνών αιτιών όπως για παράδειγμα τα οικονομικά και διοικητικά ζητήματα, η διαφθορά, η διατάραξη του φορολογικού συστήματος, τα ζητήματα αποπληρωμών των εξωτερικών οφειλών, η μη δυνατότητα εισχώρησης αρκετού εξωτερικού κεφαλαίου, ζητήματα ανεργίας είτε ακόμα και φυσικές καταστροφές.³⁸

2.3 Αίτια οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα

³⁶ P. Correa, M. Iooty, R. Ramalho, J. Rodríguez-Meza, J. Yang, (2010), *How Firms in Eastern and Central Europe Fared through the Global Financial Crisis: Evidence from 2008–2010*, World Bank Group Enterprise Note No. 8, Financial Crisis Survey/Enterprise Surveys.

³⁷ R. Ramalho, J. Rodríguez-Meza, J. Yang, (2009), *How Are Firms in Eastern and Central Europe Reacting to the Financial Crisis?*, World Bank Group Enterprise Note No. 8, Financial Crisis Survey/Enterprise Surveys.

³⁸ M. Erol, S. Apak, M. Atmaca, S. Öztürk, (2011), *Management measures to be taken for the enterprises in difficulty during times of global crisis: An empirical study*, Published by Elsevier, Procedia Social and Behavioral Sciences 24, pp. 16–32.

Υφίσταται ένα σύνολο αιτιών της χρηματοοικονομικής ύφεσης της χώρας μας. Είναι εφικτό να κατηγοριοποιήσουμε σε δυο διαφορετικές ομάδες αιτιών που είναι τα γενικά διαχρονικά αίτια και τα αίτια της περιόδου 2008 και 2009 όπου ήταν η περίοδος που η παγκόσμια χρηματοοικονομική ύφεση, που πρώτα έκανε την εμφάνιση της το 2007 στις ΗΠΑ, εισήλθε και στη χώρα μας.³⁹

Στα κυριότερα γενικά διαχρονικά αίτια κατατάσσονται το φτωχό πελατειακό και κυρίως κληρονομικό πολιτικό σύστημα, η κακή διοίκηση των φορέων δημοσίων οικονομικών και ασφαλιστικών ταμείων, τα συνεχόμενα πρωτογενή ελλείμματα, οι διαφθορές και ο υπερδιογκωμένος και πελατειακός δημόσιος τομέας, ο διεφθαρμένος συνδικαλισμός, η κρατικιστική ανάπτυξη και ο περιορισμός της ιδιωτικής πρωτοβουλίας, η απόκρυψη δανείων, η μηδενική προσπάθεια συστηματικού ελέγχου, οι καταθέσεις σε τραπεζικούς λογαριασμούς του εξωτερικού, η εισχώρηση της χώρας μας στην ΕΕ καθώς επίσης και η υπερδιόγκωση των συστημάτων υγείας και εκπαίδευσης.⁴⁰

Εκτός από τα παραπάνω, όμως, εξίσου σημαντικό ρόλο έπαιξαν οι τεράστιες οφειλές και τα υπερβολικά έξοδα για την υλοποίηση των Ολυμπιακών αγώνων την περίοδο του 2004, το γεγονός πως η χώρα δεν είχε την ευχέρεια πλέον να τυπώσει χρήματα και να υποβαθμίσει το νόμισμα της, η υπερδιογκωμένη και παράνομη μετανάστευση καθώς επίσης και οι πολλές απεργίες είτε στάσεις εργασίας.⁴¹

Από την άλλη πλευρά, σε ότι έχει να κάνει με τα αίτια την περίοδο 2008 και 2009, είναι σημαντικό να τονιστεί πως παρά τα προειδοποιητικά μηνύματα τα οποία έκαναν την εμφάνιση τους από τις αρχές του 2008 και της επάρκειας χρόνου για τη

³⁹ Γ.Α. Χαρδούβελης, (2009), *Η χρηματοοικονομική κρίση και το μέλλον της παγκόσμιας οικονομίας*, Eurobank EFG Economic Research: Η κρίση του 2007-2009: Τα αίτια, η αντιμετώπιση και οι προοπτικές, Vol. 4, No 8, pp. 19-43.

⁴⁰ Σ. Πουρνάρα, (2012), *Η επίδραση της οικονομικής κρίσης στην επίδοση των ελληνικών επιχειρήσεων*, Διπλωματική εργασία, Πανεπιστήμιο Πατρών, Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων, Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών, Πάτρα.

⁴¹ Κ. Μέμος, (2014), *Η οικονομική κρίση στην Ελλάδα και οι επιπτώσεις στο Σύστημα Κοινωνικής Ασφάλισης*, Διδάσκων (ΕΔΙΠ), Υ/Δ Τμήματος Κοινωνικής Πολιτικής Παντείου Πανεπιστημίου.

λήψη κατάλληλων μέτρων υπήρξε υπερβολικός δισταγμός, αναποφασιστικότητα και κυρίως δεν υπήρξε κάποια αντίδραση από το πολιτικό αλλά και το οικονομικό σύστημα.⁴²

Εκείνη την περίοδο οι δυο πιο μεγάλες βιομηχανίες της χώρας μας στη ναυτιλία αλλά και τον τουρισμό επλήγησαν σημαντικά από τη διεθνή χρηματοοικονομική ύφεση. Εξίσου καθοριστικό αίτιο ήταν το γεγονός πως το κυβερνητικό, το διοικητικό αλλά και το πολιτικό σύστημα δεν κατάφερε να κατορθώσει να κατανοήσει πλήρως τη μορφή αλλά και τη σημασία των οικονομικών ζητημάτων καθώς όταν έκανε αισθητή την παρουσία της η εν λόγω ύφεση και οι οφειλές της χώρας μας βγήκαν στην επιφάνεια η χώρα δεν ήταν έτοιμη να τις αντιμετωπίσει.⁴³

Καθοριστικό ρόλο σε όλα τα παραπάνω έπαιξε η αναποφασιστικότητα, η διστακτικότητα αλλά και η μη πολιτική βούληση σε ότι είχε να κάνει με τη λήψη σημαντικών δημοσιονομικών μέτρων που κυριότερο στόχο είχαν τη διόρθωση της κατάστασης. Μια ακόμα συνέπεια των παραπάνω ήταν τα τεράστια ελλείμματα καθώς ενώ τα χρήματα έρρεαν από τα ταμεία της πολιτείας, οι εισροές δεχόταν σημαντικά πλήγματα από τη φοροδιαφυγή, την περιορισμένη είσπραξη φόρων από μαζικές μεταφορές σε τράπεζες του εξωτερικού κλπ. Τέλος, σημαντικό ρόλο σε όλα αυτά είχαν οι συνεχόμενες εκλογικές αναμετρήσεις.⁴⁴

⁴² Β. Ράπανος, (2009), *Μέγεθος και Εύρος Δραστηριοτήτων του Δημοσίου Τομέα*, Ίδρυμα Οικονομικών & Βιομηχανικών Ερευνών, Κείμενο Εργασίας.

⁴³ Σ. Πουρνάρα, (2012), *Η επίδραση της οικονομικής κρίσης στην επίδοση των ελληνικών επιχειρήσεων*, Διπλωματική εργασία, Πανεπιστήμιο Πατρών, Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων, Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών, Πάτρα.

⁴⁴ Γ.Α. Χαρδούβελης, (2009), *Η χρηματοοικονομική κρίση και το μέλλον της παγκόσμιας οικονομίας*, Eurobank EFG Economic Research: Η κρίση του 2007-2009: Τα αίτια, η αντιμετώπιση και οι προοπτικές, Vol. 4, No 8, pp. 19-43.

2.4 Τουρισμός και οικονομική κρίση

Το Β' εξάμηνο της περιόδου του 2007 με ξεκίνημα στις ΗΠΑ άρχισε η χρηματοοικονομική ύφεση, που γρήγορα εξαπλώθηκε σε ολόκληρο τον πλανήτη. Στις αγορές χρήματος της Αμερικής, η κάθοδος των αξιών των ακινήτων και η δυσμένεια αποπληρωμής των οφειλών, ήταν η βασικότερη αιτία της ελάττωσης των τιμών στον κτηματομεσιτικό τομέα προκειμένου να αναπτυχθεί το ζήτημα της ρευστότητας στους τραπεζικούς οργανισμούς, που κατ' επέκταση υποχρεώθηκαν να εστιάσουν σε εκτεταμένο δανεισμό από τις αγορές χρήματος.⁴⁵

Στο ξεκίνημα της επόμενης περιόδου το ζήτημα στον χρηματοπιστωτικό τομέα είχε πλέον αυξηθεί σημαντικά και καθοριστικοί τομείς της σύγχρονης οικονομίας, όπως για παράδειγμα ο τραπεζικός, ο κατασκευαστικός αλλά και του εμπορίου είχαν πληγεί σημαντικά. Οι βασικότερες επιπτώσεις στην αγορά ήταν το σημαντικό και γενικευμένο ζήτημα της ρευστότητας, η ραγδαία εξέλιξη και η ανοδική τάση των ποσοστών ανεργίας και η καθοδική τάση της ιδιωτικής κατανάλωσης.⁴⁶

Εκείνη την περίοδο υπήρχε μηδενική εμπιστοσύνη στις αγορές κάτι το οποίο διογκώθηκε σε τεράστιο βαθμό με το κλείσιμο της Lehman Brothers, μιας από τις 5 πιο μεγάλες επενδυτικές τράπεζες σε διεθνές επίπεδο. Επίπτωση του συγκεκριμένου ζητήματος της ρευστότητας αλλά και της σημαντικής απώλειας της εμπιστοσύνης προς τους τραπεζικούς οργανισμούς ήταν να μην υφίστανται γραμμές χρηματοδότησης, κάτι το οποίο προκάλεσε αρκετές χρεοκοπίες τραπεζών, ως επί το πλείστον στην Αμερική καθώς επίσης και σε διεθνές επίπεδο.⁴⁷

⁴⁵ Γ. Παπανδρέου, (2009), *12 Μέτρα για την ενίσχυση του τουρισμού*, Το Βήμα, 19 Φεβρουαρίου, Ένθετο Οικονομία, σελ. 4-5.

⁴⁶ Σ. Πουρνάρα, (2012), *Η επίδραση της οικονομικής κρίσης στην επίδοση των ελληνικών επιχειρήσεων*, Διπλωματική εργασία, Πανεπιστήμιο Πατρών, Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων, Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών, Πάτρα.

⁴⁷ Α. Μπασαράς, (2012), *Ελληνική Οικονομική Κρίση, Ανασκόπηση, Ανάλυση και Προοπτική*, Superior Pakistani National Management College.

Οι παραπάνω σημαντικές εξελίξεις στη διεθνή αγορά δεν ήταν εφικτό να μην επιφέρουν σημαντικές επιρροές και καθοριστικές επιδράσεις στην οικονομία και της χώρας μας. Οι διεθνείς χρηματοοικονομικές αναταραχές στην αρχή επέφεραν ήπιες επιρροές στο χρηματοπιστωτικό τομέα της χώρας μας, καθώς το σύστημα δρούσε με εσωστρέφεια κάτι το οποίο σημαίνει πως τα τραπεζικά συστήματα και οι οργανισμοί αυτής της μορφής στη χώρα μας δεν ήταν αρκετά εκτεθειμένες σε τοξικά αγαθά και εξωτερικές οφειλές.⁴⁸

Επίπτωση των διεθνών αλλαγών ήταν η ανοδική τάση του κόστους του χρήματος στην ΕΕ αλλά και στις διεθνείς αγορές, κάτι το οποίο δεν ήταν εφικτό να μην επιφέρει καινούριες επιρροές και επιδράσεις στη χώρα μας. Το κόστος δανεισμού των επιχειρήσεων από τις τράπεζες παρουσίασε ανοδική τάση, με συνέπεια να υφίσταται αύξηση του κόστους των δανειακών υποχρεώσεων των επιχειρήσεων αλλά και καθοριστική ελάττωση των διαθέσιμων τους.⁴⁹

Η Ελλάδα τη συγκεκριμένη περίοδο όπως ήδη αναφέρθηκε παραπάνω αντιμετώπιζε σημαντικά διαρθρωτικά ζητήματα στον κλάδο του τουρισμού, που επέφεραν σημαντικές επιρροές στον τομέα της ανταγωνιστικότητας της με τα γειτονικά κράτη. Τα εν λόγω κράτη παρείχαν τουριστικές υπηρεσίες με ιδιαίτερα χαμηλό κόστος και κατ' επέκταση παρείχαν εξαιρετικά χαμηλωμένες τιμές στους τουρίστες με βασικότερο σκοπό να απολαμβάνουν το τουριστικό προϊόν τους. Με τον τρόπο αυτόν, από τη μια πλευρά η χρηματοοικονομική ύφεση και από την άλλη η συνεχόμενη ελάττωση της ανταγωνιστικότητας της χώρας μας, έφεραν σε ιδιαίτερα δύσκολη θέση έναν από τους πιο βασικούς κλάδους της οικονομίας της χώρας μας που είναι ο τομέας του τουρισμού.⁵⁰

⁴⁸ Σ. Πουρνάρα, (2012), *Η επίδραση της οικονομικής κρίσης στην επίδοση των ελληνικών επιχειρήσεων*, Διπλωματική εργασία, Πανεπιστήμιο Πατρών, Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων, Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών, Πάτρα.

⁴⁹ Σ. Ζούγρης, (2010), *Ελληνικός συνεδριακός τουρισμός, Επενδύσεις χωρίς προβολή*, The Tourism Report, Μάρτιος-Απρίλιος 2010, τεύχος 62, σελίδα 14-17.

⁵⁰ Σ. Νίκας, (2016), *Αύξηση ΑΕΠ 1,5% το τρίτο τρίμηνο λόγω τουρισμού, κατανάλωσης*, Η καθημερινή, 15 Νοεμβρίου, Αθήνα.

2.4.1 Παγκόσμια οικονομική κρίση και παγκόσμιος τουρισμός

Η εν λόγω ύφεση διαφοροποιείται σημαντικά από παλαιότερες καθώς ο τουρίστας στη σημερινή εποχή αντιμετωπίζει οικονομικό πρόβλημα για να χρηματοδοτήσει τις διακοπές του, ενώ σε παλαιότερες περιόδους τον κυριαρχούσε ο φόβος για την ακεραιότητα του. Με τον τρόπο αυτόν αναπτύσσονται καινούριες τάσεις και προοπτικές οι οποίες έχουν άμεση σχέση με την ελάττωση της απόστασης του προορισμού από την τοποθεσία μόνιμης κατοικίας και της διάρκειας του ταξιδιού καθώς επίσης και στην ανάδειξη προορισμών με καλή σχέση ποιότητας και τιμής.⁵¹

Για την άμβλυνση των μη θετικών συνεπειών της ύφεσης προτείνεται σε διεθνές επίπεδο η εισχώρηση του τομέα αυτού στα κυβερνητικά πακέτα κινήτρων, η αποστολή αποπληρωμής των φορολογιών, η άμεση συνεργασία του ιδιωτικού αλλά και του δημόσιου κλάδου, η χρηματοοικονομική υποστήριξη του τομέα από την τραπεζική και την οικονομική κοινότητα γενικότερα, ο συνεχόμενος στατιστικός έλεγχος των μεγεθών τα οποία αναλύουν και αφορούν τον εν λόγω τομέα, η ύπαρξη εντατικής και στοχευόμενης διαφήμισης και προώθησης, η ανοδική τάση της ποιότητας με την εισχώρηση καινούριων τεχνολογιών στο συγκεκριμένο τομέα καθώς επίσης και η εισχώρηση καινοτόμων τακτικών και πολιτικών με βασικότερο στόχο την ενίσχυση του branding.⁵²

Βάσει με έρευνες που έχουν γίνει και τα προγνωστικά τους δεν θα υπάρξουν παρόμοιας μορφής και στο ίδιο επίπεδο συνέπειες της ύφεσης στις εξειδικευμένες μορφές τουρισμού. Ειδικότερα, αυτές οι οποίες δεν θα δεχτούν σημαντικές επιρροές είναι ο πολιτιστικός τουρισμός, ο τουρισμός ευεξίας καθώς επίσης και αυτός της υγείας. Λίγο πιο μεγάλη θα είναι η επιρροή την οποία θα δεχτεί ο συνεδριακός τουρισμός, ενώ η επιρροή την οποία θα δεχθεί ο θαλάσσιος τουρισμός, θα έχει ως επί το πλείστον άμεση σχέση με τον κλάδο της κρουαζιέρας. Αμφίβολη είναι η επιρροή

⁵¹ R. Ramalho, J. Rodriguez-Meza, J. Yang, (2009), *How Are Firms in Eastern and Central Europe Reacting to the Financial Crisis?*, World Bank Group Enterprise Note No. 8, Financial Crisis Survey/Enterprise Surveys.

⁵² A. Thompson, H. Thompson, (2010), *Research note: the exchange rate, euro switch and tourism revenue in Greece*, Tourism Economics, 16 (3). USA.

την οποία θα έχει και ο χειμερινός, ο αθλητικός αλλά και ο εκθεσιακός τουρισμός. Παρά το γεγονός αυτό, όμως, δυνατό πλήγμα και σημαντικές επιπτώσεις θα υπάρξουν σε μελλοντική βάση στον θρησκευτικό τουρισμό καθώς επίσης και στον τουρισμό τρίτης ηλικίας.⁵³

2.4.2 Παγκόσμια οικονομική κρίση και ελληνικός τουρισμός

Σε αβέβαιες εποχές, σαν αυτήν που ζούμε, για τη μελλοντική εξέλιξη των εθνικών και επομένως και των ατομικών οικονομικών επιδόσεων, η οικονομική συμπεριφορά οικονομικώς δρώντων ανθρώπων είναι κατανοητή. Σύμφωνα με έρευνες, όμως, που έχουν γίνει τα προηγούμενα χρόνια, αρκετά πριν κάνει την εμφάνιση της η διεθνής οικονομική ύφεση, ο τουρισμός της χώρας μας είχε ήδη ισχυρά σημεία παθογένειας με σημαντικά διαρθρωτικά ζητήματα τα οποία σιγά-σιγά τον οδηγούσαν σε απώλεια του ανταγωνιστικού του πλεονεκτήματος.⁵⁴

Το παραπάνω γεγονός έχει να κάνει ως επί το πλείστον με τη σχέση αξίας και τιμής η οποία υφίσταται και αφορά τους καινούριους ανταγωνιστές στην τοποθεσία της Ανατολικής Μεσογείου που, για παρόμοιο μαζικό παραθεριστικό (και κατ' επέκταση εποχικό) τουριστικό προϊόν, έχουν εξαιρετικά πιο χαμηλό κόστος παραγωγής και ιδιαίτερα χαμηλές τιμές. Τα πιο διακριτά συμπτώματα της συγκεκριμένης παθογένειας είναι τα εξής :

✚ Συρρίκνωση της τουριστικής περιόδου

⁵³ Σ. Κουσουίνης, (2015), *Μία θέση υψηλότερα η ανταγωνιστικότητα του ελληνικού τουρισμού*, Η καθημερινή, 12 Απριλίου, Αθήνα.

⁵⁴ D. Scowsill, (2017), *Travel & Tourism : Economic impact 2017 Greece*, World Travel & Tourism Council.

- ✚ Ελάττωση της διαπραγματευτικής ευχέρειας, η οποία παρουσιάζεται με φαινόμενα όπως οι στάσιμες είτε ελαττωμένες τιμές⁵⁵
- ✚ Η ανοδική τάση για συμβόλαια all inclusive
- ✚ Η σταθεροποιημένη υποβάθμιση του οικονομικού αλλά και του κοινωνικού προφίλ του μέσου τουρίστα⁵⁶

Δυστυχώς, τόσο τα αναπτυγμένα παραδοσιακά κράτη προέλευσης του τουρισμού της χώρας μας (όπως για παράδειγμα οι Γερμανοί και οι Άγγλοι αποτελούν το 50% σχεδόν των τουριστικών αφίξεων), όσο και οι αναδύμενες αγορές, είναι στο επίκεντρο της χρηματοοικονομικής ύφεσης με εξαιρετικά διογκούμενη ανεργία, συρρίκνωση εισροών και εξαιρετικά μεγάλους δείκτες ανασφάλειας και αβεβαιότητας των πολιτών τους.⁵⁷

Ένα εξίσου σημαντικό ζήτημα είναι η υποτίμηση των νομισμάτων αρκετών από των κρατών της ΕΕ, εκτός Ευρωζώνης και της Ανατολικής Ευρώπης, αλλά και των ανταγωνιστικών κρατών της χώρας μας που είναι οι χώρες της Ανατολικής Μεσογείου. Το γεγονός αυτό κάνει εξαιρετικά ακριβό το τουριστικό προϊόν της χώρας μας για τους πελάτες μας σε σχέση με τα κράτη τα οποία έχουν πιο οικονομικό προϊόν. Πολλοί τουριστικοί πράκτορες από τα παραπάνω κράτη δεν έχουν την ευχέρεια να εκπληρώσουν τις υποχρεώσεις τους απέναντι στη χώρα μας και αυτό το γεγονός οφείλεται στο εξαιρετικά ακριβό πλέον για αυτούς ευρώ.⁵⁸

⁵⁵ Σ. Κουσούνης, (2015), *Μία θέση υψηλότερα η ανταγωνιστικότητα του ελληνικού τουρισμού*, Η καθημερινή, 12 Απριλίου, Αθήνα.

⁵⁶ Σ. Νίκας, (2016), *Αύξηση ΑΕΠ 1,5% το τρίτο τρίμηνο λόγω τουρισμού*, κατανάλωσης, Η καθημερινή, 15 Νοεμβρίου, Αθήνα.

⁵⁷ Σ. Πουρνάρα, (2012), *Η επίδραση της οικονομικής κρίσης στην επίδοση των ελληνικών επιχειρήσεων*, Διπλωματική εργασία, Πανεπιστήμιο Πατρών, Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων, Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών, Πάτρα.

⁵⁸ Σ. Ζούγρης, (2010), *Ελληνικός συνεδριακός τουρισμός, Επενδύσεις χωρίς προβολή*, The Tourism Report, Μάρτιος-Απρίλιος 2010, τεύχος 62, σελίδα 14-17.

Ένας ακόμα παράγοντας στον οποίο είναι σημαντικό να υπάρξει η κατάλληλη εστίαση είναι το γεγονός πως η ζήτηση τουριστικών υπηρεσιών εμφανίζει τεράστια εισοδηματική ελαστικότητα και τα έξοδα για υπηρεσίες αυτού του είδους δεν αποτελούν τη βασική προτεραιότητας διάθεσης του διακριτικού εισοδήματος καθώς είναι λογικό πως η ελαστικότητα της ζήτησης για διακοπές και ψυχαγωγία παρουσιάζει σημαντική ανοδική τάση όσο πιο χαμηλές είναι οι εισροές του εκάστοτε νοικοκυριού.⁵⁹

Με τον τρόπο αυτόν το κλίμα αβεβαιότητας αλλά και ανασφάλειας κυριαρχεί στην τουριστική βιομηχανία της χώρας μας τα τελευταία έτη κάτι το οποίο αποτελεί σημαντική συνέπεια της χρηματοοικονομικής ύφεσης, ενώ για την προώθηση των τουριστικών επενδύσεων είναι σημαντική η ολοκλήρωση του χωροταξικού σχεδίου για τον κλάδο αυτόν αλλά και η κατάλληλη ανάπτυξη ενός νομοθετικού πλαισίου.⁶⁰

Το κυριότερο στοίχημα του συγκεκριμένου τομέα τα τελευταία χρόνια ήταν η συντήρηση των θέσεων απασχόλησης αλλά και η επεκτασιμότητα του μέτρου της επιδότησης εργασίας ενώ σε πολλές περιπτώσεις υπήρξαν έντονες επιθυμίες για επιπλέον μέτρα για την τουριστική βιομηχανία της χώρας μας. Αρκετοί επιχειρηματίες της χώρας μας τα προηγούμενα χρόνια ζητούσαν καταλληλότερα μέτρα για την αντιμετώπιση των συνεπειών της κρίσης στον τομέα τους. Συγκεκριμένα, οι ξενοδόχοι επιθυμούσαν περισσότερα μέτρα τα οποία θα εστιάζουν στον τομέα της απασχόλησης και της ενίσχυσης της επικοινωνίας.⁶¹

Γενικότερα, τα τελευταία έτη αποτέλεσαν μια περίοδο πλούσια σε άσχημες καταστάσεις, των οποίων η επιρροή στην κινητικότητα του συγκεκριμένου τομέα της χώρας μας δεν ήταν πάντα η ίδια. Η ζήτηση για τουριστικές υπηρεσίες και αγαθά είχε

⁵⁹ Γ. Παπανδρέου, (2009), *12 Μέτρα για την ενίσχυση του τουρισμού*, Το Βήμα, 19 Φεβρουαρίου, Ένθετο Οικονομία, σελ. 4-5.

⁶⁰ Τ. Σόρος, (2009), *Σχέδιο για την οικονομική ανάκαμψη*, Το Βήμα, 19 Ιανουαρίου, Ένθετο Οικονομία, σελ. 6-7.

⁶¹ Π. Τσάρτας, Δ. Λαγός, (2015), *Η ελληνική τουριστική πολιτική μπροστά στις διεθνείς εξελίξεις*, Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων Πανεπιστημίου Αιγαίου.

άμεση εξάρτηση από το μέγεθος του κινδύνου το οποίο είναι εφικτό να ανεχθεί ο δυνητικός τουρίστας, όσο περισσότερο παρουσιάζει ανοδική τάση ο κίνδυνος τόσο αυξάνεται και η ανασφάλεια και η αβεβαιότητα και συνεπώς ελαττώνεται η ζήτηση, αλλά και από την οξύτητα του και τη συχνότητα παρουσίας του.⁶²

Βάσει ερευνών, οι συνέπειες στο συγκεκριμένο τομέα από άσχημες καταστάσεις, όχι της ισχύς είτε της διάρκειας της κρίσης αυτής της μορφής, κάνουν συχνά την εμφάνιση τους μέσα στο αρχικό τρίμηνο το οποίο ακολουθεί την υλοποίηση του συμβάντος και τελειώνει πριν καν συμπληρωθεί ένας χρόνος. Κατά τη συγκεκριμένη περίοδο πριν την παρουσία της ύφεσης, η τουριστική κίνηση της χώρας μας κινιόταν με ταχύτερο ρυθμό σε σχέση με άλλα κράτη σε διεθνές επίπεδο, ενώ οι τουριστικές εισπράξεις παρουσίαζαν ανοδική τάση της τάξης του 3% ανά έτος (για την περίοδο 2000 μέχρι και το 2004), οι ταξιδιωτικές πληρωμές στο εξωτερικό παρουσίαζαν καθοριστική ελάττωση (από την περίοδο 2000 μέχρι και το 2007) ενώ η εξέλιξη των αφίξεων ήταν ασύμμετρη με αυτή των εισπράξεων.⁶³

Η χώρα μας από τη μεριά της ανταγωνιστικότητας πριν την κρίση παρουσιαζόταν σε χειρότερη κατάσταση από το 2007 (24^η από 22^η την περίοδο του 2007). Πιο συγκεκριμένα, από την οπτική των ανταγωνιστικών τιμών, παρά το γεγονός πως παρουσίαζε ανοδική τάση 6 επιπέδων στην 114 θέση επί του συνόλου των 133 κρατών, είχε μια από τις πιο χαμηλές θέσεις σε μια εποχή όπου η ύφεση θα βοηθούσε σημαντικά στην άμεση ανοδική τάση του ειδικού βάρους των ανταγωνιστικών τιμών σαν προϋπόθεση τουριστικής επιλογής.⁶⁴

Στο κατώφλι της ύφεσης, η ελάττωση των προ-κρατήσεων, όσο και η έλλειψη ρευστότητας των επιχειρήσεων αυτού του τομέα, έδειξαν την αφετηρία μιας εποχής για το ελληνικό τουριστικό προϊόν η οποία είναι εφικτό να έχει σαν βασικό

⁶² Σ. Κουσουνης, (2015), *Μία θέση υψηλότερα η ανταγωνιστικότητα του ελληνικού τουρισμού*, Η καθημερινή, 12 Απριλίου, Αθήνα.

⁶³ A. Thompson, H. Thompson, (2010), *Research note: the exchange rate, euro switch and tourism revenue in Greece*, Tourism Economics, 16 (3). USA.

⁶⁴ Τ. Σόρος, (2009), *Σχέδιο για την οικονομική ανάκαμψη*, Το Βήμα, 19 Ιανουαρίου, Ένθετο Οικονομία, σελ. 6-7.

της γνώρισμα πως αποτελεί την πιο δύσκολη εποχή για τη χώρα μας. Τη συγκεκριμένη εκτίμηση είχε προδιαγράψει η μη θετική εξέλιξη των αεροπορικών αφίξεων αλλοδαπών τουριστών από την εποχή του 2008 στη χώρα μας.⁶⁵

Τα πιο πολλά ανταγωνιστικά προς τη χώρα μας κράτη σε τουριστικό επίπεδο εμφάνισαν, επίσης, ελάττωση των αφίξεων τους, με τη χώρα μας να έχει μια από τις χειρότερες θέσεις στη σύγκριση αυτής της μορφής. Βασική εξαίρεση αποτέλεσε η εξέλιξη της πορείας αλλά ως επί το πλείστον και της Τουρκίας, η οποία με 16,1% ήταν το μοναδικό κράτος το οποίο παρουσίαζε διψήφιο ποσοστό ανοδικής τάσης στο συγκεκριμένο μέγεθος.⁶⁶

Κατά την περίοδο του 2009, ο τομέας αυτός της χώρας μας, βρέθηκε υπό το καθεστώς της παγκόσμιας χρηματοοικονομικής κρίσης και του ισχυρού ανταγωνισμού. Εκείνη την περίοδο ο εν λόγω κλάδος δρούσε σε ένα συνεχώς επιδεινωμένο διεθνές πολιτικό αλλά και χρηματοοικονομικό περιβάλλον, καταπολεμώντας ταυτόχρονα την παρατεταμένη πολιτική και κοινωνική αστάθεια σε εσωτερικό κυρίως επίπεδο σε συνδυασμό με τις άσχημες εξελίξεις των εθνικών μακροοικονομικών παραμέτρων.⁶⁷

Έτσι, ο εν λόγω κλάδος είχε να αντιμετωπίσει τη μεταστροφή στην καταναλωτική συμπεριφορά και το σύνολο των επιλογών των τουριστών της ΕΕ υπέρ του εσωτερικού τουρισμού, των πλησιέστερων έξω-χώριων προορισμών και ως επί το πλείστον των τουριστικών αγορών χαμηλού κόστους, εξαιτίας του υψηλού επιπέδου χρέωσης των νοικοκυριών σε αρκετά από τα κυριότερα κράτη-πελάτες της χώρας μας, της κάμψης της υπερτιμημένης αγοράς ακινήτων καθώς επίσης και της μεγάλης ανασφάλειας στην αγορά εργασίας (όπως για παράδειγμα απολύσεις, ελάττωση

⁶⁵ Γ. Παπανδρέου, (2009), *12 Μέτρα για την ενίσχυση του τουρισμού*, Το Βήμα, 19 Φεβρουαρίου, Ένθετο Οικονομία, σελ. 4-5.

⁶⁶ Σ. Νίκας, (2016), *Αύξηση ΑΕΠ 1,5% το τρίτο τρίμηνο λόγω τουρισμού*, κατανάλωσης, Η καθημερινή, 15 Νοεμβρίου, Αθήνα.

⁶⁷ Σ. Ζούγρης, (2010), *Ελληνικός συνεδριακός τουρισμός, Επενδύσεις χωρίς προβολή*, The Tourism Report, Μάρτιος-Απρίλιος 2010, τεύχος 62, σελίδα 14-17.

πραγματικών μισθών κλπ), τα οποία συμπιέζαν το διαθέσιμο εισόδημα των εν δυνάμει τουριστών.⁶⁸

Σύμφωνα με έρευνες εκείνης της περιόδου, οι κυριότεροι παράγοντες οι οποίοι υπολογιζόταν πως θα βοηθήσουν σημαντικά στην ανάσχεση της σημαντικής ελάττωσης της τουριστικής κινητικότητας περιέχονταν η ανεκτικότητα την οποία είχε παρουσιάσει κατά το παρελθόν ο τομέας αυτός, η μεταπήδηση των διακοπών από το επίπεδο της πολυτέλειας σε αυτό της ανάγκης, οι τάσεις αποπληθωρισμού οι οποίες εμφανιζόταν σε αρκετά κράτη λόγω της ύφεσης καθώς επίσης και η συγκράτηση του κόστους και οι προσφορές τις οποίες αναμενόταν να υλοποιήσουν οι επιχειρηματίες του συγκεκριμένου τομέα.⁶⁹

Οι παραδοσιακές τουριστικές αγορές της χώρας μας είναι, όπως αναφέρθηκε παραπάνω η Γερμανία και η Αγγλία καθώς επίσης και η Ιταλία. Αυτός ήταν και ο κυριότερος λόγος που αρκετές επιχειρήσεις στη χώρα μας έκριναν σημαντικό να εστιάσουν και σε άλλες αγορές όπως είναι για παράδειγμα αυτές της Σοβιετικής Ένωσης και της Κεντρικής είτε της Ανατολικής Ευρώπης και στον εσωτερικό τουρισμό.⁷⁰

Έρευνες έδειχναν πως ο εσωτερικός τουρισμός της χώρας μας θα δεχτεί σημαντικές επιρροές και επιδράσεις οι οποίες θα ήταν άμεσες αλλά και έμμεσες από την παγκόσμια χρηματοοικονομική ύφεση. Με λίγα λόγια θα δεχόταν άμεσες επιδράσεις λόγω της ελάττωσης του εισοδήματος των πολιτών μας αλλά και των σημαντικών περιορισμένων κεφαλαίων τα οποία ήταν εφικτό να έχουν υπό τη μορφή

⁶⁸ SETE INTELLIGENCE (2015), *Η συμβολή του τουρισμού στην ελληνική οικονομία το 2014 - συνοπτική απεικόνιση βασικών μεγεθών*, Φεβρουάριος 2015.

⁶⁹ D. Scowsill, (2017), *Travel & Tourism : Economic impact 2017 Greece*, World Travel & Tourism Council.

⁷⁰ Π. Τσάρτας, Δ. Λαγός, (2015), *Η ελληνική τουριστική πολιτική μπροστά στις διεθνείς εξελίξεις*, Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων Πανεπιστημίου Αιγαίου.

δανεισμών ενώ έμμεσα εξαιτίας της καθοριστικής ελάττωσης των εισοδημάτων αυτών που είχαν άμεση είτε έμμεση σχέση με το συγκεκριμένο τομέα.⁷¹

Η τουριστική δαπάνη του εσωτερικού τουρισμού αναπτύσσει συγκριτικά αρκετά πιο μικρή προστιθέμενη αξία ενώ τα πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα είναι εξαιρετικά πιο μεγάλα. Παρά το γεγονός αυτό, είναι γεγονός πως η κατάλληλη αξιοποίηση της συγκεκριμένης μορφής τουρισμού, ακόμη και στην περίπτωση στην οποία δεν λειτουργούσε σαν υποκατάσταση του αλλοδαπού τουρισμού, ήταν επωφελής τόσο σε ότι έχει να κάνει με ζητήματα τα οποία είναι αναπτυξιακά όσο και από περιφερειακή οπτική.⁷²

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η περίοδος του 2014 όπου έρευνες έδειχναν πως ο εσωτερικός τουρισμός θα είχε καλύτερη πορεία από τον αλλοδαπό και συνεπώς προσφερόταν η δυνατότητα στους τουριστικούς φορείς της χώρας μας να κατανοήσουν την αξία του και να του αποδώσουν την απαραίτητη σημασία.⁷³

Για την προώθηση της συγκεκριμένης μορφής τουρισμού μέσα σε αυτές τις δύσκολες καταστάσεις χρειαζόταν ένα κατάλληλο επίπεδο κεντρικής και τοπικής κυβέρνησης το οποίο θα βοηθούσε τη συγκεκριμένη κατάσταση με την απαιτούμενη λήψη μέτρων με βασικότερο στόχο την εξασφάλιση της απασχόλησης, την αναπλήρωση μέρους τουλάχιστον των χαμένων εισροών των ανέργων, την τροφοδότηση της ανταγωνιστικότητας του τουριστικού προϊόντος της χώρας μας αλλά και την προώθηση του και την υποστήριξη της ρευστότητας και βιωσιμότητας των επιχειρήσεων αυτού του τομέα.⁷⁴

⁷¹ A. Thompson, H. Thompson, (2010), *Research note: the exchange rate, euro switch and tourism revenue in Greece*, Tourism Economics, 16 (3). USA.

⁷² Δ. Μαλλιώρας, (2011), *Η Έννοια της Ανθεκτικότητας στην Περιφερειακή Επιστήμη*, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Σειρά Ερευνητικών Εργασιών 17 (4), σελ. 69-86.

⁷³ Π. Τσάρτας, Δ. Λαγός, (2015), *Η ελληνική τουριστική πολιτική μπροστά στις διεθνείς εξελίξεις*, Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων Πανεπιστημίου Αιγαίου.

⁷⁴ Σ. Κουσουίνης, (2015), *Μία θέση υψηλότερα η ανταγωνιστικότητα του ελληνικού τουρισμού*, Η καθημερινή, 12 Απριλίου, Αθήνα.

Ανάμεσα στα παραπάνω μέτρα περιέχεται η διερεύνηση των προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης, η σημαντική ελάττωση των τελών αεροδρομίων καθώς επίσης και η επαναδιαπραγμάτευση των τελών αυτών, η ελάττωση του κόστους της ακτοπλοΐας, η ελάττωση του συντελεστή ΦΠΑ κλπ. Επίσης, μαζί με τα παραπάνω καθοριστικό ρόλο έπαιξε και η ενίσχυση των προγραμμάτων κοινωνικού τουρισμού, η ελάττωση των φορολογικών επιβαρύνσεων στις μεταφορές κλπ.⁷⁵

Η τουριστική κοινότητα της Ελλάδος, κατανοώντας σε μεγάλο βαθμό το φαινόμενο της συγκεκριμένης ύφεσης και τις συνέπειες στη χώρα μας, λειτούργησε καταλυτικά ωθώντας σε μεγάλο βαθμό την κυβέρνηση να εξαγγείλει δέσμες σημαντικών μέτρων, κυριότερα γνωρίσματα της οποίας είναι η ανοδική τάση των δαπανών για την προβολή της χώρας, η εκπαίδευση των υπαλλήλων του συγκεκριμένου τομέα καθώς επίσης και η διευκόλυνση των εταιριών σε ότι έχει να κάνει με τον τομέα της χρηματοδότησης, την επιστροφή του ΦΠΑ κλπ.⁷⁶

Εκτός από τις καθοριστικές δράσεις στις οποίες ήταν σημαντικό να προβεί και να υλοποιήσει η πολιτεία για την καταπολέμηση της συγκεκριμένης ύφεσης, καθοριστικό ρόλο είχε και η κατάλληλη ανάληψη πρωτοβουλιών και καινοτομιών από τη μεριά των ίδιων των επιχειρήσεων. Ειδικότερα, η τακτική η οποία προτείνεται να ακολουθηθεί σε ότι έχει να κάνει με τον επανακαθορισμό των επιχειρηματικών σκοπών, των ειδών του δανεισμού, των επενδυτικών κινήσεων αλλά και των τακτικών μάρκετινγκ, τον περιορισμό των λειτουργικών εκροών, την αναβάθμιση της παρεχόμενης ποιότητας, την επανεξέταση της τιμολογιακής τακτικής καθώς επίσης και την επικέντρωση στο ανθρώπινο προσωπικό και στη διοίκηση ανθρώπινων πόρων στις σύγχρονες επιχειρήσεις αυτής της μορφής.⁷⁷

⁷⁵ SETE INTELLIGENCE (2015), *Η συμβολή του τουρισμού στην ελληνική οικονομία το 2014 - συνοπτική απεικόνιση βασικών μεγεθών*, Φεβρουάριος 2015.

⁷⁶ Σ. Πουρνάρα, (2012), *Η επίδραση της οικονομικής κρίσης στην επίδοση των ελληνικών επιχειρήσεων*, Διπλωματική εργασία, Πανεπιστήμιο Πατρών, Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων, Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών, Πάτρα.

⁷⁷ Π. Τσάρτας, Δ. Λαγός, (2015), *Η ελληνική τουριστική πολιτική μπροστά στις διεθνείς εξελίξεις*, Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων Πανεπιστημίου Αιγαίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΣΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟ

3.1 Επιπτώσεις στις τουριστικές εισπράξεις

Τις πιο μεγάλες απώλειες τουριστικών εισροών, μεταξύ των μεσογειακών κρατών, παρουσίαζε η χώρα μας στο 1^ο τρίμηνο του 2009, βάσει με τα στοιχεία τα οποία έχει επεξεργαστεί το Ινστιτούτο Τουριστικών Ερευνών και Προβλέψεων. Πιο συγκεκριμένα η χώρα μας, εμφάνιζε ελάττωση εσόδων σε ποσοστό το οποίο ανερχόταν στο 18,2% έχοντας απώλειες αφίξεων (στο τετράμηνο) μόλις 7,3.⁷⁸

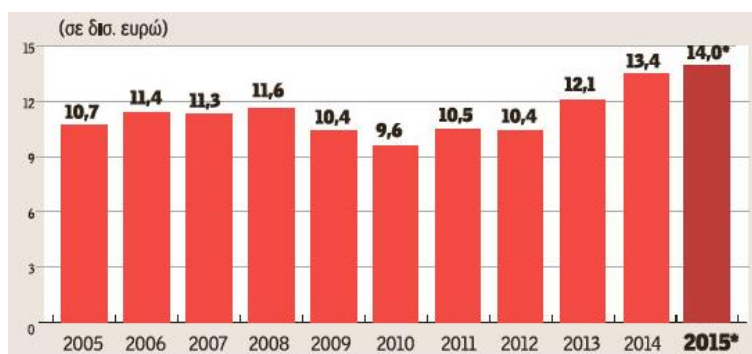
Σταδιακά, όμως, οι προβλέψεις άλλαξαν καθώς από το 2013 οι προβλέψεις ήταν πως οι αφίξεις θα ξεπεράσουν τα 17 εκατομμύρια, ενώ εκείνη τη χρονιά το οκτάμηνο από την αρχή του έτους μέχρι και τον Αύγουστο, η εισερχόμενη ταξιδιωτική κίνηση παρουσίασε σημαντική ανοδική τάση κατά σχεδόν 15%, όπου οι καθαρές τουριστικές εισπράξεις παρουσίασαν και αυτές σημαντική ανοδική τάση καθώς ανήλθαν κατά 18%. Η χώρα μας την περίοδο του 2013, από 140 κράτη, είχε την 32^η θέση από πλευράς ανταγωνιστικότητας του συγκεκριμένου κλάδου, όμως, ήταν 3^η από πλευράς τουριστικών υποδομών πίσω από χώρες όπως η Αυστρία αλλά και η Ιταλία.⁷⁹

Έρευνες έχουν δείξει πως η χώρας μας είναι εφικτό να φτάσει μέχρι και τα 24 εκατομμύρια αφίξεις έως την περίοδο του 2021, με επενδυτικές κινήσεις 3 δισεκατομμυρίων ευρώ ανά έτος. Μάλιστα, έως τότε, η Άμεση Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία του συγκεκριμένου κλάδου (άμεσα αλλά και έμμεση συνεισφορά) είναι εφικτό να παρουσιάσει ανοδική τάση κατά 17 δισεκατομμύρια και να ανέλθει στα 44 δισεκατομμύρια ευρώ, αναπτύσσοντας με αυτόν τον τρόπο περίπου στις 300 χιλιάδες άμεσες είτε έμμεσες θέσεις εργασίας. Σαν βασικό κριτήριο, όλων

⁷⁸ Γ.Α. Χαρδούβελης, (2009), *Η χρηματοοικονομική κρίση και το μέλλον της παγκόσμιας οικονομίας*, Eurobank EFG Economic Research: *Η κρίση του 2007-2009: Τα αίτια, η αντιμετώπιση και οι προοπτικές*, Vol. 4, No 8, pp. 19-43.

⁷⁹ Κ. Μέμος, (2014), *Η οικονομική κρίση στην Ελλάδα και οι επιπτώσεις στο Σύστημα Κοινωνικής Ασφάλισης, Διδάσκων (ΕΔΙΠ), Υ/Δ Τμήματος Κοινωνικής Πολιτικής Παντείου Πανεπιστημίου.*

των παραπάνω, όμως, από τις έρευνες που έχουν γίνει ήταν πως ο τουρισμός και η αναψυχή στη χώρα μας είναι σημαντικό να εκσυγχρονίσουν το παρεχόμενο τουριστικό αγαθό και να το εμπλουτίσουν με τις καινούριες επιταγές της τουριστικής ζήτησης.⁸⁰

Εικόνα 4.1 : Η πορεία των τουριστικών εισπράξεων πριν και μετά την κρίση⁸¹

Βάσει με δεδομένα που έχουν αντληθεί από την ΕΛΣΤΑΤ, την περίοδο του 2013 (αποτέλεσε την περίοδο που οι τουριστικές εισπράξεις στη χώρα μας παρουσίασαν ξανά ανοδική τάση μετά την οικονομική ύφεση), η χώρα μας υποδέχθηκε σχεδόν 18 εκατομμύρια τουρίστες, μόνιμους κάτοικους άλλων κρατών και εισέπραξε 11,7 δισεκατομμύρια. Εξ αυτών σχεδόν το 70% ήρθε αεροπορικώς, κάτι το οποίο κλασσικά αποτελεί τη βασική τακτική μετάβασης των τουριστών από το εξωτερικό στη χώρα μας, το 27% οδικώς ενώ το 5% ήρθε μέσω θαλάσσης (βλέπε πίνακα 4.1 που ακολουθεί).

Πίνακας 4.1 : Εισερχόμενος τουρισμός 2013⁸²

⁸⁰ Σ. Κούρης, Α. Ανδρεάτου, (2016), *Σχέδιο τουριστικής προβολής 2016*, Αυτοτολές Τμήμα Τουριστικής Ανάπτυξης Δήμου Κεφαλλονιάς, Κεφαλλονιά.

⁸¹ SETE INTELLIGENCE (2015), *Η συμβολή του τουρισμού στην ελληνική οικονομία το 2014 - συνοπτική απεικόνιση βασικών μεγεθών*, Φεβρουάριος 2015.

⁸² ΕΛΣΤΑΤ

Εισερχόμενος Τουρισμός, 2013				
	Αφίξεις		Έσοδα (€)	
		%		%
Ιαν	365.605	2%	127.600.000	1%
Φεβ	295.652	2%	119.600.000	1%
Μαρ	362.098	2%	142.100.000	1%
Απρ	557.496	3%	227.600.000	2%
Μαι	1.467.134	8%	1.013.686.000	9%
Ιουν	2.372.846	13%	1.656.459.603	14%
Ιούλ	3.263.921	18%	2.337.971.700	20%
Αυγ	3.885.717	22%	2.807.386.000	24%
Σεπ	2.963.439	17%	1.983.281.447	17%
Οκτ	1.547.626	9%	950.000.000	8%
Νοε	435.303	2%	204.500.000	2%
Δεκ	402.744	2%	168.500.000	1%
Σύνολο	17.919.581	100%	11.738.684.750	100%
Αεροπορικώς	12.302.448	69%		
Οδικώς	4.810.172	27%		
Δια Θαλάσσης	806.960	5%		
Σύνολο	17.919.580	100%		

Σε σύγκριση με την εποχικότητα, αυτή εντοπίζεται να είναι ισχυρή, με ποσοστό 61% των εισροών και 56% των αφίξεων να υλοποιούνται το 3^ο τρίμηνο του χρόνου, 36% και 38% αντίστοιχα στο 2^ο και στο 4^ο συνολικά, ενώ μονάχα το 3% και 6% αντίστοιχα αφορούσε το 1^ο τρίμηνο της συγκεκριμένης περιόδου. Σύμφωνα με την εν λόγω τακτική για τη διαδικασία καταγραφής των εισροών, αυτά δεν περιέχουν το κομμάτι της δαπάνης του τουρίστα ο οποίος παρέμεινε πρωτογενώς στο εξωτερικό, όπως για παράδειγμα η αμοιβή αλλά και το κέρδους του, αλλά περιέχουν μονάχα το κομμάτι της δαπάνης του τουρίστα το οποίο καταναλώθηκε στη χώρα μας, όπως για παράδειγμα οι εισροές από το ξενοδοχείο στο οποίο έμεινε είτε τη δαπάνη του τουρίστα στα καταστήματα της χώρας μας.⁸³

Επιπλέον, δεν περιέχουν τις εισροές από τις αερομεταφορές και τις θαλάσσιες μεταφορές των τουριστών οι οποίες αναλύονται ξεχωριστά και προσθέτονται με όλες τις άλλες δαπάνες μεταφορών. Την επόμενη χρονιά και

⁸³ Σ. Κουσούνης, (2015), *Μία θέση υψηλότερα η ανταγωνιστικότητα του ελληνικού τουρισμού*, Η καθημερινή, 12 Απριλίου, Αθήνα.

συγκεκριμένα την περίοδο του 2014, ο εισερχόμενος τουρισμός εμφάνιζε ανοδική τάση αφίξεων κατά 23% και ανοδική τάση εισροών κατά 13%.⁸⁴

Η συγκριτικά πιο χαμηλή ανοδική τάση των εισροών σε τεράστιο επίπεδο αντικατοπτρίζει σε μεγάλο βαθμό τη διαφοροποίηση του μίγματος εισερχόμενου τουρισμού για εκείνη την περίοδο με την τεράστια ανοδική τάση του τουριστικού ρεύματος προς την Αθήνα (αυτό συμβαίνει καθώς οι διακοπές city break είναι πιο μικρής διάρκειας από τις διακοπές του καλοκαιριού και επομένως είναι αναμενόμενο η μέση δαπάνη για κάθε τουρίστα να είναι πιο μικρή).⁸⁵

Δεδομένου πως η εποχή από την αρχή του έτους μέχρι και το μήνα Νοέμβριο καλύπτει σχεδόν το 98% της τουριστικής δράσεις, οι αφίξεις και το 99% σε εισροές, υπολογιζόταν πως την περίοδο εκείνη οι αφίξεις στη χώρα μας ήταν σχεδόν 22 εκατομμύρια ενώ οι εισπράξεις σχεδόν 13,2 δισεκατομμύρια ευρώ. Τα συγκεκριμένα μεγέθη αποτελούσαν ρεκόρ για τον εισερχόμενο τουρισμό της χώρας μας.

Πίνακας 4.2 : Εισπράξεις από τουρισμό κρουαζιέρας⁸⁶

Τουρισμός Κρουαζιέρας				
	Αφίξεις		Έσοδα (€)	
	2013	2014	2013	2014
Α' Τρίμηνο	68.600	76.300	12.600.000	13.300.000
Β' Τρίμηνο	658.000	744.900	126.200.000	136.000.000
Γ' Τρίμηνο	1.138.200	1.035.300	214.700.000	222.700.000
Δ' Τρίμηνο	509.400		91.700.000	
Σύνολο	2.374.200	1.856.500	445.200.000	372.000.000
Μεταβολή Ιαν - Σεπ		0%		5%

Βάσει ερευνών, την περίοδο του 2013, η χώρα μας υποδέχθηκε περίπου 2,4 εκατομμύρια τουρίστες κρουαζιέρας και εισέπραξε σχεδόν 445 εκατομμύρια ευρώ. Η

⁸⁴ Σ. Νίκας, (2016), *Αύξηση ΑΕΠ 1,5% το τρίτο τρίμηνο λόγω τουρισμού, κατανάλωσης*, Η καθημερινή, 15 Νοεμβρίου, Αθήνα.

⁸⁵ Α.Κ. Τσιχλιά, (2016), *Χρηματοοικονομική ανάλυση του ξενοδοχειακού κλάδου της Ελλάδας*, Διπλωματική εργασία, Πανεπιστήμιο Πατρών, Πάτρα.

⁸⁶ SETE INTELLIGENCE (2015), *Η συμβολή του τουρισμού στην ελληνική οικονομία το 2014 - συνοπτική απεικόνιση βασικών μεγεθών*, Φεβρουάριος 2015.

εποχικότητα των επιβατών αυτής της μορφής τουρισμού είναι τεράστια αλλά σε σχέση με τον εισερχόμενο τουρισμό είναι πιο μικρή, καθώς στο 3^ο τρίμηνο είχαμε σχεδόν 48% των αφίξεων και το 48,3% των εισπράξεων ενώ στο 2^ο αλλά και το 4^ο τρίμηνο το 49,2% και σχεδόν το 49% αντίστοιχα. Το 1^ο τρίμηνο η συγκεκριμένη μορφή τουρισμού είναι εφαρμοστικά μη εφικτή με σχεδόν 3% και στα δυο αυτά ποσοστά.⁸⁷

Σε ότι έχει να κάνει με τις αερομεταφορές εκείνη την περίοδο, είναι σημαντικό να τονιστεί πως οι εισροές των ελληνικών επιχειρήσεων από τη δράση αυτής της μορφής ξεπέρασαν το 1.077 εκατομμύρια ευρώ για τις αερομεταφορές και τα 132 εκατομμύρια για τις θαλάσσιες μεταφορές και σε 1.177 εκατομμύρια και 133 εκατομμύρια αντίστοιχα για την περίοδο του 2014.⁸⁸

Σε ότι έχει να κάνει με τη διαφοροποίηση των δαπανών του εγχώριου τουρισμού πριν και μετά την κρίση, είναι σημαντικό να επισημανθεί πως η συγκεκριμένη δαπάνη ήταν για την περίοδο του 2012 1.478 εκατομμύρια ευρώ. Είναι σημαντικό να αναφερθεί πως την περίοδο του 2008, η συγκεκριμένη μορφή δαπάνης ήταν σχεδόν 3.868 εκατομμύρια ευρώ. Αυτό σημαίνει πως κατά την περίοδο της παγκόσμιας χρηματοοικονομικής ύφεσης, ο εγχώριος τουρισμός ελαττώθηκε σχεδόν κατά 62%.⁸⁹

Πίνακας 4.3 : Εγχώριος τουρισμός (ταξίδια με τουλάχιστον 4 διανυκτερεύσεις)⁹⁰

⁸⁷ ΚΕΠΕ, (2014), *Οικονομικές Εξελίξεις*, Τεύχος 24, Ιούνιος 2014.

⁸⁸ Σ. Καρούλια, Ε. Γάκη, Δ. Λαγός, (2016), *Η επίδραση της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης στον τουρισμό: Μια συγκριτική μελέτη*, Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων, Πανεπιστήμιο Αιγαίου.

⁸⁹ Κ. Μέμος, (2014), *Η οικονομική κρίση στην Ελλάδα και οι επιπτώσεις στο Σύστημα Κοινωνικής Ασφάλισης, Διδάσκων (ΕΔΙΠ), Υ/Δ Τμήματος Κοινωνικής Πολιτικής Παντείου Πανεπιστημίου.*

⁹⁰ ΕΛΣΤΑΤ

	2008	2012	Δ
Ταξίδια	3.480.200	2.360.851	-32%
Δαπάνη (€)	3.159.801.317	1.137.510.939	-64%
ΜΚΔ (€) / ταξίδι	908	482	-47%

Ανάμεσα στις δυο αυτές περιόδους η κρίση είχε σαν επίπτωση το σύνολο ταξιδιών με τουλάχιστον 4 διανυκτερεύσεις να ελαττωθεί περισσότερο από 30%, η μέση κατά κεφαλήν δαπάνη για κάθε ταξίδι ελαττώθηκε κατά 47% ενώ, επίσης, είχε σαν συνέπεια η συνολική δαπάνη να ελαττωθεί κατά 64%. Σύμφωνα με έρευνες έχει αποδειχτεί πως κάθε 1 ευρώ το οποίο αναπτύσσεται από τουριστική δράση, δημιουργεί έμμεση και προκαλούμενη πρόσθετη οικονομική δράση 1,2 ευρώ και επομένως, συνολικά αναπτύσσει σχεδόν 2,2 ευρώ ΑΕΠ. Αυτό σημαίνει πως ο πολλαπλασιαστής της συγκεκριμένης δράσης φτάνει στο 2,2 (βλέπε πίνακα 4.4 που ακολουθεί).⁹¹

Πίνακας 4.4 : Πολλαπλασιαστές των επιμέρους κλάδων της ελληνικής οικονομίας⁹²

	% Κατανομή Τουριστικών Εσόδων	Πολλα- πλασιαστής
Καταλύματα	45,3	2,50
Εστίαση	18,0	2,50
Θαλάσσιες Μεταφορές	9,0	2,41
Οδικές Μεταφορές	7,1	3,25
Εναέριες Μεταφορές	5,4	2,98
Εμπόριο	4,9	3,69
Ψυχαγωγία	3,8	1,90
Ταξιδιωτικά Γραφεία	3,7	3,68
Ενοικίαση Αυτ/των	1,8	1,39
Συνέδρια	1,0	4,13
Σταθμισμένος Μέσος Όρος		2,65

⁹¹ Σ. Καρούλια, Ε. Γάκη, Δ. Λαγός, (2016), *Η επίδραση της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης στον τουρισμό: Μια συγκριτική μελέτη*, Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων, Πανεπιστήμιο Αιγαίου.

⁹² ΚΕΠΕ, (2014), *Οικονομικές Εξελίξεις*, Τεύχος 24, Ιούνιος 2014.

Μετά από μια συνεχή ανοδική τάση των τελευταίων ετών, η περασμένη χρονιά και συγκεκριμένα το 2016 υπήρξαν σημαντικές μειώσεις. Την περασμένη περίοδο και συγκεκριμένα το βασικό 11μηνο υπήρξε σημαντική ελάττωση εισπράξεων η οποία ξεπερνούσε τα 914 εκατομμύρια ευρώ, περίπου το 50% αυτών προήλθαν από τα κράτη της ΕΕ τα οποία αφορούν το πιο μεγάλο ποσοστό των πελατών του τουρισμού της χώρας μας.⁹³

Από τον πίνακα που ακολουθεί προκύπτει ότι υπήρξε σημαντικό πρόβλημα στον τομέα αυτό της χώρας μας, την περασμένη χρονιά σε επίπεδο ταξιδιωτικών εισπράξεων καθώς το πρόβλημα αυτό ήταν διπλό καθώς πιο πολλές από τις μισές απώλειες αυτής της μορφής είχαν προέλευση από μόλις 2 κύριες αγορές όπως είναι η Γαλλία αλλά και οι ΗΠΑ. Το πρόβλημα αυτό είχε σαν συνέπεια να χαθεί μισό δισεκατομμύριο ευρώ.⁹⁴

Πίνακας 4.5 : Η εξέλιξη των εισπράξεων από βασικές αγορές (2014-2016) σε εκατομμύρια ευρώ⁹⁵

⁹³ D. Scowsill, (2017), *Travel & Tourism : Economic impact 2017 Greece*, World Travel & Tourism Council.

⁹⁴ Σ. Κούρης, Α. Ανδρεάτου, (2016), *Σχέδιο τουριστικής προβολής 2016*, Αυτοτολές Τμήμα Τουριστικής Ανάπτυξης Δήμου Κεφαλλονιάς, Κεφαλλονιά.

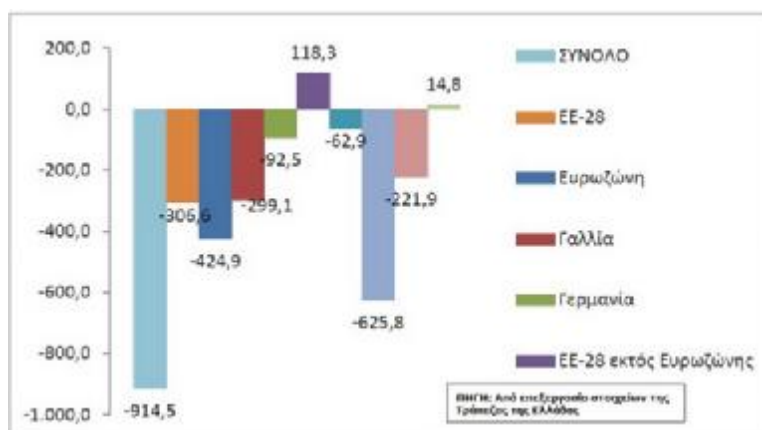
⁹⁵ Τράπεζα της Ελλάδος

Προέλευση	Ιανουάριος-Νοέμβριος				
	2014	2015	(%) Μεταβολή	2016	(%) Μεταβολή
ΕΕ-28	8.145,0	9.322,3	14,5	9.015,7	-3,3
Ευρωζώνη	5.389,8	5.953,6	10,5	5.528,7	-7,1
ΕΚ ΤΩΝ ΟΠΟΙΩΝ:					
Γαλλία	1.122,5	1.188,9	5,9	889,8	-25,2
Γερμανία	1.973,1	2.227,3	12,9	2.134,9	-4,2
ΕΕ-28 εκτός Ευρωζώνης	2.755,2	3.368,7	22,3	3.487,0	3,5
ΕΚ ΤΩΝ ΟΠΟΙΩΝ:					
Ηνωμένο Βασίλειο	1.538,1	2.006,2	30,4	1.943,3	-3,1
Λοιπές χώρες	4.680,2	4.174,6	-10,8	3.548,8	-15,0
ΕΚ ΤΩΝ ΟΠΟΙΩΝ:					
ΗΠΑ	644,5	934,4	45,0	712,5	-23,7
Ρωσία	1.153,5	416,0	-63,9	430,8	3,6
Σύνολο Έρευνας Συνόρων	12.825,1	13.496,9	5,2	12.564,4	-6,9
Κρουαζιέρες ⁽⁶⁾	385,2	444,6	15,4	462,5	4,0
ΣΥΝΟΛΟ	13.210,4	13.941,4	5,5	13.026,9	-6,6

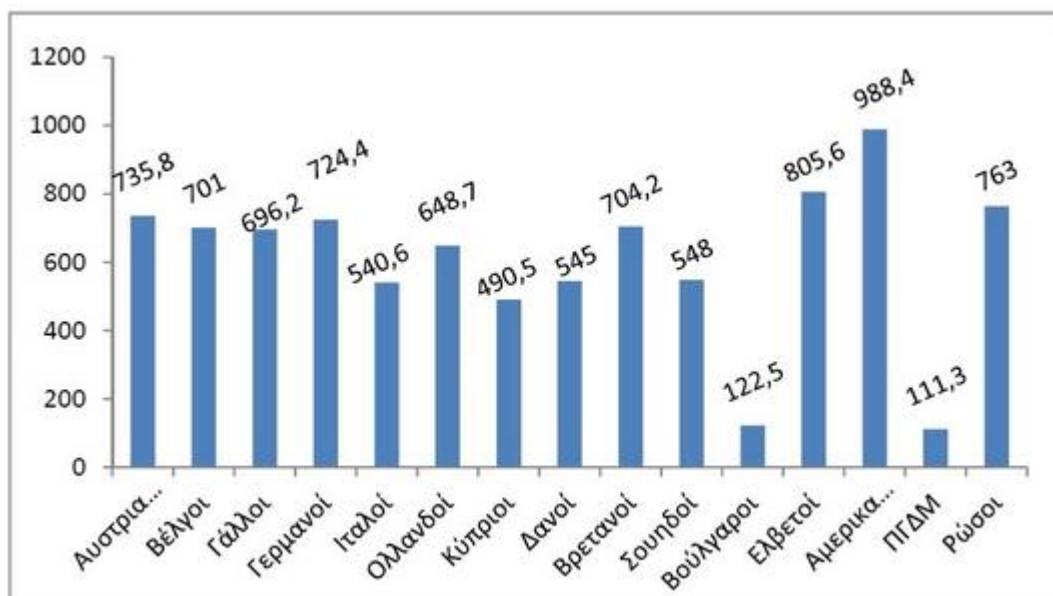
Εξίσου σημαντικό ήταν το πρόβλημα πως 92,5 εκατομμύρια ευρώ ήταν απώλειες από εισπράξεις από τη Γερμανία, που αφορά το πιο μεγάλο ποσοστό της αγοράς της χώρας μας. Βασικό γνώρισμα αποτελεί ότι στο προηγούμενο ενδεκάμηνο οι αφίξεις από τη Γερμανία ξεπέρασαν τα 3 εκατομμύρια τουρίστες, ενώ από την Αγγλία πλησίασαν αρκετά αυτόν τον αριθμό.⁹⁶

Έρευνες έχουν δείξει πως δεν υφίσταται ούτε μια εθνικότητα η οποία ξόδεψε κατά μέσο όρο πιο πολλά από χίλια ευρώ για να έλθει στην Ελλάδα. Το γεγονός αυτό είναι χαρακτηριστικό των περικοπών που έκαναν την προηγούμενη χρονιά οι τουρίστες, αφού έως την περίοδο του 2014 ξόδευαν αρκετά πιο πολλά χρήματα. Όπως φαίνεται από την εικόνα που ακολουθεί τα περισσότερα χρήματα τα ξόδεψαν οι τουρίστες από τις ΗΠΑ (με μεγάλη διαφορά), στη συνέχεια οι Ελβετοί και στην 3^η θέση ήταν οι Ρώσοι (βλέπε εικόνα 4.3).

⁹⁶ D. Scowsill, (2017), *Travel & Tourism : Economic impact 2017 Greece*, World Travel & Tourism Council.

Εικόνα 4.2 : Χώρες από τις οποίες κερδήθηκαν και χάθηκαν εισπράξεις (2016) σε εκατομμύρια ευρώ⁹⁷

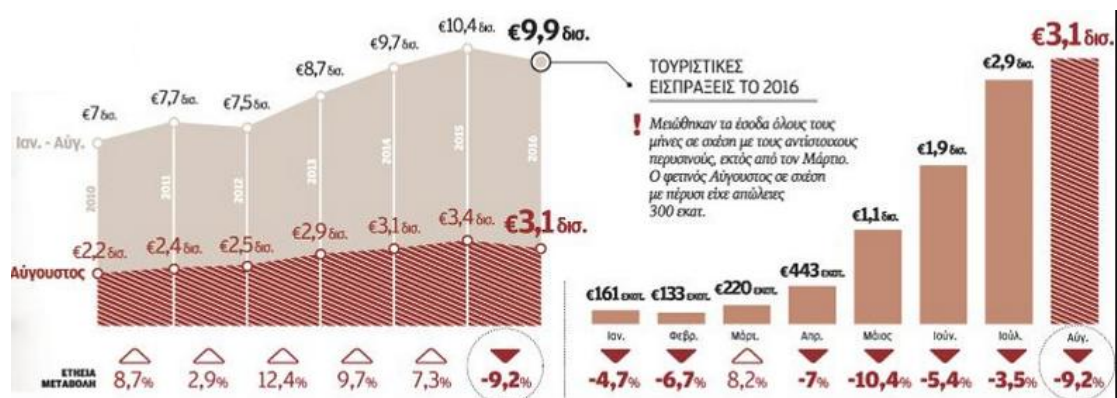
Εικόνα 4.3 : Τι ξόδεψαν για να έλθουν στην Ελλάδα οι τουρίστες το 2016 (σε ευρώ)⁹⁸

⁹⁷ [<http://www.euro2day.gr>]

⁹⁸ Τράπεζα της Ελλάδος

Γενικότερα, η περίοδος του 2016 δεν ήταν μια καλή τουριστική χρονιά για τη χώρα μας καθώς σε διεθνές επίπεδο κατέγραψε μια από τις χειρότερες επιδόσεις σε ότι έχει να κάνει με τα τουριστικά έσοδα που παρουσίασε, κάτι το οποίο αποτυπώνεται από αρκετές έρευνες οι οποίες έχουν τοποθετήσει τη χώρα μας στα κράτη με σημαντικές απώλειες στα τουριστικά τους έσοδα τους πρώτους μήνες του 2017. Από τις χώρες της ΕΕ, η χώρα μας παρουσίαζε την 3^η πιο υψηλή ποσοστιαία μείωσα στις τουριστικές εισροές ύστερα από την Τουρκία και τη Ρωσία.⁹⁹

Οι προβλέψεις οι οποίες γίνονται για τη φετινή χρονιά είναι πως οι μεγαλύτερες απώλειες θα υπάρξουν από τον τουρισμό κρουαζιέρας κάτι που θα αποτέλεσε συνέπεια της συρρίκνωσης του εν λόγω κλάδου και θα κυμανθεί από 500 χιλιάδες μέχρι 1 εκατομμύριο τουρίστες. Τη φετινή χρονιά θα υπάρξουν σημαντικές επιπτώσεις και από άλλους παράγοντες όπως είναι για παράδειγμα η ανοδική τάση της έμμεσης φορολόγησης για τις τουριστικές επιχειρήσεις, η διαχείριση της τουριστικής εικόνας στις διεθνείς αγορές συγκριτικά με το προσφυγικό θέμα καθώς επίσης και το τι θα γίνει με τη διαδικασία της εξόδου της Βρετανίας από την ΕΕ.

Εικόνα 4.4 : Μείωση τουριστικών εισπράξεων κατά το 2016¹⁰⁰

⁹⁹ D. Scowsill, (2017), *Travel & Tourism : Economic impact 2017 Greece*, World Travel & Tourism Council.

¹⁰⁰ Σ. Κουσουίνης, (2017), *Κατά 750 εκατ. μειώθηκαν τα έσοδα από τον τουρισμό στο οκτάμηνο του 2016*, Εφημερίδα "Η καθημερινή", 10 Ιανουαρίου, Αθήνα.

	2016	2016/15
Τουριστικά έσοδα	€13,2 δισ.	-6,5%
Ταξιδιωτική κίνηση	28,07 εκατ. άτομα	7,5%
Δαπάνη ανά ταξίδι	470,5€	-13%
Δαπάνη ανά διανυκτέρευση	68,3€	-9,1%
Διάρκεια παραμονής	6,9 διανυκτερεύσεις	-4,3%

Εικόνα 4.5 : Βασικά μεγέθη ελληνικού τουρισμού για το 2016¹⁰¹

Τέλος, θα πρέπει να σημειωθεί πως έρευνες εκτιμούν πως οι τουριστικές εισπράξεις της χώρας μας θα παρουσιάσουν ανοδική τάση κατά μέσο όρο με ρυθμό 4,4% ανά έτος και υπολογίζεται πως σε μια δεκαετία οι συγκεκριμένες εισπράξεις θα ανέρχονται σε 23,3 δισεκατομμύρια ευρώ. Δηλαδή, σχεδόν 8,5 δισεκατομμύρια ευρώ πιο πολλά από την περίοδο του 2015.¹⁰²

Οι άμεσα απασχολούμενοι στον τομέα αυτό, υπολογίζεται πως θα είναι σχεδόν 530 χιλιάδες αντιπροσωπεύοντας σχεδόν το 13,% της συνολικής απασχόλησης της χώρας μας. Στο συγκεκριμένο διάστημα, οι θέσεις εργασίας οι οποίες θα έχουν άρρηκτη σχέση (άμεσα είτε έμμεσα) με τον κλάδο αυτής της μορφής θα φτάσουν το 1,1 εκατομμύριο εργαζομένους και θα αποτελούν το 28% της συνολικής ελληνικής απασχόλησης.

¹⁰¹ <http://rethemnosnews.gr/2017/04/%CE%BF%CE%B9-%CE%B5%CE%BB%CE%BB%CE%B7%CE%BD%CE%B5%CF%82-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%B5%CE%BE%CF%89%CF%84%CE%B5%CF%81%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CF%8D-%CF%86%CE%BF%CF%8D%CF%83%CE%BA%CF%89%CF%83%CE%B1%CE%BD/>

¹⁰² Α.Κ. Τσιχλιά, (2016), *Χρηματοοικονομική ανάλυση του ξενοδοχειακού κλάδου της Ελλάδας*, Διπλωματική εργασία, Πανεπιστήμιο Πατρών, Πάτρα.

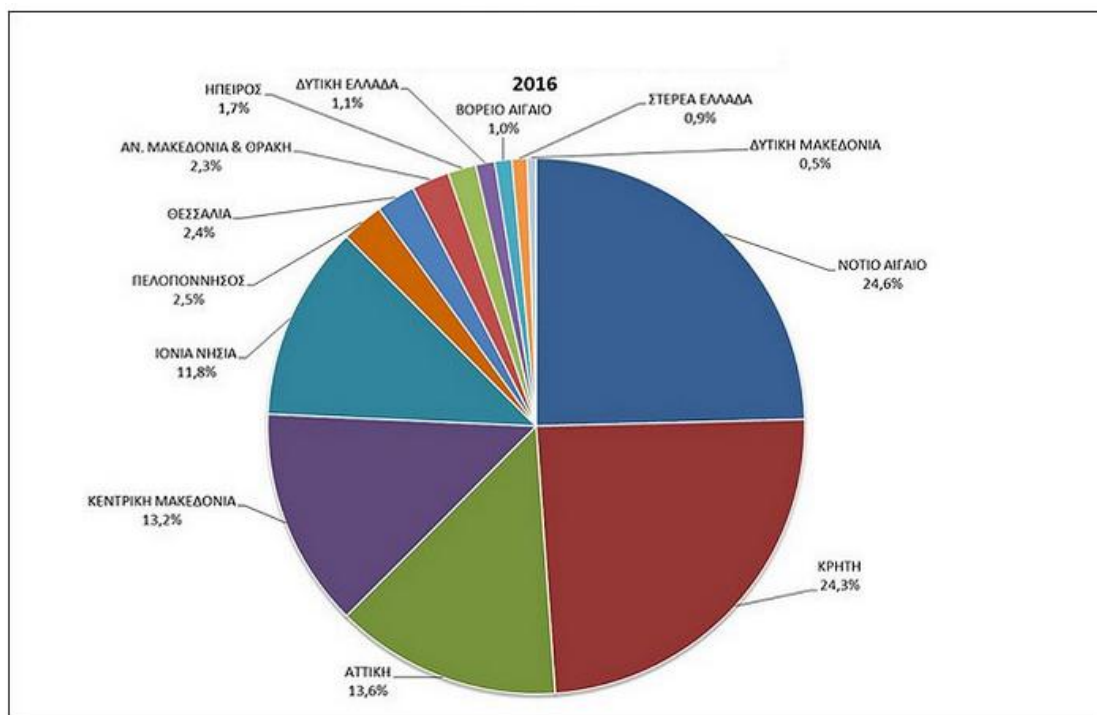

Εικόνα 4.6 : Αφίξεις και δαπάνες ξένων επισκεπτών στην Ελλάδα (2006-2026)¹⁰³

Εάν θα έπρεπε να διαχωρίσουμε τις τουριστικές εισπράξεις ανά περιφέρεια, θα έπρεπε να αναφερθεί πως οι συγκεκριμένες εισροές για την περασμένη χρονιά διαμορφώθηκαν στα 12.749 εκατομμύρια ευρώ. Ο βασικός όγκος τους, σε ποσοστό 87,5% του συνόλου υλοποιήθηκε στις 5 περιφέρειες, δηλαδή Νοτίου Αιγίου (3.136 εκατομμύρια ευρώ), Κρήτης (σχεδόν 3.100 εκατομμύρια ευρώ), Αττικής (1.734 εκατομμύρια ευρώ), Κεντρικής Μακεδονίας (1.688 εκατομμύρια ευρώ και Ιονίων Νήσων (1.504 εκατομμύρια ευρώ).¹⁰⁴

¹⁰³ Σ. Κουσούνης, (2017), *Κατά 750 εκατ. μειώθηκαν τα έσοδα από τον τουρισμό στο οκτάμηνο του 2016*, Εφημερίδα "Η καθημερινή", 10 Ιανουαρίου, Αθήνα.

¹⁰⁴ Α.Κ. Τσιχλιά, (2016), *Χρηματοοικονομική ανάλυση του ξενοδοχειακού κλάδου της Ελλάδας*, Διπλωματική εργασία, Πανεπιστήμιο Πατρών, Πάτρα.

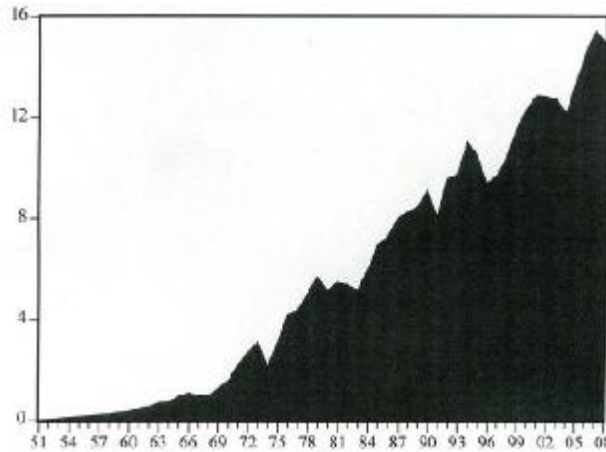
Εικόνα 4.7 : Κατανομή ταξιδιωτικών εισπράξεων ανά περιφέρεια (2016)¹⁰⁵

3.2 Επιπτώσεις στις πτήσεις εσωτερικού - εξωτερικού

Ύστερα από τη μεταπολίτευση ο κλάδος αυτός, εξαιτίας της τακτικής σταθερότητας η οποία εντοπιζόταν στη χώρα μας είχε αυξητική τάση. Οι τουριστικές αφίξεις στη χώρα μας κατέγραφαν μακροχρόνια ανοδική τάση, όπως είναι εφικτό να δει κάποιος από την εικόνα που ακολουθεί (βλέπε εικόνα 4.8). από περίπου μη υπαρκτή την περίοδο του '51 κατάφερε να ξεπεράσει τα 15 εκατομμύρια την περίοδο του 2008, πριν δηλαδή η παγκόσμια οικονομική ύφεση κάνει αισθητή την παρουσία της.¹⁰⁶

¹⁰⁵ [<http://www.cna.gr>]

¹⁰⁶ Μ. Σωτηριάδης, Ι. Φαρσάρη, (2009), *Εναλλακτικές και Ειδικές μορφές Τουρισμού*, Εκδόσεις Interbooks, Αθήνα.

Εικόνα 4.8 : Αφίξεις ξένων τουριστών στην Ελλάδα την περίοδο 1951-2008¹⁰⁷

Παρά το γεγονός αυτό, οι αφίξεις τουριστών παρουσίαζαν σημαντικές διακυμάνσεις λόγω της ιδιαιτερότητας την οποία εμφανίζει η ζήτηση του συγκεκριμένου προϊόντος, δίχως όμως να διακόπτεται η αυξητική πορεία την οποία είχε. Το σύνολο των τουριστών στη χώρα μας παρουσίασε αύξηση σχεδόν 77% τη δεκαετία του '80 ενώ την επόμενη δεκαετία παρουσίασε μικρότερη αύξηση η οποία δεν ξεπερνούσε το 22%. Το γεγονός αυτό οφειλόταν στην υπερτίμηση της δραχμής. Η συγκεκριμένη κατάσταση είχε σαν συνέπεια την εξασθένηση της ανταγωνιστικότητας του τουριστικού αγαθού της χώρας μας.¹⁰⁸

Η κατάσταση του τομέα αυτού διαφοροποιήθηκε σημαντικά τα επόμενα έτη. Την περίοδο του 2000 οι αφίξεις των τουριστών ξεπέρασαν τα 13 εκατομμύρια παρουσιάζοντας μικρή ανοδική τάση από το 1999. Το πιο μεγάλο ποσοστό είχε προέλευση από χώρες της ΕΕ και της Ασίας. Την περίοδο του 2007 οι αφίξεις των τουριστών ξεπερνούσαν τα 17,5 εκατομμύρια παρουσιάζοντας ανοδική τάση μεγαλύτερη από 4,4 εκατομμύρια τουριστών σε σχέση με την περίοδο του 2000.

¹⁰⁷ Β. Ράπανος, (2009), *Μέγεθος και Εύρος Δραστηριοτήτων του Δημοσίου Τομέα*, Ίδρυμα Οικονομικών & Βιομηχανικών Ερευνών, Κείμενο Εργασίας.

¹⁰⁸ Μ. Σωτηριάδης, Ι. Φαρσάρη, (2009), *Εναλλακτικές και Ειδικές μορφές Τουρισμού*, Εκδόσεις Interbooks, Αθήνα.

Γίνεται εύκολα αντιληπτό, επομένως, η συγκεκριμένη εξέλιξη για τον εν λόγω τομέα της χώρας μας παρουσίαζε ανοδική πορεία.¹⁰⁹

Την περίοδο του 2008 υπήρξε μια ελάττωση της τάξης του 1,4% σε σχέση με την περίοδο του 2007. Μετά από έναν χρόνο, όμως, η παγκόσμια χρηματοοικονομική ύφεση έκανε την εμφάνιση της και αυτό είχε σαν συνέπεια την περίοδο του 2010 να υπάρξει η πιο μεγάλη ελάττωση (μειώθηκε κατά 17,6%) του τουρισμού στη χώρα μας. Παρόλα αυτά, την επόμενη χρονιά και συγκεκριμένα την περίοδο του 2011 και μετέπειτα υπήρξε μια θετική ανοδική τάση καθώς την περίοδο του 2011 υπήρξε αύξηση της τάξης του 12,6%.¹¹⁰

Εκείνη την περίοδο η πιο μεγάλη αύξηση αφίξεων εντοπίζεται στα Δωδεκάνησα (20,3%). Το αεροδρόμιο της Κω για 2^η συνεχόμενη χρονιά κατόρθωσε την πιο μεγάλη ποσοστιαία ανοδική τάση στις αφίξεις καθώς σημείωσε άνοδο σχεδόν 22%. Διψήφια ανοδική τάση παρουσιάστηκε και σε αεροδρόμια όπως για παράδειγμα της Κρήτης (12,1%) αλλά και των Κυκλάδων (13,1%).¹¹¹

Γενικότερα, είναι σημαντικό να τονιστεί πως οι βάσεις του προβλήματος τα πρώτα χρόνια της κρίσης ήταν στις αεροπορικές εταιρίες που τα μέτρα τα οποία πήραν αφορούσαν περικοπές στα δρομολόγια (αποφεύγοντας προορισμούς οι οποίοι δεν εμφάνιζαν μεγάλο εμπορικό ενδιαφέρον) ή με περικοπές στις προσφερόμενες θέσεις στους επιβάτες. Πρακτικά το συγκεκριμένο γεγονός σήμαινε ότι δρομολογήθηκαν σε καθορισμένες γραμμές αεροσκάφη πιο μικρής χωρητικότητας είτε ότι ελαττώθηκαν σημαντικά οι συχνότητες των πτήσεων.¹¹²

¹⁰⁹ Α. Ανδρεάδης, (2011), *Τουριστικές αλλαγές, δηλώσεις στην 19η Γενική Τακτική συνέλευση του ΣΕΤΕ 05/05/2011*, Διαθέσιμες σε επανατύπωση στο: Τουριστική Αγορά, Ιούλιος-Αύγουστος, τεύχος 244, σελίδα 44-46.

¹¹⁰ Μ. Μανούσου, (2011), *Προβλέψεις για την τουριστική κίνηση 2011*, συνέντευξη σε Τσακίρη Γ.(Πρόεδρος ΞΕΕ), Τουριστική Αγορά, Μάιος-Ιούνιος, τεύχος 243, σελίδα 60-64.

¹¹¹ ΚΕΠΕ, (2014), *Οικονομικές Εξελίξεις*, Τεύχος 24, Ιούνιος 2014.

¹¹² Α. Ανδρεάδης, (2011), *Τουριστικές αλλαγές, δηλώσεις στην 19η Γενική Τακτική συνέλευση του ΣΕΤΕ 05/05/2011*, Διαθέσιμες σε επανατύπωση στο: Τουριστική Αγορά, Ιούλιος-Αύγουστος, τεύχος 244, σελίδα 44-46.

Ήταν φυσικό επόμενο η συγκεκριμένη πρακτική να έχει σαν επίπτωση την ελάττωση του συνόλου των πτήσεων οι οποίες εξυπηρετούν όχι μονάχα τα ελληνικά αλλά τα περισσότερα αεροδρόμια της ΕΕ. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το γεγονός πως από τα 110 αεροδρόμια της Ευρώπης υπήρξε μείωση της τάξης του 10% των πτήσεων τους για την περίοδο 2009-2010. Την πιο μεγάλη ελάττωση υπέστησαν τα αεροδρόμια τα οποία εξυπηρετούσαν 10 έως και 25 εκατομμύρια επιβάτες όπου μέσα σε αυτά περιέχεται και το Ελευθέριος Βενιζέλος.¹¹³

Όλα αυτά τα χρόνια οι πιο ανθεκτικοί προορισμοί ήταν η Ρόδος, η Σκιάθος αλλά και η Ζάκυνθος, με υποχώρηση των αφίξεων μόνο κατά 3% για τα 2 πρώτα νησιά και 5,5% για το 3^ο. Οι μεγαλύτερες διακυμάνσεις εντοπίστηκαν στη Χίο, στην Κεφαλονιά, στη Σάμο αλλά και στα Χανιά. Σημαντική υποχώρηση όλα αυτά τα χρόνια υπήρξε στις αφίξεις Ρώσων (μείωση 20% στη Χαλκιδική), ενώ κατά 50% και 35% αντίστοιχα έχουν ελαττωθεί οι αφίξεις Γερμανών και Άγγλων στο Ηράκλειο.¹¹⁴

Σε ότι έχει να κάνουν με τους έλληνες τουρίστες έρευνες έχουν δείξει πως επιλέγουν να κάνουν διακοπές πιο μικρές σε διάρκεια σε σχέση με την εποχή πριν την ύφεση. Το σύνολο των διανυκτερεύσεων εμφανίζει καθοδική τάση η οποία ξεπερνά σε συγκεκριμένες τοποθεσίες και το 20%. Άσχημες είναι οι συνέπειες της ύφεσης και στις τουριστικές βιομηχανίες και των γειτονικών κρατών. Στην Κύπρο τα προηγούμενα χρόνια υπήρξε ελάττωση σχεδόν 11%, στην Ισπανία 11,% ενώ στο Ισραήλ η συγκεκριμένη ελάττωση ξεπέρασε το 18%.¹¹⁵

Οι άσχημες προβλέψεις, οι οποίες υπήρξαν την περίοδο του 2009 όπου έκανε η κρίση την εμφάνιση της, επιβεβαιώθηκαν αφού η ελάττωση της τουριστικής κινητικότητας από το εξωτερικό δεν είχε σταματήσει ούτε για τον Αύγουστο των ετών 2010 και 2011, ενώ οι ελαττωμένες τιμές τις οποίες παρείχαν οι ξενοδόχοι στους

¹¹³ Μ. Μανούσου, (2011), *Προβλέψεις για την τουριστική κίνηση 2011*, συνέντευξη σε Τσακίρη Γ.(Πρόεδρος ΞΕΕ), Τουριστική Αγορά, Μάιος-Ιούνιος, τεύχος 243, σελίδα 60-64.

¹¹⁴ Π. Τσάρτας, Δ. Λαγός, (2015), *Η ελληνική τουριστική πολιτική μπροστά στις διεθνείς εξελίξεις*, Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων Πανεπιστημίου Αιγαίου.

¹¹⁵ Σ. Κουσουνης, (2015), *Μία θέση υψηλότερα η ανταγωνιστικότητα του ελληνικού τουρισμού*, Η καθημερινή, 12 Απριλίου, Αθήνα.

τουρίστες ανέπτυξαν χαμηλή βάση για τις διαπραγματεύσεις των συμβολαίων των επόμενων ετών.¹¹⁶

Τα πρώτα χρόνια της κρίσης σημαντική ανησυχία υπήρχε για το γεγονός πως η ελάττωση των εισροών των εταιριών ήταν διπλάσια συγκριτικά με την ελάττωση των αφίξεων. Το γεγονός αυτό σήμαινε πρακτικά πως για να έρθουν αυτοί οι λίγοι τουρίστες, οι ξενοδόχοι ήταν σημαντικό να δώσουν αρκετά χρήματα στους τουριστικούς operator. Με αυτόν τον τρόπο, διακινδύνευαν σε μεγάλο βαθμό τη μελλοντική επιβίωση των επιχειρήσεων τους.¹¹⁷

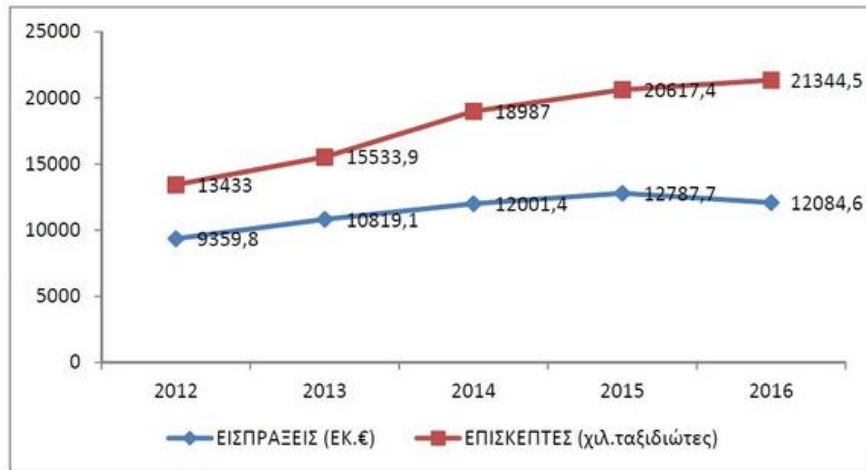
Σημαντική επίπτωση τα πρώτα χρόνια ήταν πως η χώρα μας έχανε από αρκετές και διαφορετικές κατηγορίες πελατών. Οι πιο πλούσιοι, όπως για παράδειγμα οι Ρώσοι, δεν την προτιμούσαν καθώς πίστευαν πως είναι χαμηλού επιπέδου και δεν υπήρχαν επίπεδα πολυτελείας τα οποία αναζητούσαν για τις διακοπές τους. Από την άλλη μεριά, δεν την προτιμούσαν αρκετοί ξένοι πελάτες μέσω οικονομικών δυνατοτήτων, αφού πίστευαν πως αποτελεί έναν ακριβό προορισμό για τα χρήματα τα οποία είχαν στην ευχέρεια τους.

Η είσοδος της ύφεσης έδειξε πως μια και μόνο πραγματικά δύσκολη χρονιά για τον κλάδο αυτόν της χώρας μας έφτανε για να αποδειχθεί πως το τουριστικό οικοδόμημα της χώρας μας και μια από τις κυριότερες πηγές ανάπτυξης εσόδων της βασίζεται σε πηλίνα πόδια. Με το πέρασμα των ετών, όμως, η προσέλκυση πιο πολλών επισκεπτών αποτέλεσε το αντίδοτο στη διεθνή τάση των μειωμένων δαπανών από τους τουρίστες.¹¹⁸

¹¹⁶ Μ. Μανούσου, (2011), *Προβλέψεις για την τουριστική κίνηση 2011*, συνέντευξη σε Τσακίρη Γ. (Πρόεδρος ΞΕΕ), Τουριστική Αγορά, Μάιος-Ιούνιος, τεύχος 243, σελίδα 60-64.

¹¹⁷ Σ. Πουρνάρα, (2012), *Η επίδραση της οικονομικής κρίσης στην επίδοση των ελληνικών επιχειρήσεων*, Διπλωματική εργασία, Πανεπιστήμιο Πατρών, Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων, Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών, Πάτρα.

¹¹⁸ Α. Μπασαράς, (2012), *Ελληνική Οικονομική Κρίση, Ανασκόπηση, Ανάλυση και Προοπτική*, Superior Pakistani National Management College.

Εικόνα 4.9 : Εξέλιξη αριθμού ξένων επισκεπτών και ταξιδιωτικών εισπράξεων¹¹⁹

Ο τουρισμός της χώρας μας εστίασε στην ποιότητα και για αυτό σε έρευνες που έχουν γίνει εμφανίζονται προοπτικές σημαντικής ανάπτυξης μέχρι την περίοδο του 2021. Η ανοδική αυτή τάση ήταν σημαντική μέχρι και την περίοδο του 2015, καθώς όπως αναφέρθηκε και σε προηγούμενη ενότητα της πτυχιακής αυτής εργασίας η περίοδος του 2016 εμφάνισε ξανά κάποιες μικρές μειώσεις στα έσοδα αλλά και τις αφίξεις των τουριστών στη χώρα μας.

Πίνακας 4.6 : Βασικά μεγέθη τουρισμού Ελλάδας και ανταγωνιστικών κρατών¹²⁰

	2016 ytd/2015		Μεταβολή	Στοιχεία έως	
	Αφίξεις	Έσοδα	ΜΚΔ	Αφίξεων	Εσόδων
Κύπρος	19,8%	15,0%	-4,0%	Ιούλιος	Ιούλιος
Ισπανία	11,1%	6,6%	-4,1%	Ιούλιος	Ιούλιος
Τουρκία	-29,1%	-30,1%	-1,4%	Ιούλιος	Ιούλιος
Ιταλία	4,4%	1,2%	-3,1%	Ιούνιος	Ιούνιος
Ελλάδα	-1,7%	-4,9%	-3,3%	Ιούλιος	Ιούλιος
Κροατία	9,7%	6,7%	-2,7%	Ιούλιος	Ιούνιος
Πορτογαλία	13,2%	9,4%	-3,4%	Ιούνιος	Ιούλιος

¹¹⁹ [<http://www.euro2day.gr>]

¹²⁰ ΕΛΣΤΑΤ

Παρά το γεγονός πως το 2016 αποτέλεσε μια κακή χρονιά, δεν παύει για συγκεκριμένες περιοχές να ήταν μια χρονιά ανάπτυξης. Τα τελευταία χρόνια έχει αποκτήσει σημαντική ισχύ ο αθηναϊκός τουρισμός κάτι το οποίο ως επί το πλείστον συμβαίνει τα τελευταία 3 χρόνια και για αυτό το λόγο έχουν κινητοποιηθεί σημαντικά επενδυτικά κεφάλαια με βασικότερο στόχο τη λειτουργία καινούριων ξενοδοχείων 5 αστέρων στο κέντρο της πόλης.¹²¹

Η εν λόγω κατάσταση αποτέλεσε σημαντική αλλαγή του μη θετικού κλίματος το οποίο είχε αναπτυχθεί σε ότι είχε να κάνει με τη συγκεκριμένη πόλη σαν τουριστικό προορισμό με την είσοδο της κρίσης μέχρι και την περίοδο του 2013 όταν και έκλεισαν σχεδόν 90 ξενοδοχεία. Η συνολική ανοδική τάση των αεροπορικών αφίξεων από το εξωτερικό προς τη συγκεκριμένη πόλη έφτασε μέχρι και το 60% την περίοδο από το 2014 μέχρι και τα τέλη του 2016. Καθοριστικό ρόλο σε όλο αυτό είχε η ενίσχυση της τουριστικής ζήτησης και οι πολλαπλές επιλογές οι οποίες υφίστανται σήμερα σε ξενοδοχεία τα οποία προσφέρουν διαδικτυακές κρατήσεις διαμέσου διεθνών συστημάτων για τη διάθεση ελκυστικών τιμών.

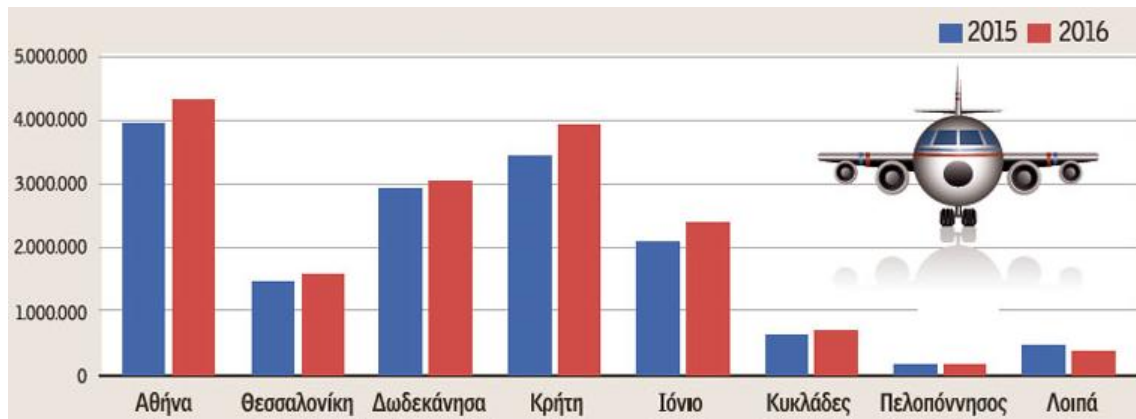
¹²¹ D. Scowsill, (2017), *Travel & Tourism : Economic impact 2017 Greece*, World Travel & Tourism Council.

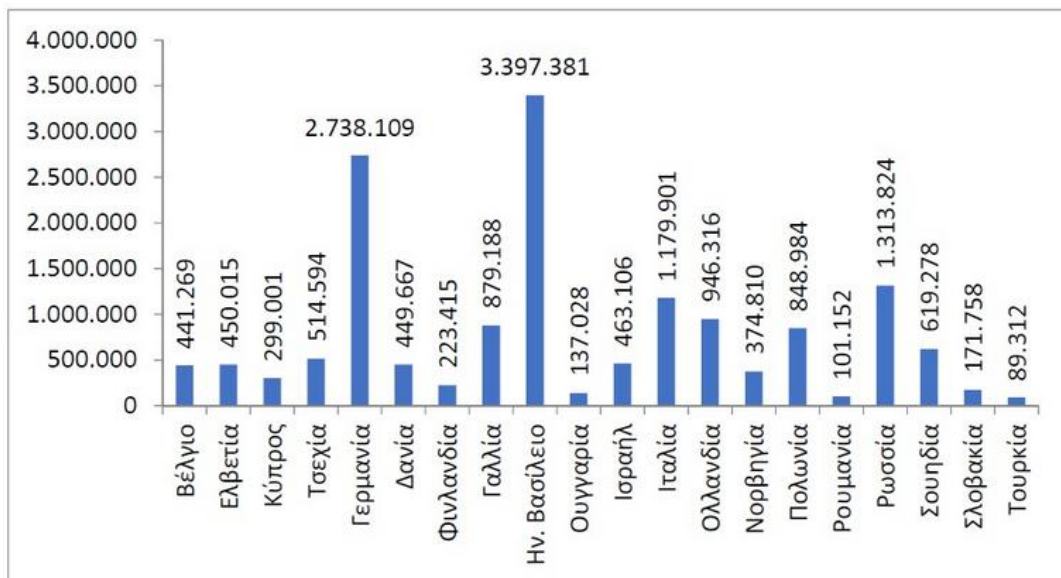
Εικόνα 4.10 : Δυναμική άνοδος στις τουριστικές αφίξεις της Αθήνας

Χρονιά πρόκληση αποτελεί για τον κλάδο αυτόν της χώρας μας η περίοδος του 2017 καθώς έρευνες για τις κρατήσεις που έχουν γίνει μέχρι τώρα έχει δείξει πως θα υπάρξει σημαντική ανοδική τάση από την προηγούμενη χρονιά. Στους οικονομικούς παράγοντες περιέχονται οι εξελίξεις στην ισοτιμία του ευρώ με τη στερλίνα αλλά και με το δολάριο. Την εν λόγω στιγμή πάντως τα δεδομένα βοηθούν σημαντικά στη μεγαλύτερη προσέλκυση τουριστών από κράτη εκτός ευρώ.¹²²

¹²² Σ. Κουσούνης, (2017), *Κατά 750 εκατ. μειώθηκαν τα έσοδα από τον τουρισμό στο οκτάμηνο του 2016*, Εφημερίδα "Η καθημερινή", 10 Ιανουαρίου, Αθήνα.

Εικόνα 4.11 : Διεθνείς αεροπορικές αφίξεις 2015-2016¹²³

Εικόνα 4.12 : Οι αγορές με τις περισσότερες προγραμματισμένες αεροπορικές θέσεις για το 2017 προς την Ελλάδα¹²⁴

¹²³ [<http://www.imerisia.gr>]

¹²⁴ [<http://www.euro2day.gr>]

3.3 Επιπτώσεις στις διανυκτερεύσεις και στα επαγγελματικά ταξίδια

Την περίοδο του 2008 υπήρξε σημαντική ελάττωση των αφίξεων κατά 3,2% και των διανυκτερεύσεων κατά 3,5%. Στα μέσα του επόμενου έτους και συγκεκριμένα στους καλοκαιρινούς μήνες, υπήρξε ελάττωση των διανυκτερεύσεων των πολιτών της χώρας μας κάτι το οποίο κυμαινόταν από 15 μέχρι και 20%. Τα Χανιά αλλά και η Χαλκιδική, σημείωσαν ελάττωση των διανυκτερεύσεων κατά 10% στα μέσα του Ιουλίου. Όλα αυτά ήταν συνέπεια των υψηλών τιμών που είχαν οι τουριστικές επιχειρήσεις της χώρας μας σε σχέση με άλλους προορισμούς.¹²⁵

Τουριστικοί επιχειρηματίες (όχι ξενοδόχοι) τόνιζαν πως σε ένα καλό ξενοδοχείο (4 ή 5 αστερών) ο πολίτης της χώρας μας θα πρέπει να πληρώσει (με ημιδιατροφή) το δίκλινο σχεδόν 170 ευρώ ενώ ο αλλοδαπός τουρίστας θα πληρώσει για το ίδιο δωμάτιο 50 ευρώ. Έρευνες σε επιχειρηματίες τουριστικών ειδών στους πιο διαδεδομένους τουριστικούς προορισμούς της χώρας μας (όπως είναι για παράδειγμα η Κέρκυρα, η Ρόδος αλλά και η Κρήτη) κατηγορούσαν τους ξενοδόχους πως με τη ύπαρξη τόσο υψηλών τιμών αποστράγγιζαν σχεδόν όλο το διαθέσιμο εισόδημα των πολιτών της χώρας μας, έχοντας σαν επίπτωση να υπάρξει μεγαλύτερη ύφεση στην αγορά.¹²⁶

Παρά το γεγονός αυτό τα εμπορικά τουριστικά καταστήματα, βάσει με τους επιχειρηματίες, τα έσοδα τους αφορούσαν μόνο εισροές από έλληνες πολίτες. Εκείνοι ήταν που έδωσαν μεγαλύτερη κινητικότητα και ζωή στις τουριστικές τοποθεσίες για τους καλοκαιρινούς μήνες τα πρώτα χρόνια της κρίσης. Στην Κέρκυρα, η ελάττωση αφίξεων από το εξωτερικό ήταν σχεδόν 12% ακόμα και τους θερινούς μήνες. Στις

¹²⁵ Μ. Σωτηριάδης, Ι. Φαρσάρη, (2009), *Εναλλακτικές και Ειδικές μορφές Τουρισμού*, Εκδόσεις Interbooks, Αθήνα.

¹²⁶ Α. Ανδρεάδης, (2011), *Τουριστικές αλλαγές, δηλώσεις στην 19η Γενική Τακτική συνέλευση του ΣΕΤΕ 05/05/2011*, Διαθέσιμες σε επανατύπωση στο: Τουριστική Αγορά, Ιούλιος-Αύγουστος, τεύχος 244, σελίδα 44-46.

αρχές της κρίσης έρευνες έδειξαν πως τα καΐκια τα οποία υλοποιούν σύντομες εκδρομές είχαν ελάττωση του τζίρου τους της τάξης του 60%.¹²⁷

Η Μεσσηνία άρχισε με ελάττωση σχεδόν 1/4 στις πληρότητες, αλλά όταν έφτασαν οι έλληνες τουρίστες η καθοδική αυτή τάση εκμηδενίστηκε και τα ξενοδοχεία του νομού ήταν γεμάτα. Η Μύκονος ήταν τις περισσότερες φορές γεμάτη τον Αύγουστο (παρουσίαζε ακόμα και στην αρχή της κρίσης 80% πληρότητα). Παρά το γεγονός αυτό, όμως, οι επιχειρηματίες δεν κατόρθωσαν να διαθέσουν τα δωμάτια τους στις πιο ακριβές τιμές πόρτας για αυτό τις ελάττωσαν σχεδόν 10 μέχρι και 20% οι μικρές μονάδες, ενώ οι πιο μεγάλες είχαν ακόμα πιο μεγάλη ελάττωση.¹²⁸

Στην αρχή της κρίσης σημαντική ελάττωση (10%) στις αφίξεις εντοπίστηκε και στην Κρήτη και κυρίως σε περιοχές όπως για παράδειγμα στο Ηράκλειο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το γεγονός πως την περίοδο 2010 τα περισσότερα μικρομεσαία ξενοδοχεία της περιοχής είχαν προσφέρει στους τουριστικούς operator τιμές σχεδόν 9 ευρώ για το κάθε άτομο.¹²⁹

Κατά την περίοδο της κρίσης η Ευρώπη ήταν μια από τις τοποθεσίες οι οποίες δέχτηκαν τις μεγαλύτερες πληγές, εμφανίζοντας σημαντική ελάττωση της τουριστικής κινητικότητας της τάξης του 10%, με τοποθεσίες της Κεντρικής αλλά και Ανατολικής Ευρώπης να πλήττονται ακόμα περισσότερο και να εμφανίζουν ελάττωση τουριστικής κινητικότητας ακόμα και μεγαλύτερη από 13%.¹³⁰

¹²⁷ Σ. Κουσούνης, (2015), *Μία θέση υψηλότερα η ανταγωνιστικότητα του ελληνικού τουρισμού*, Η καθημερινή, 12 Απριλίου, Αθήνα.

¹²⁸ SETE INTELLIGENCE (2015), *Η συμβολή του τουρισμού στην ελληνική οικονομία το 2014 - συνοπτική απεικόνιση βασικών μεγεθών*, Φεβρουάριος 2015.

¹²⁹ Τ. Σόρος, (2009), *Σχέδιο για την οικονομική ανάκαμψη*, Το Βήμα, 19 Ιανουαρίου, Ένθετο Οικονομία, σελ. 6-7.

¹³⁰ M. Erol, S. Apak, M. Atmaca, S. Azturk, (2011), *Management measures to be taken for the enterprises in difficulty during times of global crisis: An empirical study*, Published by Elsevier, Procedia Social and Behavioral Sciences 24, pp. 16–32.

Πίνακας 4.7 : Διανυκτερεύσεις στα καταλύματα ξενοδοχειακού τύπου και κάμπινγκ¹³¹

Μήνας	Month	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Ιανουάριος	January	828.899	877.933	939.764	1.022.869	1.073.595	1.082.727	1.149.502	1.104.691	973.848
Φεβρουάριος	February	943.205	907.821	977.249	1.086.544	1.112.715	1.132.182	1.137.282	1.055.202	929.431
Μάρτιος	March	1.337.085	1.384.753	1.337.120	1.521.088	1.575.610	1.463.972	1.423.885	1.448.331	1.311.737
Απρίλιος	April	2.422.046	2.140.027	2.577.378	2.659.982	2.527.451	2.700.737	2.466.532	2.759.037	2.269.755
Μάιος	May	5.418.574	5.605.008	5.656.578	6.568.724	6.587.620	6.512.251	6.622.642	6.883.255	5.957.358
Ιούνιος	June	7.235.729	7.651.903	8.111.866	9.548.091	9.711.391	9.649.410	9.538.688	11.117.711	9.910.408
Ιούλιος	July	9.642.797	10.403.935	10.977.685	12.664.061	12.812.375	12.836.965	13.313.730	14.210.214	13.128.487
Αύγουστος	August	10.890.700	11.892.227	11.921.729	13.939.301	14.014.696	14.263.366	14.751.236	15.401.335	14.254.528
Σεπτέμβριος	September	7.717.705	8.228.185	8.679.299	9.386.100	9.554.021	9.530.555	9.790.765	10.434.686	9.778.293
Οκτώβριος	October	4.034.547	4.169.619	4.303.790	4.330.906	4.222.077	4.287.784	4.366.511	4.421.636	3.932.980
Νοέμβριος	November	1.100.611	1.076.467	1.214.162	1.411.011	1.265.003	1.294.099	1.109.152	1.002.839	972.980
Δεκέμβριος	December	982.123	926.215	1.099.931	1.281.559	1.168.009	1.268.222	1.130.446	1.008.937	987.002
Σύνολο	Total	52.554.021	55.264.093	57.796.551	65.420.236	65.624.563	66.022.270	66.800.371	70.847.874	64.406.807

Σε ότι έχει να κάνει με τα επαγγελματικά ταξίδια, είναι σημαντικό να τονιστεί πως σε περίοδο λιτότητας εισήλθε τα προηγούμενα χρόνια και ο επαγγελματικός τουρισμός εξαιτίας της παγκόσμιας χρηματοοικονομικής ύφεσης καθώς την περίοδο του 2009 τα ταξίδια αυτής της μορφής τα οποία είχαν υλοποιηθεί ήταν μονάχα από διοικητικά στελέχη και ήταν ελάχιστα είτε μικρότερης διάρκειας, ενώ τα περισσότερα εξ αυτών ήταν αρκετά πιο οικονομικά. Σημαντικές συνέπειες υπήρξαν και στην περικοπή της επιλογής του ξενοδοχείου.¹³²

¹³¹ ΕΛΣΤΑΤ

¹³² Π. Τσάρτας, Δ. Λαγός, (2015), *Η ελληνική τουριστική πολιτική μπροστά στις διεθνείς εξελίξεις*, Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων Πανεπιστημίου Αιγαίου.

3.4 Προβλήματα ρευστότητας στις ελληνικές τουριστικές επιχειρήσεις

Ένα από τα βασικότερα ζητήματα τα οποία έπρεπε να αντιμετωπίσουν οι διευθυντές, ήταν αυτό της σημαντικής ελάττωσης του τζίρου τους με συνέπεια να έχουν τεράστιο πρόβλημα με την ταμειακή ρευστότητα. Το πρόβλημα αυτό στην αρχή κυρίως οφειλόταν στο γεγονός πως αρκετά πρακτορεία δεν πλήρωναν τα χρήματα τις περιόδους που έπρεπε με συνέπεια να υπάρξει πρόβλημα των τουριστικών επιχειρηματιών στην αποπληρωμή προμηθευτών αλλά και ανθρώπινου δυναμικού. Το μεγαλύτερο ποσοστό των ξενοδόχων στη χώρα μας μετακύλησαν το πρόβλημα με τους πελάτες τους προς τους προμηθευτές.¹³³

Γενικότερα, τα προηγούμενα χρόνια και κυρίως τα πρώτα χρόνια της κρίσης το σύνολο των μονάδων αντιμετώπιζε μεγάλο πρόβλημα ρευστότητας και αυτό είχε σαν επίπτωση εκατοντάδες ξενοδοχεία στη χώρα μας να βάλουν πωλητήριο, αν και πολλά από αυτά δεν πουλήθηκαν εν τέλει καθώς δεν υπήρξε ενδιαφερόμενος αγοραστής. Για την ακρίβεια, υπήρχαν, αλλά ενδιαφερόταν μονάχα για συγκεκριμένες μονάδες τις οποίες, όμως, δεν αγόραζαν καθώς περίμεναν να χειροτερέψει η κατάσταση για να επωφεληθούν ακόμα περισσότερο.¹³⁴

Στο πλαίσιο της παγκόσμιας χρηματοοικονομικής ύφεσης, οι πολίτες της χώρας μας ηττήθηκαν μια ακόμα φορά από τους δυνατούς ξένους τουριστικούς operator. Οι τελευταίοι, παρά την χρηματοοικονομική ύφεση, κατόρθωσαν να συντηρήσουν τις εισροές τους παρά τη σημαντική ελάττωση της πελατείας. Αυτό κατορθώθηκε εξαιτίας του γεγονότος πως συντήρησαν είτε και ελάττωσαν σημαντικά τις τιμές με τις οποίες πουλούσαν στους πελάτες τους, αλλά από την άλλη μεριά κατόρθωσαν να ελαττώσουν σε μεγάλο βαθμό και τις τιμές με τις οποίες λάμβαναν τα

¹³³ Σ. Ζούγρης, (2010), *Ελληνικός συνεδριακός τουρισμός, Επενδύσεις χωρίς προβολή*, The Tourism Report, Μάρτιος-Απρίλιος 2010, τεύχος 62, σελίδα 14-17.

¹³⁴ Κ. Μέμος, (2014), *Η οικονομική κρίση στην Ελλάδα και οι επιπτώσεις στο Σύστημα Κοινωνικής Ασφάλισης, Διδάσκων (ΕΔΙΠ), Υ/Δ Τμήματος Κοινωνικής Πολιτικής Παντείου Πανεπιστημίου.*

δωμάτια από τους έλληνες ξενοδόχους, ενώ περιορίσαν αισθητά και τις πτήσεις τους.¹³⁵

Η συγκεκριμένη κατάσταση βύθισε ακόμα πιο πολύ τα ξενοδοχεία της χώρας μας και έτσι στην αρχή της κρίσης είχαν φτάσει σε μεγάλο αδιέξοδο. Το ζήτημα ήταν πως τη χρονιά του 2013-2014 οι συγκεκριμένοι operators κατόρθωσαν να αναπτύξουν μια καινούρια, εξαιρετικά χαμηλότερη βάση τιμών για τα δωμάτια, που δεν παρουσίασαν επιπλέον ανοδική τάση από τότε καθώς πλέον έχουν σταθεροποιηθεί.¹³⁶

Πίνακας 4.8 : Οικονομική κατάσταση ελληνικών ξενοδοχειακών επιχειρήσεων¹³⁷

	2008	2013
ROA	-0,90%	-0,20%
ROE	-1,70%	-0,40%
Περιθώριο λειτουργικού κέρδους	24,00%	25,00%
Περιθώριο καθαρού κέρδους	-4,00%	-1,00%
Ταχύτητα κυκλοφορίας ενεργητικού	0,25	0,23
Δάνεια /ΚΠΤΦΑ	6,9	6,3
Ξένα/Ίδια κεφάλαια	0,9	1
Δείκτης κάλυψης τόκων	0,7	1,1
Εμπορικός κύκλος	66	112
Ημέρες προμηθειών	122	122
Ημέρες απαιτήσεων	177	218
Ημέρες αποθεμάτων	11	17
Ετήσια μεταβολή πωλήσεων '08-'13	-0,70%	

¹³⁵ Α. Μπασαράς, (2012), *Ελληνική Οικονομική Κρίση, Ανασκόπηση, Ανάλυση και Προοπτική*, Superior Pakistani National Management College.

¹³⁶ Π. Τσάρτας, Δ. Λαγός, (2015), *Η ελληνική τουριστική πολιτική μπροστά στις διεθνείς εξελίξεις*, Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων Πανεπιστημίου Αιγαίου.

¹³⁷ ICAP (εκτιμήσεις ΕΤΕ)

3.5 Κρίση και τουριστικές θέσεις εργασίας

Ο συγκεκριμένος κλάδος αποτελεί μια δράση εντάσεως απασχόλησης. Παράλληλα, αποτελεί και μια ισχυρά εποχιακή δράση και αυτός είναι και ο βασικότερος λόγος για τον οποίο εστιάζουμε σε καλοκαιρινούς μήνες που αποτελούν μήνες αιχμής. Μονάχα με το ξεκίνημα της κρίσης υπολογίζονται πως χάθηκαν πιο πολλές από 20 χιλιάδες θέσεις απασχόλησης στις ξενοδοχειακές μονάδες της χώρας μας. Σε βασικές τουριστικές τοποθεσίες, μάλιστα, όπως για παράδειγμα η Κέρκυρα είτε η Ρόδος στα πιο πολλά ξενοδοχεία οι υπάλληλοι ήταν απλήρωτοι για μεγάλο χρονικό διάστημα, ενώ τους οφείλονταν χρήματα ακόμα και από την περίοδο του 2008.¹³⁸

Ανάλογες ήταν και οι συνέπειες τις οποίες επέφερε η ύφεση και στο επάγγελμα των ξεναγών αφού την περίοδο του 2009 στον τομέα αυτόν υπήρξε ανεργία η οποία έφτασε στα επίπεδα που ήταν στον Πόλεμο του Κόλπου. Η μέθοδος με την οποία ασκούνταν ο ανταγωνισμός στη χώρα μας ολοένα και επέφερε πιο χαμηλές εισροές με συνέπεια να μην υφίσταται η ευχέρεια ανάπτυξης των συγκεκριμένων τοποθεσιών. Κατά την περίοδο του 2014, όμως, παρουσίασε ανάπτυξη και η συνολική μισθωτή εργασία στο συγκεκριμένο τομέα και στον τομέα της εστίασης έφτασε 183 και 450 χιλιάδες αντίστοιχα επί του συνόλου 1,5 εκατομμυρίου σχεδόν μισθωτών στον ιδιωτικό κλάδο στην Ελλάδα, δηλαδή 12% και 30% αντίστοιχα του συνόλου.¹³⁹

Πίνακας 4.9 : Συνολική μισθωτή απασχόληση στον τομέα του τουρισμού¹⁴⁰

¹³⁸ Δ. Μαλλιώρας, (2011), *Η Έννοια της Ανθεκτικότητας στην Περιφερειακή Επιστήμη*, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Σειρά Ερευνητικών Εργασιών 17 (4), σελ. 69-86.

¹³⁹ SETE INTELLIGENCE (2015), *Η συμβολή του τουρισμού στην ελληνική οικονομία το 2014 - συνοπτική απεικόνιση βασικών μεγεθών*, Φεβρουάριος 2015.

¹⁴⁰ Τράπεζα της Ελλάδος

		2013	2014
Ιανουάριος	Ξενοδοχεία	40.173	46.934
	Τουριστικά Γραφεία	7.069	7.946
	Camping	627	769
	υποσύνολο	47.869	55.649
	Εστ. / Μπαρ	68.161	127.006
Σύνολο Ιανουαρίου		116.030	182.655
Ιούλιος	Ξενοδοχεία	205.629	236.790
	Τουριστικά Γραφεία	12.249	13.919
	Camping	8.304	11.303
	υποσύνολο	226.182	262.012
	Εστ. / Μπαρ	109.559	188.176
Σύνολο Ιουλίου		335.741	450.188

Από τα παραπάνω οι 56 και 262 χιλιάδες αντίστοιχα απασχολούνταν σε αμιγώς τουριστικές επιχειρήσεις. Την περίοδο του 2014, οι συνολικές εισροές για τους ανθρώπους αυτούς υπολογιζόταν πως ήταν σχεδόν 640 εκατομμύρια, παρουσιάζοντας ανοδική τάση σχεδόν 104 εκατομμυρίων ευρώ από την ανάλογη περίοδο του 2013, υπερκαλύπτοντας με αυτόν τον τρόπο την καθοδική τάση των εισροών από τους άλλους τομείς κατά 78 εκατομμύρια.

Έρευνα έχει δείξει πως τα χρόνια της κρίσης το μεγαλύτερο κομμάτι των καταλυμάτων της χώρας μας περιεχόταν από μικρές οικογενειακές μονάδες, στις οποίες εντοπιζόταν υψηλός ρυθμός αυτοαπασχολούμενων και απασχόλησης μελών της οικογενείας. Κάτι αντίστοιχο ισχύει και για τις αρκετές χιλιάδες επιχειρήσεις εστίασης οι οποίες είχαν άμεση σχέση όλα αυτά τα χρόνια με τους τουρίστες.¹⁴¹

Γενικότερα, στη σημερινή εποχή το ισχυρότερο όπλο για την ανοδική τάση της απασχόλησης στη χώρα μας λογίζεται πως είναι ο τομέας του τουρισμού. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ότι σχεδόν το 83% της ανοδικής τάσης της μισθωτής απασχόλησης που εντοπίζεται τα τελευταία χρόνια στις θέσεις εργασίας αφορά το περιβάλλον των καταλυμάτων και των ελληνικών επιχειρήσεων εστίασης. Ποσοστό μεγαλύτερο από το 49% των πρόσθετων θέσεων έχει προέλευση από το

¹⁴¹ Σ. Κούρης, Α. Ανδρεάτου, (2016), *Σχέδιο τουριστικής προβολής 2016*, Αυτοτολές Τμήμα Τουριστικής Ανάπτυξης Δήμου Κεφαλονιάς, Κεφαλονιά.

περιβάλλον των καταλυμάτων ενώ το 33,6% έχει άμεση σχέση με τις ελληνικές επιχειρήσεις εστίασης.¹⁴²

Πίνακας 4.10 : Ισοζύγιο ροών μισθωτής απασχόλησης¹⁴³

	2015	2016	Δ	%Δ
Εστίαση	68.888	85.415	16.527	24,0%
Καταλύματα	114.569	124.811	10.242	8,9%
Εστίαση&Καταλύματα	183.457	210.226	26.769	14,6%
Σύνολο Οικονομίας	186.465	253.945	67.480	36,2%

Πίνακας 4.11 : Συμβολή εστίασης και καταλυμάτων στην αύξηση απασχόλησης σύμφωνα με τη ροή ισοζυγίου¹⁴⁴

	2015	2016	Δ
Εστίαση	36,9%	33,6%	24,5%
Καταλύματα	61,4%	49,1%	15,2%
Εστίαση&Καταλύματα	98,4%	82,8%	39,7%

¹⁴² D. Scowsill, (2017), *Travel & Tourism : Economic impact 2017 Greece*, World Travel & Tourism Council.

¹⁴³ [<http://money-tourism.gr>]

¹⁴⁴ [[<http://money-tourism.gr>]]

3.6 Περιφερειακή ανισότητα και ανθεκτικότητα

Η παγκόσμια χρηματοοικονομική ύφεση η οποία έπληξε τη χώρα μας είχε σαν συνέπεια να υπάρξει σημαντική επιρροή και επίδραση στην παραγωγή της βάση και το επίπεδο των εισροών των κατοίκων διαφορετικών περιοχών. Λόγω των μέτρων λιτότητας τα οποία πάρθηκαν στη χώρα μας από τους δανειστές της αναπόφευκτα όλη η επικέντρωση δόθηκε στη χώρα και όχι στην εκάστοτε περιφέρεια ξεχωριστά.

Παρόλα αυτά, οι επιρροές της ύφεσης σε περιφερειακό επίπεδο είναι εξαιρετικά ισχυρές που δεν έπρεπε να αγνοηθούν. Πρώτα από όλα οι συνθήκες οι οποίες κυριαρχούσαν πριν την ύφεση (μέγεθος αγοράς, γεωμορφολογία, προσβασιμότητα, φυσικοί πόροι κλπ) διαφοροποιούνταν αρκετά ανάλογα με την εκάστοτε περιφέρεια. Στη συνέχεια, τα μέτρα τα οποία εφαρμόστηκαν ήταν τα ίδια για όλες τις περιφέρειες δίχως να εστιάζουν στις ανισότητες τις οποίες εμφάνιζε η εκάστοτε περιοχή.¹⁴⁵

Κατ' επέκταση, οι συνέπειες αυτών των μέτρων διαφοροποιούνται από περιφέρεια σε περιφέρεια. Σε αρκετές περιπτώσεις η πρακτική χωρικών τακτικών εμποδίζεται σε κράτη τα οποία βρίσκονται σε άσχημα οικονομική θέση. Συνεπώς, η άνιση επιρροή της ύφεσης είναι ως επί το πλείστον αποτέλεσμα της ομοιογένειας των μέτρων που λήφθηκαν και υλοποιήθηκαν στις περιφέρειες δίχως να υπάρξει η απαραίτητη εστίαση στις ανισότητες οι οποίες τις χαρακτηρίζουν.¹⁴⁶

Τα μέτρα λιτότητας τα οποία πάρθηκαν είναι εκτεταμένες ιδιωτικοποιήσεις, ανοδική τάση των εισροών του κράτους που προέρχονται από φορολογίες ύψους 2 μέχρι και 5%, η ελάττωση 20 έως και 30% στους μισθούς του δημόσιου τομέα, περικοπές στις συντάξεις, 34% ελάττωση στις δημόσιες δαπάνες οι οποίες είχαν άμεση σχέση με την εκπαίδευση, την υγεία αλλά και δημόσια έργα καθώς επίσης και αντεργατικές θεσμικές μεταβολές.

¹⁴⁵ Δ. Μαλλιώρας, (2011), *Η Έννοια της Ανθεκτικότητας στην Περιφερειακή Επιστήμη*, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Σειρά Ερευνητικών Εργασιών 17 (4), σελ. 69-86.

¹⁴⁶ SETE INTELLIGENCE (2015), *Η συμβολή του τουρισμού στην ελληνική οικονομία το 2014 - συνοπτική απεικόνιση βασικών μεγεθών*, Φεβρουάριος 2015.

Τα εν λόγω μέτρα τα οποία επιβλήθηκαν τα προηγούμενα χρόνια στη χώρα μας, όπως και σε άλλα κράτη της ΕΕ, ήταν γεωγραφικά ορίζονται δηλαδή ήταν ίδια για όλες τις περιφέρειες και δεν εστίασαν στις παραπάνω ανισότητες σε ότι έχει να κάνει με το εισόδημα, τις οικονομικές ικανότητες, την ειδίκευση κλπ. Η συγκεκριμένη πρακτική, όμως, είχε σαν επίπτωση την άνιση επιρροή της ύφεσης στις περιφέρειες της χώρας μας καθώς η Ελλάδα έχει σαν βασικό της γνώρισμα τις πολύπλευρες περιφερειακές ανισότητες.¹⁴⁷

Αυτό είναι εφικτό εύκολα να εντοπιστεί εάν κάποιος σκεφτεί πως το 40% του πληθυσμού της χώρας μας είναι συγκεντρωμένο στην Αττική, όπως συμβαίνει και με το 50% του ΑΕΠ. Ακόμα, το πιο μεγάλο κομμάτι της βιομηχανικής δράσης έχει συγκεντρωθεί στη συγκεκριμένη περιφέρεια, ενώ οι άλλες περιφέρειες βασίζονται ως επί το πλείστον στον τουριστικό τομέα, τη γεωργία αλλά και την ελαφριά βιομηχανία.¹⁴⁸

Όλα τα παραπάνω είχαν σαν συνέπεια την οικονομική συρρίκνωση των λιγότερο αναπτυγμένων περιφερειών κάτι το οποίο κατορθώνεται λόγω των επιχειρήσεων και λόγω των υπαλλήλων τους. Πιο συγκεκριμένα, οι επιχειρήσεις που λειτουργούν εστιάζοντας στο συμφέρον τους, ελάττωσαν τις επενδυτικές τους κινήσεις σε περιφέρειες οι οποίες παρουσιάζουν χαμηλότερη ζήτηση, αδύναμη φυσική σύνδεση, έλλειψη ποικιλομορφίας ανθρώπινων πόρων καθώς επίσης και μη επαρκείς υποδομές. Οι συγκεκριμένες συνέπειες είναι εφικτό να μην είναι ανάλογες του επιπέδου επιρροής της ύφεσης.¹⁴⁹

Κάτι αντίστοιχο ισχύει και για τους υπαλλήλους καθώς εξαιτίας των μεγάλων ποσοστών ανεργίας ένα τεράστιο κομμάτι του εργατικού δυναμικού το οποίο έχει αντίστοιχες δυνατότητες, μετακινείται στα μεγάλα αστικά κέντρα στα

¹⁴⁷ Δ. Μαλλιώρας, (2011), *Η Έννοια της Ανθεκτικότητας στην Περιφερειακή Επιστήμη*, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Σειρά Ερευνητικών Εργασιών 17 (4), σελ. 69-86.

¹⁴⁸ Κ. Μέμος, (2014), *Η οικονομική κρίση στην Ελλάδα και οι επιπτώσεις στο Σύστημα Κοινωνικής Ασφάλισης, Διδάσκων (ΕΔΙΠ), Υ/Δ Τμήματος Κοινωνικής Πολιτικής Παντείου Πανεπιστημίου.*

¹⁴⁹ ΚΕΠΕ, (2014), *Οικονομικές Εξελίξεις*, Τεύχος 24, Ιούνιος 2014.

οποία υφίστανται πιο πολλές θέσεις εργασίας. Αυτό έχει σημαντικές συνέπειες σε όλους τους τομείς της οικονομικής δράσης καθώς οι πιο πολλές περιφέρειες θα πληγούν σημαντικά από την ανεργία και από τις συνέπειες της παραπάνω μετακίνησης του ενεργού εργατικού δυναμικού που περιεχόταν σε αυτές.¹⁵⁰

Στο σημείο αυτό, είναι σημαντικό να τονιστεί πως το επίπεδο επιρροής της εκάστοτε περιφέρειας έχει άμεση σχέση με το επίπεδο ανθεκτικότητας το οποίο την χαρακτηρίζει. Για παράδειγμα, οι περιφέρειες οι οποίες έχουν ειδίκευση στον τομέα του τουρισμού αλλά και στις εξαγωγές (όπως για παράδειγμα Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Κρήτη, Νότιο Αιγαίο κλπ) δέχτηκαν λιγότερες επιπτώσεις από την ύφεση συγκριτικά με τις περιφέρειες οι οποίες δεν είχαν οικονομικές δράσεις καθώς δεν είχαν την ευχέρεια αφού δεν είχαν τις κατάλληλες υποδομές για να μπορέσουν να ξεπεράσουν άμεσα τα μέτρα λιτότητας τα οποία τους επιβλήθηκαν.¹⁵¹

3.7 Επίδραση της κρίσης στα ελληνικά νησιά

Έρευνες έχουν δείξει πως ο διεθνής τουρισμός ξεκίνησε να ελαττώνεται στα τέλη της περιόδου του 2008 και έγινε έτσι ένας από τους τελευταίους κλάδους οι οποίοι δέχθηκαν σημαντικές επιρροές και επιδράσεις από την παγκόσμια χρηματοοικονομική κρίση. Η συγκεκριμένη τάση εντοπίζεται κυρίως στις κατεξοχήν τουριστικές περιφέρειες τόσο της χώρας μας όσο και των άλλων κρατών, με σημαντικές ελαττώσεις των τουριστικών αφίξεων αλλά και διανυκτερεύσεων, αλλά και καθοριστική ελάττωση των χρημάτων τα οποία καταναλώνονται στις εν λόγω τοποθεσίες από τους τουρίστες. Φαίνεται, όμως, πως η επιρροή της ύφεσης στη

¹⁵⁰ Σ. Κουσουίνης, (2015), *Μία θέση υψηλότερα η ανταγωνιστικότητα του ελληνικού τουρισμού*, Η καθημερινή, 12 Απριλίου, Αθήνα.

¹⁵¹ Π. Τσάρτας, Δ. Λαγός, (2015), *Η ελληνική τουριστική πολιτική μπροστά στις διεθνείς εξελίξεις*, Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων Πανεπιστημίου Αιγαίου.

συγκεκριμένη βιομηχανία δεν ήταν η ίδια, είτε δεν ήταν στο ίδιο επίπεδο και την ίδια ισχύ για όλες τις περιφέρειες.¹⁵²

Εστιάζοντας στις περιφερειακές ανισότητες έχει αποδειχτεί πως μεγάλο πρόβλημα αντιμετώπισαν αρκετά νησιά της χώρας μας. Έρευνες έχουν δείξει πως οι περιφέρειες των Ιονίων Νήσων, του Νότιου Αιγαίου αλλά και της Κρήτης είναι ανθεκτικές σε ότι έχει να κάνει με τους περισσότερους τομείς οι οποίοι έχουν άμεση σχέση με το συγκεκριμένο κλάδο. Αυτό είναι εφικτό να το παρατηρήσει κάποιος βλέποντας πως παρά το γεγονός πως η ύφεση έπληξε το συγκεκριμένο τομέα στην πραγματικότητα οι παραπάνω περιφέρειες αναδιοργανώθηκαν και συντηρούν ακόμα αρκετά υψηλά επίπεδα.¹⁵³

Πίνακας 4.12 : Διεθνείς τουριστικές αφίξεις στα κυριότερα αεροδρόμια¹⁵⁴

2015/2014		Κέρκυρα	Ζάκυνθος	Κεφαλονιά	Ακτιο	Υπολοιπή Ελλάδα	Σύνολο
		Corfu	Zakynthos	Kefalonia	Aktio	Υπολοιπή Ελλάδα	Total
Ιανουάριος	January	-100,0%	-	-	-	28%	28,7%
Φεβρουάριος	February	-100,0%	-	-	-	24,2%	24,2%
Μάρτιος	March	228,6%	-21,8%	-	-100,0%	33,2%	33,8%
Απρίλιος	April	-4,3%	-4,1%	-22,1%	-50,0%	7,9%	7,0%
Μάιος	May	3,1%	2,2%	2,9%	8,2%	6,5%	6,0%
Ιούνιος	June	3,8%	5,3%	9,9%	4,7%	3,0%	3,3%
Ιούλιος	July	-0,8%	10,2%	2,4%	10,7%	5,8%	5,4%
Αύγουστος	August	2,9%	3,0%	6,9%	10,9%	5,4%	5,2%
Σεπτέμβριος	September	0,1%	7,5%	0,3%	8,5%	5,4%	5,0%
Σύνολο	Total	1,6%	5,9%	4,5%	8,1%	6,7%	6,2%

¹⁵² Δ. Μαλλιώρας, (2011), *Η Έννοια της Ανθεκτικότητας στην Περιφερειακή Επιστήμη*, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Σειρά Ερευνητικών Εργασιών 17 (4), σελ. 69-86.

¹⁵³ Σ. Καρούλια, Ε. Γάκη, Δ. Λαγός, (2016), *Η επίδραση της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης στον τουρισμό: Μια συγκριτική μελέτη*, Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων, Πανεπιστήμιο Αιγαίου.

¹⁵⁴ Σ. Κούρης, Α. Ανδρεάτου, (2016), *Σχέδιο τουριστικής προβολής 2016*, Αυτοτολές Τμήμα Τουριστικής Ανάπτυξης Δήμου Κεφαλλονιάς, Κεφαλλονιά.

Αντίθετα, το Βόρειο Αιγαίο δεν είχε προβλέψει κατάλληλα και η ύφεση επέφερε αρνητικές επιρροές που είχαν άμεση σχέση με την ανάπτυξη του εν λόγω κλάδου. Συνεπώς, δεν ήταν εφικτό να αντέξει στις εξωτερικές πιέσεις και να δεν κατάφερε να ανταποκριθεί κατάλληλα στις παραπάνω μεταβολές, καθώς υπήρξαν αρκετές μη θετικές αλλαγές. Σε ότι έχει να κάνει με την ανθεκτικότητα των συγκεκριμένων περιφερειών σχετικά με το ΑΕΠ, εντοπίζεται πως οι περισσότερες εξ αυτών δέχτηκαν σημαντική ελάττωση, με πιο μικρή διακύμανση να εντοπίζεται στην Κρήτη σε ποσοστό 5,3%.¹⁵⁵

¹⁵⁵ Σ. Κούρης, Α. Ανδρεάτου, (2016), *Σχέδιο τουριστικής προβολής 2016*, Αυτοτολές Τμήμα Τουριστικής Ανάπτυξης Δήμου Κεφαλονιάς, Κεφαλονιά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΜΕΤΡΑ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

4.1 Κυβερνητικά μέτρα στήριξης

Οι επιχειρηματίες του συγκεκριμένου τομέα ζήτησαν μια σειρά άμεσων μέτρων που κυριότερος τους στόχος ήταν η στήριξη του κλάδου αυτής της μορφής, δίχως να ανακοπεί η εφαρμογή των εξίσου σημαντικών αλλά και αναγκαίων μεσοπρόθεσμων μέτρων ενίσχυσης της ποιότητας του συνολικού τουριστικού αγαθού. Τα μέτρα τα οποία λήφθηκαν αφορούσαν την ανοδική τάση των εξόδων για την προώθηση της χώρας, κατά 50% με βασικότερο σκοπό τη συγκράτηση του συνόλου των τουριστών.¹⁵⁶

Επίσης, υπήρξε ελάττωση του ενιαίου τέλους ακινήτων από 1% επί της αξίας του κτίσματος και 6% επί της αξίας του οικοπέδου, σε 0,33% για τα 2 πρώτα χρόνια της κρίσης. Επίσης, υπήρξε αναστολή για 1 χρόνο της καταβολής εισφοράς σύμφωνα με το νομοθετικό πλαίσιο 128 που ισχύει στη χώρα μας από το 1975 για το σύνολο των δανεισμών του επιχειρήσεων αυτού του τομέα προς τα τραπεζικά συστήματα.¹⁵⁷

Εξίσου σημαντικό μέτρο είναι πως οι συγκεκριμένες επιχειρήσεις έπρεπε να χρηματοδοτούνται στα πλαίσια του προγράμματος ενίσχυσης της ρευστότητας στην οικονομία αλλά και το γεγονός πως πραγματοποιήθηκε άμεσα και δυναμικά το Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο Αναφοράς που αφορούσε τις περιόδους 2007 μέχρι και το 2013 διαμέσου του οποίου υπήρξε χρηματοδοτική δράση τουριστικών υποδομών, υπηρεσιών αλλά και επιχειρήσεων του συγκεκριμένου τομέα.¹⁵⁸

¹⁵⁶ D. Scowsill, (2017), *Travel & Tourism : Economic impact 2017 Greece*, World Travel & Tourism Council.

¹⁵⁷ Α. Μπασαράς, (2012), *Ελληνική Οικονομική Κρίση, Ανασκόπηση, Ανάλυση και Προοπτική*, Superior Pakistani National Management College.

¹⁵⁸ Σ. Πουρνάρα, (2012), *Η επίδραση της οικονομικής κρίσης στην επίδοση των ελληνικών επιχειρήσεων*, Διπλωματική εργασία, Πανεπιστήμιο Πατρών, Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων, Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών, Πάτρα.

Καθοριστικό μέτρο ήταν και η ελάττωση των τελών διαμονής παρεπιδημούντων για την αυτοδιοίκηση από το 2% σε 0,5%. Η συγκεκριμένη απώλεια των ΟΤΑ αντικαθίσταται από ανοδική τάση κατά 20% των πόρων οι οποίοι έχουν προέλευση από τα τέλη κυκλοφορίας οχημάτων. Μέτρα λήφθηκαν και για την άμεση επιστροφή από τις ΔΟΥ του οφειλόμενου ΦΠΑ. Εκτός από τα παραπάνω σημαντικά μέτρα τα οποία έχουν παρθεί τα τελευταία χρόνια είναι τα εξής :

- ✚ Διαμέσου του ταμείου εγγυοδοσίας μικρομεσαίων επιχειρήσεων προσφέρθηκε κεφάλαιο κινητικότητας, με ολική επιδότηση των τόκων μέχρι του ποσού των 350 χιλιάδων ευρώ
- ✚ Υπήρξε εστίαση και άμεση προτεραιότητα στην καταβολή των οφειλομένων ποσών των επιχορηγήσεων για όσες εταιρίες και οργανισμούς είχαν υπαχθεί στο Επενδυτικό νομοθετικό πλαίσιο από το Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων
- ✚ Αντιμετώπιση του θέματος της λειτουργικής τακτοποίησης ξενοδοχειακών μονάδων οι οποίες αποτελούν πάγιο και χρόνιο ζήτημα¹⁵⁹
- ✚ Αλλαγή του εποχικού επιδόματος ανεργίας σε επίδομα εργασίας
- ✚ Ανοδική τάση κατά 21% για την περίοδο του 2009 το σύνολο των εισιτηρίων για τον κοινωνικό τουρισμό, κάτι το οποίο δημιούργησε η Εργατική Εστία
- ✚ Υφίσταται πρόγραμμα εκπαίδευσης με θεωρητική αλλά και πρακτική απασχόληση και υποχρέωση των εταιριών οι οποίοι μετέχουν να απορροφήσουν σχεδόν το 30% από όλους όσους εκπαιδεύονται
- ✚ Εστίαση στην τόνωση και την ενίσχυση των ξενοδοχείων και άλλων συναφών εταιριών στο κέντρο της Αττικής, τα οποία έχουν υποστεί ζημιές¹⁶⁰

¹⁵⁹ Α. Ανδρεάδης, (2011), *Τουριστικές αλλαγές, δηλώσεις στην 19η Γενική Τακτική συνέλευση του ΣΕΤΕ 05/05/2011*, Διαθέσιμες σε επανατύπωση στο: Τουριστική Αγορά, Ιούλιος-Αύγουστος, τεύχος 244, σελίδα 44-46.

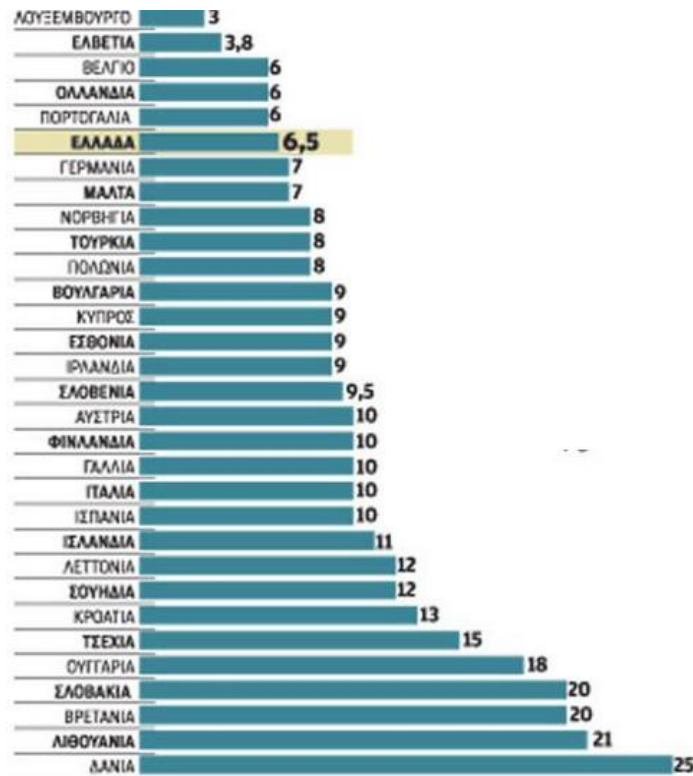
4.2 Άμεση επιστροφή ΦΠΑ σε επιχειρήσεις του τουριστικού κλάδου

Το πιστωτικό υπόλοιπο επιστρεφόταν κατά 90% δίχως έλεγχο μέσα σε διάστημα ενός μηνός από την ημερομηνία υποβολής της αίτησης ενώ το υπόλοιπο, στην περίπτωση στην οποία δεν αφορά 1^η επιστροφή, μετά από προσωρινό έλεγχος μέσα σε καθορισμένο χρονικό διάστημα της διαχειριστικής περιόδου υποβολής της εκκαθαριστικής δήλωσης. Ακόμα, μονάχα στην περίπτωση στην οποία διαπιστώνονταν καθορισμένες παραβάσεις η επιστροφή γινόταν μετέπειτα από τακτικό έλεγχο, που ήταν σημαντικό να τελειώνει μέσα σε καθορισμένη χρονική διάρκεια.

Επιπρόσθετα, οριοθετούνταν η τήρηση των κατάλληλων προθεσμιών με κυριότερο στόχο την εκτέλεση των επιστροφών που ελεγχόταν ως επί το πλείστον από τους υπεύθυνους ελεγκτές οι οποίοι μετέβαιναν σε συχνές περιόδους στις ΔΟΥ και παρακολουθούσαν αναλυτικά την τήρηση των χρονικών ορίων επιστροφής έτσι δηλαδή όπως οριοθετείται στο βιβλίο αιτήσεων και αποφάσεων επιστροφής ΦΠΑ, αλλά και με την κατάλληλη σειρά προτεραιότητας και ικανοποίησης των αιτημάτων. Αργότερα, όμως, υπήρξαν σημαντικές αλλαγές. Την περίοδο του 2015 ο συντελεστής του ΦΠΑ στις υπηρεσίες διαμονής στα καταλύματα ήταν 6,5%.¹⁶¹

¹⁶⁰ Α.Κ. Τσιχλιά, (2016), *Χρηματοοικονομική ανάλυση του ξενοδοχειακού κλάδου της Ελλάδας*, Διπλωματική εργασία, Πανεπιστήμιο Πατρών, Πάτρα.

¹⁶¹ Σ. Κούρης, Α. Ανδρεάτου, (2016), *Σχέδιο τουριστικής προβολής 2016*, Αυτοτολές Τμήμα Τουριστικής Ανάπτυξης Δήμου Κεφαλονιάς, Κεφαλονιά.

Εικόνα 5.1 : Συντελεστές ΦΠΑ που επιβαρύνουν τη διαμονή σε ξενοδοχεία (%)¹⁶²

4.3 Μέτρα κατά της τουριστικής κρίσης

Αποτελεί βασική προτεραιότητα η ενίσχυση των ευχερειών στην εκάστοτε οικογένεια, να έχει τη δυνατότητα να κάνει διακοπές σε ένα από τα πολλά και όμορφα μέρη της χώρας μας καθώς το κέρδος έχει διπλό χαρακτήρα. Από τη μια μεριά έχει σαν στόχο να αναβαθμίσει την ποιότητα ζωής των κατοίκων της χώρας μας και από την άλλη πλευρά στις σημερινές δύσκολες εποχές να υποστηρίξει έναν από τους σημαντικότερους τομείς της χώρας μας και την ανάπτυξη της.¹⁶³

Η μοναδική και κυριότερη επιλογή διαφυγής από την ύφεση είναι η προσέλκυση τουριστών πολύ υψηλών προδιαγραφών και εισροών οι οποίοι δεν

¹⁶² [<http://www.kathimerini.gr>]

¹⁶³ Α. Ανδρεάδης, (2011), *Τουριστικές αλλαγές, δηλώσεις στην 19η Γενική Τακτική συνέλευση του ΣΕΤΕ 05/05/2011*, Διαθέσιμες σε επανατύπωση στο: Τουριστική Αγορά, Ιούλιος-Αύγουστος, τεύχος 244.

πλήττονται σημαντικά από την ύφεση. Σημαντικό κριτήριο αποτελεί η λήψη κατάλληλων μέτρων για τη βραχυπρόθεσμη επιβίωση των συγκεκριμένων επιχειρήσεων κυρίως των μικρομεσαίων επιχειρήσεων αυτού του τομέα στη χώρα μας.¹⁶⁴

Καθοριστικό ρόλο παίζει η λήψη μέριμνας για τη χρηματοπιστωτική κάλυψη των περισσότερων επιχειρήσεων αυτής της μορφής καθώς επίσης και η τροφοδότηση της ρευστότητας τους μέσω διαφόρων επενδυτικών κινήσεων, δανεισμών και κεφαλαίων κίνησης, κυρίως κατά την εκτός αιχμής εποχή, με εξαιρετικά προσιτά επιτόκια και προϋποθέσεις αποπληρωμής για τα επόμενα έτη. Εξίσου σημαντική είναι και η προσφορά δέσμης χρηματοοικονομικών και λοιπών κινήτρων και μέτρων με βασικότερο στόχο την ενίσχυση της ανάπτυξης των ξενοδοχειακών μονάδων και των υψηλών απαιτήσεων που έχουν.¹⁶⁵

Σημαντικό μέτρο είναι και η τροφοδότηση βελτιωμένων εξειδικευμένων τουριστικών υποδομών με στόχο την ικανοποίηση των περισσότερων αναγκών των τουριστών καθώς απαιτούνται συνεδριακές αλλά και εκθεσιακές εγκαταστάσεις, κέντρα ευεξίας, γήπεδα κλπ. Επίσης, σημαντική είναι η ενίσχυση ενεργειών εξέλιξης οικολογικών αλλά και αγροτουριστικών καταλυμάτων καθώς επίσης και η προώθηση του εν λόγω τομέα της ενδοχώρας, των νησιωτικών τοποθεσιών αλλά και γενικότερα να υπάρξει σημαντική εστίαση σε όλες τις περιφέρειες.¹⁶⁶

Το ίδιο σημαντική είναι και η ενίσχυση των ικανοτήτων προσπελασιμότητας στις τουριστικές τοποθεσίες, δίχως εξέλιξη των κυριότερων γενικών υποδομών καθώς ο εν λόγω τομέας σε περίπτωση κρίσης είναι καταδικασμένος αρχικά να ακολουθήσει καθοδική πορεία. Για την ανάπτυξη του τομέα αυτού και να μπορέσει να αποκτήσει τη χαμένη του ανταγωνιστικότητα, η βασικότερη επιλογή η οποία παρέχεται είναι ο εμπλουτισμός αλλά και η ποιοτική εξέλιξη του συγκεκριμένου προϊόντος κάτι το

¹⁶⁴ Μ. Μανούσου, (2011), *Προβλέψεις για την τουριστική κίνηση 2011*, συνέντευξη σε Τσακίρη Γ.(Πρόεδρος ΞΕΕ), Τουριστική Αγορά, Μάιος-Ιούνιος, τεύχος 243, σελίδα 60-64.

¹⁶⁵ ΚΕΠΕ, (2014), *Οικονομικές Εξελίξεις*, Τεύχος 24, Ιούνιος 2014.

¹⁶⁶ Σ. Κουσουίνης, (2017), *Κατά 750 εκατ. μειώθηκαν τα έσοδα από τον τουρισμό στο οκτάμηνο του 2016*, Εφημερίδα "Η καθημερινή", 10 Ιανουαρίου, Αθήνα.

οποίο αποτελεί βασικό κριτήριο για την ύπαρξη υψηλού επιπέδου διευθυντικών στελεχών και κατάλληλα καταρτισμένων εργαζομένων.¹⁶⁷

Τα δημόσια ιδρύματα παροχής ανώτατης παιδείας είναι σημαντικό να αναβαθμιστούν και να έχουν την ευχέρεια χρηματοδότησης, έτσι ώστε να ανταποκριθούν στην ανάγκη ανάπτυξης ανωτέρων και ανωτάτων στελεχών για το συγκεκριμένο τομέα. Καθοριστικό ρόλο παίζει, επίσης η αναστολή δανειακών υποχρεώσεων και οι δράσεις αναγκαστικής υλοποίησης κατά των πιστωτών κάτι το οποίο γινόταν κυρίως την περίοδο του 2010 για όλους τους τύπους του συγκεκριμένου τομέα περιέχοντας και το θαλάσσια τουρισμό.¹⁶⁸

Εξίσου σημαντική είναι η ανοδική τάση των δημοσίων επενδυτικών κινήσεων αλλά και η ενίσχυση των τουριστικών υποδομών με πλήρη αξιοποίηση των κατάλληλων πόρων προκειμένου να μην χαθούν σημαντικά κονδύλια. Καθοριστικό ρόλο σε όλα αυτά έπαιξε και η άμεση έναρξη του ΕΣΠΑ για διαφορετικές τουριστικές τοποθεσίες και περιφέρειες. Εκτός από όλα τα παραπάνω, όμως, καθοριστικά μέτρα θεωρούνται και τα εξής :

- ✚ Προώθηση των εναλλακτικών μορφών τουρισμού και κατάργηση ΕΤΑΚ
- ✚ Ελάττωση τελών προσγείωσης στα περιφερειακά αεροδρόμια
- ✚ Ανοδική τάση του επιδόματος ανεργίας και του βασικού μισθού στον τουριστικό τομέα και προώθηση της μεσογειακής διατροφής

¹⁶⁷ Κ. Μέμος, (2014), *Η οικονομική κρίση στην Ελλάδα και οι επιπτώσεις στο Σύστημα Κοινωνικής Ασφάλισης, Διδάσκων (ΕΔΙΠ), Υ/Δ Τμήματος Κοινωνικής Πολιτικής Παντείου Πανεπιστημίου.*

¹⁶⁸ Α. Ανδρεάδης, (2011), *Τουριστικές αλλαγές, δηλώσεις στην 19η Γενική Τακτική συνέλευση του ΣΕΤΕ 05/05/2011, Διαθέσιμες σε επανατύπωση στο: Τουριστική Αγορά, Ιούλιος-Αύγουστος, τεύχος 244, σελίδα 44-46.*

- ✚ Ανοδική τάση των δικαιούχων κοινωνικού τουρισμού από 370 χιλιάδες σε 500 χιλιάδες και ελάττωση των ακτοπλοϊκών ναύλων¹⁶⁹
- ✚ Ανοδική τάση της συγχρηματοδότησης των τουριστικών operators οι οποίοι προωθούν τη χώρα μας και ενίσχυση του εσωτερικού τουρισμού
- ✚ Εντατική διαφημιστική προώθηση της Αθήνας και άμεση ενεργοποίηση κονδυλίων σε συνδυασμό με βελτίωση του νομοθετικού πλαισίου¹⁷⁰
- ✚ Συστηματική αλλά και ορθολογική ανάπτυξη υποστηρικτικών υποδομών
- ✚ Λήψη μέτρων για την απόσυρση των απαξιωμένων καταλυμάτων δίχως να υφίσταται καμία εξάρτηση από το μέγεθος τους
- ✚ Ανάπτυξη σύνθετων αναπτυξιακών προγραμμάτων και ίδρυση Παρατηρητηρίου Τουρισμού
- ✚ Αειφόρος ανάπτυξη¹⁷¹

4.4 Συνέργειες και συγχωνεύσεις ξενοδοχειακών εταιριών ενάντια της ύφεσης

Η συγκεκριμένη τάση υφίσταται τα τελευταία χρόνια με κυριότερο στόχο να καταφέρουν οι εν λόγω επιχειρήσεις να αντιμετωπίσουν την ύφεση. Η τακτική αυτής της μορφής, όμως, χρησιμοποιείται σε διεθνές επίπεδο εδώ και αρκετά χρόνια καθώς χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί πως στην ΕΕ αλλά και στις ΗΠΑ υφίστανται

¹⁶⁹ Α.Κ. Τσιχλιά, (2016), *Χρηματοοικονομική ανάλυση του ξενοδοχειακού κλάδου της Ελλάδας*, Διπλωματική εργασία, Πανεπιστήμιο Πατρών, Πάτρα.

¹⁷⁰ Α. Μπασαράς, (2012), *Ελληνική Οικονομική Κρίση, Ανασκόπηση, Ανάλυση και Προοπτική*, Superior Pakistani National Management College.

¹⁷¹ Σ. Πουρνάρα, (2012), *Η επίδραση της οικονομικής κρίσης στην επίδοση των ελληνικών επιχειρήσεων*, Διπλωματική εργασία, Πανεπιστήμιο Πατρών, Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων, Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών, Πάτρα.

κυρίαρχοι στην ξενοδοχειακή βιομηχανία οι οποίοι είναι τεράστιες αλυσίδες σχεδόν 400 ξενοδοχείων.¹⁷²

Μια εξίσου σημαντική αλλά υποστηρικτική τάση είναι η ανάληψη της διαχείρισης ξενοδοχειακών μονάδων από τις τεράστιες αλυσίδες και όχι η ιδιοκτησία. Αυτή είναι και η τακτική ανάπτυξης την οποία ακολουθούν και επιλέγουν αλυσίδες αυτής της μορφής, καθώς αρκετοί ιδιώτες είτε εταιρίες επενδύουν αγοράζοντας ξενοδοχεία, που δεν έχουν την κατάλληλη εκπαίδευση να διαχειρίζονται.¹⁷³

Αυτό έχει σαν συνέπεια να προσφεύγουν στους ειδικούς του τομέα αυτού οι οποίοι έχουν την ευχέρεια να το πράξουν σωστά και έχουν ήδη ένα καθορισμένο δίκτυο συνεργατών αλλά και τη διοικητική υποστήριξη, με κυριότερο σκοπό να καταφέρουν να εξασφαλίσουν σε σημαντικό βαθμό τις πληρότητες και επομένως και την επιτυχία της εν λόγω επενδυτικής τους κίνησης. Γενικότερα, η ύφεση ανέδειξε τη συγκεκριμένη τάση σε ακόμα πιο μεγάλο επίπεδο, καθώς η αξιοποίηση συνεργείων, η ενισχυμένη αγοραστική ισχύ καθώς επίσης και η σημαντική ελάττωση του κόστους αποτελούν μερικά από τα κυριότερα και ως επί το πλείστον τα πιο αποτελεσματικά μέτρα για την καταπολέμηση δυσμενείων αυτής της μορφής στη σημερινή εποχή.¹⁷⁴

¹⁷² M. Erol, S. Apak, M. Atmaca, S. Azturk, (2011), *Management measures to be taken for the enterprises in difficulty during times of global crisis: An empirical study*, Published by Elsevier, Procedia Social and Behavioral Sciences 24, pp. 16–32.

¹⁷³ Σ. Κούρης, Α. Ανδρεάτου, (2016), *Σχέδιο τουριστικής προβολής 2016*, Αυτοτολές Τμήμα Τουριστικής Ανάπτυξης Δήμου Κεφαλονιάς, Κεφαλονιά.

¹⁷⁴ Σ. Κουσουίνης, (2015), *Μία θέση υψηλότερα η ανταγωνιστικότητα του ελληνικού τουρισμού*, Η καθημερινή, 12 Απριλίου, Αθήνα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Από τη δευτερογενή έρευνα της συγκεκριμένης πτυχιακής εργασίας είναι εφικτό να συμπεράνουμε πως είναι εξαιρετικά δύσκολο να υπολογιστεί η διάρκεια και το βάθος της εν λόγω χρηματοοικονομικής ύφεσης η οποία έχει κάνει αισθητή την παρουσία της στη χώρα μας από την περίοδο του 2008 και κυρίως σε έναν τόσο σημαντικό τομέα για τη χώρα μας όπως είναι αυτός του τουρισμού, που αποτελεί βασικό πυλώνα και κύριο άξονα για την ανάπτυξη της οικονομίας.

Τα πρώτα χρόνια της κρίσης η τουριστική κινητικότητα στη χώρα μας παρουσίασε σημαντική επιβράδυνση κάτι το οποίο ως επί το πλείστον οφειλόταν στο γεγονός πως κανένας δεν είχε προετοιμαστεί για κάτι τέτοιο, με συνέπεια να υπάρξουν σημαντικές επιπτώσεις σε όλους τους τουριστικούς επιχειρηματίες, στους τουρίστες, στους τουριστικούς υπαλλήλους αλλά και στους προμηθευτές αυτών των επιχειρήσεων.

Την περίοδο του 2013 και του 2014 η χώρα μας κατάφερε να ανακάμψει με διάφορα μέτρα τα οποία πάρθηκαν και έτσι σιγά-σιγά ο τουρισμός άρχισε να ξανά παρουσιάζει σημαντική ανοδική τάση, κάτι το οποίο φάνηκε και από την περίοδο του 2015 όπου η αύξηση αυτή συνεχίστηκε. Παρά το γεγονός αυτό, όμως, η περίοδος του 2016 επέφερε στις τουριστικές επιχειρήσεις ξανά σημαντικές μειώσεις σε τομείς όπως οι εισπράξεις, οι αφίξεις αλλά και οι διανυκτερεύσεις καθώς η εν λόγω περίοδος παρουσίασε μερικές σημαντικές ελαττώσεις στους συγκεκριμένους τομείς, οι οποίοι σύμφωνα με έρευνες και με τις προοπτικές που υπάρχουν για τη φετινή χρονιά είναι πιθανόν να εκληφθούν.

Σημαντικό γεγονός τα τελευταία χρόνια ήταν η αύξηση στη ζήτηση από καινούριες αγορές όπως για παράδειγμα η Ρωσία, η Ανατολική Ευρώπη, η Ασία κλπ, καθώς η συγκεκριμένη οικονομική ύφεση είχε επιφέρει σημαντικές επιρροές και επιδράσεις στις βασικές αγορές της χώρας μας επιφέροντας τεράστια σφοδρότητα. Η καθοδική τάση των εισπράξεων σε συνδυασμό με την αύξηση τιμών έφεραν σημαντικές επιπτώσεις στο συγκεκριμένο τομέα στις αρχές της κρίσης καθώς υπήρξε

σημαντική ελάττωση της αγοραστικής δύναμης του τουριστικού προϊόντος κάτι το οποίο αποτέλεσε συνέπεια της συνεχιζόμενης διολίσθησης της διεθνούς οικονομίας.

Για μια χώρα η οποία βασίζεται σε τόσο μεγάλο βαθμό σε αυτόν τον τομέα, οι παραπάνω επιπτώσεις ήταν καθοριστικές καθώς έπαιξαν ρόλο και σε άλλους τομείς, όπως η ανεργία και το ΑΕΠ. Ο τομέας αυτός, όμως, σταδιακά αρχίζει και παρουσιάζει σημαντική ανοδική τάση και έχει την ευχέρεια να βοηθήσει ακόμα περισσότερο στην οικονομία της χώρας μας καθώς σε αυτόν τον τομέα περιέχεται ένα τεράστιο ποσοστό των θέσεων εργασίας. Για να επιτευχθούν, όμως, οι στόχοι των τουριστικών επιχειρήσεων είναι σημαντικό να υπάρξει η κατάλληλη βοήθεια και από την κυβέρνηση έτσι ώστε να υπάρξουν σημαντικά μέτρα για να επέλθει το βέλτιστο επιθυμητό αποτέλεσμα και η ανάπτυξη του τουριστικού κλάδου, που θα επηρεάσει και τη γενικότερη οικονομική κατάσταση της χώρας μας.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ø Correa P., Iootty M., Ramalho R., Rodriguez-Meza J., Yang J., (2010), *How Firms in Eastern and Central Europe Fared through the Global Financial Crisis: Evidence from 2008–2010*, World Bank Group Enterprise Note No. 8, Financial Crisis Survey/Enterprise Surveys.
- Ø Erol M., Apak S., Atmaca M., Azturk S., (2011), *Management measures to be taken for the enterprises in difficulty during times of global crisis: An empirical study*, Published by Elsevier, Procedia Social and Behavioral Sciences 24, pp. 16–32.
- Ø ICAP
- Ø Ramalho R., Rodriguez-Meza J., Yang J., (2009), *How Are Firms in Eastern and Central Europe Reacting to the Financial Crisis?*, World Bank Group Enterprise Note No. 8, Financial Crisis Survey/Enterprise Surveys.
- Ø Scowsill D., (2017), *Travel & Tourism : Economic impact 2017 Greece*, World Travel & Tourism Council.
- Ø SETE INTELLIGENCE (2015), *Η συμβολή του τουρισμού στην ελληνική οικονομία το 2014 - συνοπτική απεικόνιση βασικών μεγεθών*, Φεβρουάριος 2015.
- Ø Thompson A., Thompson H., (2010), *Research note: the exchange rate, euro switch and tourism revenue in Greece*, Tourism Economics, 16 (3). USA.
- Ø Ανδρεάδης Α., (2011), *Τουριστικές αλλαγές, δηλώσεις στην 19η Γενική Τακτική συνέλευση του ΣΕΤΕ 05/05/2011*, Διαθέσιμες σε επανατύπωση στο: Τουριστική Αγορά, Ιούλιος-Αύγουστος, τεύχος 244, σελίδα 44-46.
- Ø ΕΛΣΤΑΤ
- Ø Ζούγρης Σ., (2010), *Ελληνικός συνεδριακός τουρισμός, Επενδύσεις χωρίς προβολή*, The Tourism Report, Μάρτιος-Απρίλιος 2010, τεύχος 62, σελίδα 14-17.

- Ø Καρούλια Σ., Γάκη Ε., Λαγός Δ., (2016), *Η επίδραση της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης στον τουρισμό: Μια συγκριτική μελέτη*, Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων, Πανεπιστήμιο Αιγαίου.
- Ø ΚΕΠΕ, (2014), *Οικονομικές Εξελίξεις*, Τεύχος 24, Ιούνιος 2014.
- Ø Κούρης Σ., Ανδρεάτου Α., (2016), *Σχέδιο τουριστικής προβολής 2016*, Αυτοτολές Τμήμα Τουριστικής Ανάπτυξης Δήμου Κεφαλονιάς, Κεφαλονιά.
- Ø Κουσούνης Σ., (2015), *Μία θέση υψηλότερα η ανταγωνιστικότητα του ελληνικού τουρισμού*, Η καθημερινή, 12 Απριλίου, Αθήνα.
- Ø Κουσούνης Σ., (2017), *Κατά 750 εκατ. μειώθηκαν τα έσοδα από τον τουρισμό στο οκτάμηνο του 2016*, Εφημερίδα "Η καθημερινή", 10 Ιανουαρίου, Αθήνα.
- Ø Μαλλιώρας Δ., (2011), *Η Έννοια της Ανθεκτικότητας στην Περιφερειακή Επιστήμη*, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Σειρά Ερευνητικών Εργασιών 17 (4), σελ. 69-86.
- Ø Μανούσου Μ., (2011), *Προβλέψεις για την τουριστική κίνηση 2011*, συνέντευξη σε Τσακίρη Γ.(Πρόεδρος ΞΕΕ), Τουριστική Αγορά, Μάιος-Ιούνιος, τεύχος 243, σελίδα 60-64.
- Ø Μέμος Κ., (2014), *Η οικονομική κρίση στην Ελλάδα και οι επιπτώσεις στο Σύστημα Κοινωνικής Ασφάλισης*, Διδάσκων (ΕΔΙΠ), Υ/Δ Τμήματος Κοινωνικής Πολιτικής Παντείου Πανεπιστημίου.
- Ø Μπασαράς Α., (2012), *Ελληνική Οικονομική Κρίση, Ανασκόπηση, Ανάλυση και Προοπτική*, Superior Pakistani National Management College.
- Ø Νίκας Σ., (2016), *Αύξηση ΑΕΠ 1,5% το τρίτο τρίμηνο λόγω τουρισμού, κατανάλωσης*, Η καθημερινή, 15 Νοεμβρίου, Αθήνα.
- Ø Παπανδρέου Γ., (2009), *12 Μέτρα για την ενίσχυση του τουρισμού*, Το Βήμα, 19 Φεβρουαρίου, Ένθετο Οικονομία, σελ. 4-5.

- Ø Πουρνάρα Σ., (2012), *Η επίδραση της οικονομικής κρίσης στην επίδοση των ελληνικών επιχειρήσεων*, Διπλωματική εργασία, Πανεπιστήμιο Πατρών, Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων, Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών, Πάτρα.
- Ø Ράπανος Β., (2009), *Μέγεθος και Εύρος Δραστηριοτήτων του Δημοσίου Τομέα*, Ίδρυμα Οικονομικών & Βιομηχανικών Ερευνών, Κείμενο Εργασίας.
- Ø Σόρος Τ., (2009), *Σχέδιο για την οικονομική ανάκαμψη*, Το Βήμα, 19 Ιανουαρίου, Ένθετο Οικονομία, σελ. 6-7.
- Ø Σωτηριάδης Μ., Φαρσάρη Ι., (2009), *Εναλλακτικές και Ειδικές μορφές Τουρισμού*, Εκδόσεις Interbooks, Αθήνα.
- Ø Τράπεζα Ελλάδος
- Ø Τσάρτας Π., Λαγός Δ., (2015), *Η ελληνική τουριστική πολιτική μπροστά στις διεθνείς εξελίξεις*, Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων Πανεπιστημίου Αιγαίου.
- Ø Τσιχλιά Α.Κ., (2016), *Χρηματοοικονομική ανάλυση του ξενοδοχειακού κλάδου της Ελλάδας*, Διπλωματική εργασία, Πανεπιστήμιο Πατρών, Πάτρα.
- Ø Χαρδούβελης Γ.Α., (2009), *Η χρηματοοικονομική κρίση και το μέλλον της παγκόσμιας οικονομίας*, Eurobank EFG Economic Research: Η κρίση του 2007-2009: Τα αίτια, η αντιμετώπιση και οι προοπτικές, Vol. 4, No 8, pp. 19-43.
- Ø <http://www.sepe.gr/gr/research-studies/article/7536105/weforum-gci-2016-2017/>
- Ø <http://www.tornosnews.gr/permalink/18933.html>
- Ø <http://www.imerisia.gr>
- Ø <http://www.euro2day.gr>
- Ø <http://rethemnosnews.gr/2017/04/%CE%BF%CE%B9-%CE%B5%CE%BB%CE%BB%CE%B7%CE%BD%CE%B5%CF%82-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%B5%CE%BE%CF%89%CF%84%CE%B5%CF%81%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CF%8D->

%CF%86%CE%BF%CF%8D%CF%83%CE%BA%CF%89%CF%83%CE%B1%CE
%BD/

Ø <http://www.cna.gr>

Ø <http://www.kathimerini.gr>